

82590

255.07.02.02.01.06.41226
DERGI A/052-03
Türk Dili

TÜRK DİLİ

Sayı: 3

Temmuz: 1933

Türk Dili

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni

T. D. T. C.

BİRİNCİ KURULTAYDAN SONRA İLK ÇALIŞMALAR

Geçen sayımızda T. D. T. C. nin ilk kuruluşunu, birinci Dil Kurultayına kadar olan çalışmalarını yazmıştık. Birinci Türk Dili Kurultayınının 26 Eylül 1932 de başlayan ve 5 Teşrinievvel 1932 akşamı biten toplanmaları, Dil hareketinin en özlü ve canlı bir görünüşü olmuştur. Kurultayın zabıtları ayrıca bir kitap olarak basılmaktadır.

Kurultaydan sonra, Cemiyetin 31 Teşrinisani 1932 ye kadar olan ilk teşebbüs ve faaliyetlerinin hulâsasını ve başlıca kararlarını da aşağıya yazıyoruz.

U. M. H. NİN İLK BEYANNAMESİ

17 Teşrinievvel 1932 tarihinde Cemiyet namına aşada yazılı beyannamenin neşri kararlaştırılmıştır:

«Birinci Türk Dili Kurultayı şu köklü işlerin yapılmasını karar altına aldı: Buna da Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyetini memur etti. Şöyle ki:

1 — Türk dilini, millî kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek,

Türkçemizi muasır medeniyetimizin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayacak bir mükemmelliğe erdirmek,

2 — Bunun için bu gün yazı dilinden Türkçeye yabancı kalmış unsurları atmak,

Halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak,

Temel unsurları öz Türkçe olan millî bir dil yaratmak.

3 — Bu işi başarmak üzere,

3 Teşrinisani 1932 toplanmasında cemiyet nizamnamesinde yazılı çalışma kollarının başları şöyle seçilmiştir :

<i>Lengüistik - Filoloji Kolu</i>	Hâmit Zübeyr Bey
<i>Etimoloji</i>	Hasan Âli »
<i>Grammer - Sentaks</i>	Ahmet Cevat »
<i>Lûgat - Istilah</i>	Celâl Sahir »
<i>Derleme</i>	Ragıp Hulusi »
<i>Neşriyat</i>	İbrahim Necmi »

Lûgat - Istilah Kolunun işi icabı Lûgat ve Istilah diye iki büyük kısma ve Istilah kısmının da ayrıca ilimler tasnifine göre ihtisas bölüklerine ayrılmasına karar verilmiş ve bu ilim tasnifi yapılarak 16 ihtisas bölüğü teşkili kararlaştırılmıştır. Neşriyat kolunun da biri asıl neşriyatla uğraşacak, öteki de yeni Türkçe kelimeleri yazılarında kullanarak yarleştirmeğe çalışacak zatlerden mürekkep olmak üzere iki kısma ayrılmasına karar verilmiştir.

Altı çalışma kolunda çalışacak zatler seçilmiştir.

Her kol, lüzum gördükçe yeniden aza seçerek çalışma vaktalarını kuvvetlendirecektir. [1]

İlk toplanmalarda umumî çalışma yolları üzerinde konuşulmuştur.

Umumî çalışma hususunda, arkadaşların fikirlerini birer rapor halinde tesbit etmeleri ieklif olunmuş ve müzakere neticesinde istiyenlerin fikirlerini yazı ile, istiyenlerin müzakere esnasında şifahen bildirmeleri münasip görülmüştür.

Bir kaç toplanma, Ahmet Cevat Beyin verdiği umumî çalışma raporu projesi üzerine müzakere ile geçmiş, fakat bu müzakere sırasında bazı esaslı noktalarda hasıl olan fikir ihtilâfları uzun münakaşalara sebep olduğundan bu müzakereler talik edi-

[1] Bu karara göre o zaman kollara seçilen zatlar ile sonradan her kola yeniden adayların listesi bültenin ilk sayısında çıkmıştır.

A) Yazılı vesikaları, halkta yaşıyan dil unsurlarını araştıarak geniş derleme ile büyük bir Türk lûgati yapmak.

Bndan başka Türk lehçelerini içine alacak bir (Türk lûgati) vücade getirmek.

Dilimizin yazısını tâbi olduğu teşekkül kanunlarını meydana koyarak Türkçenin grameri ile sentaksını ortaya çıkarmak.

B) Garp dillerinin hiç birinden aşağı olmamak üzere, onlardaki yüksek mefhumları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz olmak üzere ilim dilimizin belkemiği olan ıstılahları tesbit etmek,

C) Bütün bunları yaparken en güzel en ahenkli Türkçeye bağlı kalmak düsturunu asla gözden uzak tutmamak.

Biz merkez heyetine verilen bu vazifelerin ne derin, ne geniş, ne güç olduğunu bir an unutmamak şartıyla aldığımız esas dahilinde bütün kuvvetlerimizle çalışmak azminde, kararındayız.

Bu büyük ve şumullü işlerin tam muvaffakiyetle başarılması, bütün milletin yardımı, bütün milletin alâkası ile kabil olabilecektir. Bu uğurda şehirli, köylü bütün Türklerin emek birliği andı ile çalışmaları bu işin en parlak muvaffakiyetlerle en büyük neticelere varacağı hakkında bize sarsılmaz bir emniyet vermelidir.

Bize en büyük güçlükleri yenmek için, en çetin engelleri yıkmak için her zaman fikir, kuvvet, cesaret ve emniyet veren Gazi Hazretlerinin Türk dilinin canlandırılması işinde de başımızda bulunması, bize yüksek delâlet ve işaretlerle rehberlik etmesi işlerimizde muvaffakiyetin en kat'î bir delilidir.”

U. M. H. NİN İLK TOPLANMALARI VE TEŞKİLÂT

Cemiyetin merkezi olarak ayrılan Evkaf Apartımanındaki dairede 30 Teşrinievvel 1932 Pazar günü - Reis ve Umumî Katip İstanbulda buldukları için - Celâl Sahir Beyin reisliği altında ilk toplanma yapılmıştır.

Dil Encümenine ait olup Maarif Vekâletinde bulunan evrak ve eşya cemiyete alınmış, her kol toplanarak azası arasında iş bölümü kurmaya başlamıştır.

Evkaf Apartmanındaki daire ihtiyaca yetişmediğinden Hami Reisimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin lûtuflarıyla temin edilen eski Anadolu Klübü binasına nakledilmeğe karar verilmiş ve 20-21 Teşrinisani 1933 tarihlerinde nakledilmiştir. [3]

[3] Teşrinisani 1932 sonuna kadar yapılan bu hulâsa, Kurultaydan sonra cemiyetin ilk teşebbüs ve faaliyetlerini göstermektedir. Yeni binaya geçtikten sonra 1 kânunuevvel 1932 den başlayarak yapılan faaliyetler arasındaki belli başlı kararlardan da ileriki sayılarda bahsedilecektir.

lerek her kolun kendi toplanmasını yapınca kola ait çalışma programını hazırlaması kararlaştırılmıştır. [2]

DERLEME HEYETLERİ TEŞKİLİ VE DERLEME İŞİNE GİRİŞİLMESİ

Her şeyden önce derleme işine ehemmiyet verilmek lüzümü düşünülerek, Vilâyetlerde - nizamnamede zikri geçen Merkez Heyetlerinden başka - Derleme Heyetleri teşkili muvafık görülmüş ve Valilerin reislikleri altında Merkez Heyetlerini de içine alarak teşekkül edecek olan bu heyetler hakkında Maarif Vekâletince tanzim olunup bir kere görülmek üzere Cemiyete gönderilen derleme talimatnamesi Maarif Vekili ve Cemiyetin fahrî Reisi Dr. Reşit Galip Beyin Reisliği altında yapılan toplanmalarda müzakere edilmiştir.

Derleme için vaktiyle Dil Encümeninde hazırlanmış olan derleme mevzuları programı ile Hâmit Zübeyr Beyin hazırladığı kılavuz üzerine konuşulmuş ve her ikisi bazı tadillerle kabul edilmiştir. Kılavuzun ayrı bir kitap şeklinde bastırılması, diğer programın derleme defterlerinin başına konulması, derleme defterlerinin yüzer yapraklı olması münasip görülerek her ikisinin şekli kararlaştırılmış ve şimdilik her iki-inden yirmi beşer bin tane Devlet Matbaasında bastırılmasına karar verilmiştir. Bu kılavuz ve defterler her vilâyetin ihtiyacına göre Vekâletçe tevzi olunmuştur.

CEMİYETİN NEŞRİYATI VE BAŞKA İŞLERİ

Neşrolunacak Bülten hakkında konuşularak bu bültene kolların mesaisi ve dil işlerine dair tetkikler konulması ve muayyen zamanlarda değil malzeme hazırlandıkça çıkarılması kararlaştırılmıştır.

[2] Bunlardan hazırlanup U.M.H. ince tasdik edilen lengüistik - Filoloji kolunun bir çok yıllık iş programı ile Lûgat - İstilah ve Neşriyat kollarının teşkilât ve çalışma programları bültenin birinci sayısında çıkmıştır.

T. D. T. C. Umumî Merkezi muhabere işlerinin
6 aylık bilânçosu

GELEN KÂATLAR

Geldiği yerler	1. kânun	2. kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	6 aylık	Geldiği yerler
Riyaseticümhur U. Kâ.	1	0	1	2	2	1	7	Riyaseticümhur U. Kâ.
C. H. F.	3	4	1	1	2	2	13	C. H. F.
Büyük Erk. H.	1	1	1	1	0	0	4	Büyük Erk. H.
Maarif Vekâleti	1	8	30	45	10	11	105	Maarif Vekâleti
Resmî Daireler	1	1	0	3	2	1	8	Resmî Daireler
Matbuat Müdürlüğü	1	11	18	18	20	14	82	Matbuat Müdürlüğü
Yüksek Mektepler	1	0	0	8	6	4	19	Yüksek Mektepler
Lise-Orta Mektepler	0	15	30	49	82	77	253	Lise - Orta Mektepler
İlkmektepler	0	0	0	3	74	57	134	İlkmektepler
Tedrisat Müf. leri	0	0	0	1	5	11	17	Tedrisat Müf. leri
Halkevleri	0	0	5	45	64	80	194	Halkevleri
Vilâyetler	3	26	60	222	265	256	832	Vilâyetler
Kazalar	0	0	1	18	65	72	156	Kazalar
Elçilikler	2	3	3	1	5	4	18	Elçilikler
Ecnebi memleketler	0	0	0	4	5	7	16	Ecnebi memleketler
T. T. T. C.	2	0	0	1	0	1	4	T. T. T. C.
Hususî	8	8	19	31	48	45	159	Hususî
Lûgat - Istılah Kolu	2	10	5	6	6	4	33	Lûgat-Istılah Kolu
Etimoloji	0	2	1	0	3	2	8	Etimoloji
Gramer	1	3	5	0	1	0	10	Gramer
Ling-Filolo.	3	3	9	2	3	2	22	Ling-Filolo.
Derleme	0	7	11	10	7	5	40	Derleme
Neşriyat	3	1	1	2	1	0	8	Neşriyat
Komisyonlar	0	0	0	2	8	4	14	Komisyonlar
<i>Yekûn</i>	<i>33</i>	<i>103</i>	<i>201</i>	<i>475</i>	<i>684</i>	<i>650</i>	<i>2156</i>	<i>Yekûn</i>

UMUMÎ MERKEZ HEYETİ

5 Aylık çalışma bilânçosu

(Bu bilânço 1933 yılı başlangıcından beri olan toplanmalar içindir. 1933 yılı başından mayıs sonuna kadar (36) toplanma olmuştur.)

Hami Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretleri

4/1/1933 ve 7/3/1933 toplanmalarına riyaaset buyurmuşlardır

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri

1/3/1933 toplanmasının ikinci celsesini teşrif buyurmuşlardır

Umumî Merkez Heyetine mayıs ayı sonuna kadar 317 mesele arzedilmiş ve 317 karar verilmiştir. Bu meseleler, Kalemin kayıt defterlerine ve Merkez Heyeti zabıtlarına uygun düşmek suretiyle şu şekilde tasnif edilmişlerdir :

1 — Hariçten gelen kâatlar	150
2 — Umumî Kâtipliğin teklifleri	31
3 — Derleme kolunun takrir, teklif ve raporları	30
4 — Lenguistik - Filoloji	27
5 — Lûgat ve Istılah	23
6 — Muhtelif Komisyonların	22
7 — Gramer Kolunun	13
8 — Neşriyat	13
9 — Etimoloji	7
10 — İstida	1
	<hr/>
	317

Muhabere işlerinin altı aylık mukayeseli
cetveli

Aylar	Gelen kâatlar	Gönderilen kâatlar
Birinci kânun 1932	33	14
İkinci kânun 1933	103	41
Şubat	201	72
Mart	475	246
Nisan	684	231
Mayıs	660	604
YEKÛN	2156	1208

Mayıs ayı sonuna kadar Cemiyet Merkezine
gönderilen derleme, anket ve gramer
tetkiklerinin miktarı

Aylar	Anket	Derleme	Tetkik
Birinci kânun 1932	0	10	0
İkinci kânun 1933	0	50	2
Şubat	0	143	18
Mart	[*] 102	215	4
Nisan	348	211	5
Mayıs	315	203	16
YEKÛN	765	832	45

[*] Anket açılması kararı $\frac{7}{8}$ - 3 - 1933 toplanmasında verilmiştir. Ankete gelen cevapların yüzde kırkı doğrudan doğruya cetvel şeklinde ve mektupsuz gelmektedir. Bu itibarla (765) rakkamı hakikî miktarın takriben yüzde altmışını ifade eder.

T. D. T. C. Umumi Merkezi muhabere işleri
6 aylık bilânçosu

GÖNDERİLEN KÂATLAR

Gönderildiği yerler	1. Kân.	2. Kân.	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	6 aylık	Gönderildiği yerler
Riyaseticümhur U. Kâ.	0	0	1	1	1	2	5	Riyaseticümhur U. Kâ.
C. H. F.	2	4	1	1	0	2	10	C. H. F.
Maarif Vekâletine	2	5	7	17	3	11	45	Maarif Vekâletine
Büyük Erk. H.	0	1	1	0	0	1	3	Büyük Erk. H.
Diğer resmi Dairelere	0	4	5	15	0	16	40	Diğer resmî dairelere
Elçilere	0	2	0	1	1	4	8	Elçilere
Matbuat Müdürlüğüne	2	2	0	0	1	1	6	Matbuat Müdürlüğüne
Komisyonlara	0	0	0	1	0	0	1	Komisyonlara
Yüksek mekteplere	1	2	1	7	4	5	20	Yüksek mekteplere
Lise ve Orta "	1	10	26	32	28	72	169	Lise ve Orta "
İlmekteplere	0	0	0	4	18	41	63	İlk mekteplere
Tedrisat Müf. lerine	0	1	0	1	1	6	9	Tedrisat Müf. lerine
Tarih Cemiyetine	0	0	1	1	0	1	3	Tarih Cemiyetine
Vilâyetlere	1	5	18	102	116	257	499	Vilâyetlere
Kazalara	0	0	0	1	17	70	88	Kazalara
Halkevlerine	1	0	0	17	9	59	86	Halkevlerine
Ecnebi memleketlere	0	0	0	8	0	3	11	Ecnebi memleketlere
Hususi	4	4	7	36	10	53	114	Hususi
Tamimler	0	1	2	1	1	0	5	Tamimler
Boş numaralar	0	0	2	0	21	0	23	Boş numaralar
<i>Yekûn</i>	14	41	72	246	231	604	1208	<i>Yekûn</i>

Vilâyet Derleme Heyetlerinden Gelen Mektuplar

Vilâyetler	I. kânun	II. Kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Yekûn
Ankara	1	2	1	3	6	6	19
Adana	—	—	2	1	—	12	15
Amasya	—	—	1	8	6	6	21
Antalya	—	—	2	1	—	10	13
Artvin	—	—	—	1	2	3	6
Afyon	—	—	1	5	4	4	14
Aksaray	—	1	—	—	1	3	5
Aydın	—	1	3	1	5	10	20
Bayezit	—	1	—	—	6	5	12
Batıkessir	—	—	—	1	2	2	5
Bilecik	—	1	1	4	2	3	11
Bolu	—	2	1	4	5	4	16
Bordur	—	2	3	7	4	5	21
Bursa	—	1	—	5	9	7	22
C. Bereket	—	—	—	—	—	—	—
Çanakkale	—	1	3	6	8	4	22
Çorum	—	1	1	3	7	3	15
Çankırı	—	—	2	4	3	1	10
Denizli	—	—	1	6	3	2	12
Diyarbakir	—	—	3	5	2	6	16
Erzincan	—	—	—	3	4	1	8
Edirne	—	—	—	5	3	2	10
Elaziz	—	—	1	1	4	1	7
Erzurum	—	—	—	3	3	6	12
Eskişehir	—	—	1	2	4	1	8
Gazi Antep	—	—	2	8	8	7	25
Giresun	—	3	2	8	7	9	29
Gümüşane	—	—	—	2	17	10	29
Isparta	—	—	—	1	4	2	7
<i>Yekûn</i>	<i>1</i>	<i>16</i>	<i>30</i>	<i>98</i>	<i>129</i>	<i>115</i>	<i>426</i>

Ankete gelen cevapların geldikleri mahallere
göre tasnifi

Geldikleri Yerler	Miktarı
Halkevlerinden	62
Vilâyetlerden ve Mf. Md. lerinden	112
Kaza ve Mf. memurluklarından	95
Köy mekteplerinden	60
Gazete İdarelerinden	5
Hususî	128
Lise ve orta mekteplerden	125
İlk mekteplerden	132
<i>Yekûn</i>	<i>765</i>

LENGUİSTİK - FİLOLOJİ KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

Lenguistik ve Filoloji Kolunun bir buçuk senelik çalışma programının tatbikine çalışılmaktadır. Vazifeler âzalara gösterilmiştir :

1 — Kutadgu Bilik'in yeni basmasını hazırlamayı üzerine alan Doktor Rahmeti Bey Mısırdaki nüshanın fotoğraflarını getirtmiştir. Eserin mükemmelliği için Ferganada bulunan nushaya ait fotoğraf kopyasına mutlak surette lüzum göstermektedir. Kanaatına göre Radlof'un çevirmesi ve gerek Transkripsiyonu esas alınamıyacak derecede hatalıdır. Sovyet bilginleri Ankarada buldukları sırada Kutadgu bilik'in neşri için birlikte çalışma esası kararlaştırıldı. Fotoğraf kopyasının bir an evvel gönderilmesi hususu da tekit olundu.

2 — Karakırgızlara ait Manas Türk efsanesinin Almanca tercümesi Türkiyat Enstitüsü tarafından Türkiye Türkçesine çevirilmekte, Koldaş Abdülkadir Bey de Enstitü ile birlikte çalışmaktadır.

3 — Bergstresser tarafından telif olunan küçük Türk fonetiğinin Koldaş Doktor Şükrü Bey tarafından çevrilmesine devam olunmaktadır. Birkaç haftaya kadar Merkez Heyetine sunulacaktır.

4 — İbrahim Osman Beyin (Dilbilgisi Bölümleri) adlı 60 sahifelik yazısı Merkez Heyetince tetkik olunarak son şekli tespit olundu. Bültenimizde çıkacaktır.

5 — Rağıp Hulûsi Beyin Fransızcadan çevirdiği umumî fonetik kitabı ile Ahmet Cevat Beyin Vendryes'in Le Langage adlı eserinden çevirdiği Lisaniyat kitabı basılabilecek haldedir.

6 — Velet Çelebi Efendinin Veliddin Efendi Kütüphanesindeki Kitabülidrak haşiyesinden topladığı mühim lûgatçe yazı makinesi ile yazılmaktadır. Yakında basılması mümkün olacaktır. Eski Atalar Sözü eserinin asıl nüshasının fotoğrafı İstanbuldan getirtildi. Mukayeseyi müteakip basılabilecektir.

7 — Abdullah Battal Beyin İbni Mühenna üzerine hazırladığı eser Hamit Zübeyr ve Hasan Fehmi Beyler tarafından gözden geçirilmektedir. Bazı tadilatı müteakip basılabilecektir.

8 — Kolbaşı Hamit Zübeyr Bey (Dil Tarihi Usuliyatı) ve (Macarlarda Dil Yenileştirme Tarihi) adlı Macarca eserlerin çevirmesini kış başlangıcında bitirerek sunacaktır. Türk Dilinin eski tarihi üzerine de araştırmalar yapmaktadır.

Vilâyet Derleme Heyetlerinden Gelen Mektuplar

Vilâyetle	I.kânun	II.kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Yekûn
İstanbul	—	2	1	11	10	7	31
İçel	—	—	—	7	3	—	10
İzmir	—	1	—	6	6	2	15
Kars	—	1	—	—	5	1	7
Kastamonu	—	1	1	3	2	2	9
Kayseri	—	—	1	2	2	—	5
Kırklareli	—	—	2	1	6	1	10
Kırşehir	—	—	2	1	6	1	10
Kocaeli	—	—	2	3	6	6	17
Konya	—	—	—	5	6	6	17
Kütahya	—	—	—	1	1	1	3
Malatya	—	—	—	—	—	—	1
Manisa	—	1	2	5	3	4	15
Maraş	—	—	1	3	6	8	18
Mardin	—	1	1	1	1	7	11
Mersin	—	—	1	11	—	1	13
Muğla	—	1	3	10	8	4	26
Muş	—	—	—	—	—	1	1
Niğde	—	—	2	6	2	9	19
Ordu	—	1	2	8	12	13	36
Rize	—	—	1	2	—	1	4
Samsun	—	—	2	10	9	9	30
Sinop	—	—	1	8	3	9	22
Sivas	—	—	2	4	10	11	27
Siirt	—	—	—	—	1	1	2
Ş. karahisar	—	—	1	2	6	2	11
Tekirdağ	—	—	—	6	3	3	12
Tokat	1	—	—	4	3	3	11
Trabzon	—	—	—	—	4	3	7
Urfa	—	—	—	1	3	1	5
Van	—	1	—	—	1	1	3
Yozgat	—	—	—	—	1	1	2
Zonguldak	1	—	2	3	4	2	2
Bitlis	—	—	—	—	—	—	—

Birinci	1	16	30	98	129	115	426
İkinci S.	1	9	28	121	130	137	389
Üçüncü S.	1	1	2	3	6	4	17
<i>Ummî Yekûn</i>	3	26	60	222	265	256	832

3 — Derleme fişleri üzerinde fonetik, morfologie ve lexicologie tetkikleri.

4 — İlk iki anketten gelen cevapları tetkik ederek yeni Kol teşkilâtı için hazırlık.

II. Gramer Kolunun bu yaz yapmasını düşündüğü işler:

1 — Hazırlanan yeni risaleyi basmak.

2 — Gramer Kolu tarafından gramerciler arasında bir haftalık bir konferans toplamak.

3 — Bu konferansta iş bölümü yaparak 1933-1934 işlerini tanzim etmek.

4 — Derleme fişlerinin ikinci kıraatini ikmal ederek fonetik, lexicologie, morfologie tetkiklerine devam etmek.

LÛGAT — İSTİLAH KOLUNUN ÇALIŞMALARI

Lûgat-İstilah Kolunun ayrıldığı iki kısımdan Lûgat kısmı şimdilik asıl işinde çalışmamaktadır. Bunun birinci sebebi Türk sözlüğünün esaslı surette tertibine başlamadan evvel derleme yoluyla memleketin her köşesinden gelecek kelime malzemesinin toplanıp sıralanmasını beklemekte umulan faydadır. İkinci sebebi de Lûgat işile meşğul olacak Heyetten burada bulunanların - daha acele bir iş olmak üzere - Osmanlıcadan Türkçeye kılavuz hazırlayan Komsiyonda çalışmalarınıdır. Gazetelerde açılan dil anketine gelen karşılıkları eleme suretiyle vücuda getirilecek bu kılavuz yeni türk sözlüğüne teklif mahiyetinde olarak girecek çok kelimeleri tesbit etmek itibariyle lûgat işinin hazırlayıcı bir çalışması addolunmak lâzım gelir.

İstilah kısmına gelince bu kısmın ayrıldığı on altı ihtisas bölüğünün şimdiye kadarki çalışma mahsulleri aşağıya sıra ile yazılmıştır:

(1) Felsefî İlimler Bölüğü

(Bu bölük Ruh İlimleri bölüğüyle birlikte çalışmıştır. Her iki bölüğe ait istilah kadroları tamam olarak hazırlanmıştır. Basılmamıştır).

(2) Riyazî İlimler Bölüğü

(Hesap, hendese, cebir, müsellesat, ticari hesap, topografya istilah kadroları hazırdır. Bunlardan hesap, hendese, cebir basılmıştır).

9 — Türk ve İslam Eserleri Müzesinde eski Türkçe lügatları ihtiva eden tercümelî kuranın tetkiki ile Müzeler Müdür muavini Abdülkadir Bey meşgul olmaktadır.

10 — Hamit Zübeyr, Hasan Âli, Dr. Şükrü, Abdülkadir Beylerden mürekkep olmak üzere teşkil olunan İstilah Tarama Komisyonu şimdiye kadar beş küçük broşür çıkarmıştır. 6 ncısı basılabilecek haldedir. Hamit Zübeyr Bey tarafından hazırlanan ve 1500 bitki (nebat) adını ihtiva eden 300 sahifelik “Türkçe Bitki adları,” basılmak üzere Maarif Vekâletine sunulmuştur. “Türkçe akrabalık adları,” etüdü tetkik edilmek üzere Merkez Heyetine sunulmuştur.

ETİMOLOJİ KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

1 — Sami dillerle Türk dili arasındaki münasebetlerin araştırılmasına devam edilmekte ve bilhassa Arap dilinin bu bakımdan Etimolojik bir lügati hazırlanmaktadır. Bu husustaki araştırmaların başlangıcı olmak üzere kol âzasından Naim Hazım Beyin «Arap dilinde Türkçe» isimli tetkiki neşredilecektir.

2 — «Ana dilden derlemeler» lüğatinin muhtelif Türk Lehçeleri ve türlü dillerle karşılaştırılması işine devam edilmektedir.

3 — R. Thurneyên'in (Die Etymologie) isimli eserile, M. Réral'in Essai de Semantique kitabı hülâsa olarak tercüme edilmektedir.

GRAMER - SENTAKS KOLUNUN ÇALIŞMALARI.

1. Gramer Kolu son üç ayda aşağıdaki işleri görmüştür:

1 — “Türkçede Kelime Teşkili,” hakkında hazırladığı risaleyi neşrederek bu mevzu üzerine muallimler, muharrirler ve dil alimleri arasında anket açmıştır.

2 — Bu anketin ikinci kitabı hazırlamıştır. Bu ikinci kitapta şu mevzular vardır:

- A) İsimden müştak fiiller
- B) Fiilden çıkan yeni fiiller
- C) Fiillerin yapısını değiştiren şekiller
- Ç) Türkçede mürekkep sözler
 - 1 Mürekkep ad ve sıfatlar
 - 2 Mürekkep fiiller

D) Zeyl: Nahiv anketi (Halk edebiyatına ait nümuneler:

Masal, heyecanlı hadiseler anlatışı, düğün, güleş tasvirleri, v. s.)

(11) Bediiyat ve Güzel Sanatlar Bölüğü

(Bu bölük te geç teşekkül etmiştir. Tiyatro ve musikinin bir kısım ıstılah kadroları tertip edilmiş, son tetkiyki kalmıştır. Başkaları henüz hazır değildir.)

(12) Spor, av ve oyunlar bölüğü

(Atletizim, ıskırım, binicilik, güreş ıstılah kadroları hazırlanmıştır. Diğerlerinden avcılık ta bitmek üzeredir.)

(13) Askerlik bölüğü

(Harp akademisi merkez olmak üzere bütün askeri mütehasıslar bu ıstılahlar üzerinde çalışmakta ve aynı zamanda karşılıklarında tespit etmektedirler. cetveller yakında merkeze gönderilecektir.)

(14) Hükûmet teşkilâtı bölüğü

(Her daireden bir murahhas seçilerek teşekkül etmiş bir komisyon halinde çalışan bu bölük iki yüze yakın kelimeyi karşılıklıla bile tariflikte hazırlamıştır.)

tesbit değer (15) Yollar ve nakil vasıtaları bölüğü

Malzeme, (usulü umumiye) yollar talimatı, demiryol ferruatı, ahşap köprü, kâgir köprü, betonarme, mukavemet, ve hareket, torna tezgâhı ıstılahlarının kadroları hazırlanmış, kılardan birincisi bastırılmıştır.)

(16) Teknik ve zenaatlar bölüğü

(Çalışma sahası itibariyle en geniş ve teşekkül tarihi en geç olan bu bölük şimdilik yirmiden fazla kısım ıstılahlarını tespitte başlamıştır. Bunlardan otomobilcilik, elektroteknik, sınaî kimya, madencilik, şehircilik, el aletleri ve el sanatları kısımlarının ıstılah kadroları bölükçe hazırlanmıştır.)

Topu birden on binlere varan ıstılah cetvellerinin esası bir tetkik ile bu kadar az zamanda mühim bir kısmının hazırlanması bölüklerden bir çoğunun ciddi faaliyette bulunduğunu göstermektedir. Böylelikle üç ay sonra bütün ıstılah cetvellerinin tamamlanmış olacağı umulabilir.

Hazırlanmış ıstılah cetvellerinin bastırılması bütün gayretlere rağmen gecikmektedir. Eğer her hangi suretle baskı işinin çabuk bitirilip bunların mütehassıs ve muallimlere çabuk dağıtıl-

(3) Gök İlimleri Bölüğü

(Heyet ve kozmoğrafyaya ait bütün ıstılahların kadroları hazırlanmış, basılmış ve dağıtılmıştır).

(4) Yer İlimleri Bölüğü

(Meteoroloji ve Jeoloji ıstılahları bölükçe hazırlanmış, fakat henüz Kol başlığına verilmiştir, diğerleri de hazırlanmıştır.)

(5) Fizik İlimleri Bölüğü

(Fizik ve mihanik ıstılahları kadroları hazırdır. Henüz basılmamıştır. Kimya daha hazır değildir).

(6) Hayat İlimleri Bölüğü

(Pek geniş olan bu bölüğün nebatat ve ziraat takımlarında nebatat tasnifi, nebatat ıstılahı, sebze bahçıvanlığı, meyva bahçıvanlığı, ziraat aletleri, şarapçılık ıstılah kadroları hazırdır. Henüz basılmamıştır.)

(Tıp takımında A dan M harfine kadar bütün ıstılahların kadroları hazırdır basılması beklemektedirler.)

(7) Ruh İlimleri Bölüğü

(Felsefi İlimler bölüğüyle birlikte çalışarak ıstılahların kadrolarını hazırlamıştır.)

(8) Tarih İlimleri Bölüğü

(Başkalarına nispetle geç teşekkül eden bu bölük ıstılah kadrolarını henüz hazırlayamamıştır. Çalışmaktadır.)

(9) Cemiyet İlimleri Bölüğü

(Çalışma sahası pek geniş olan bu bölüğün hukuk ıstılahlarıyla uğraşan takımı (m) harfine kadar ıstılah kadrolarını tespit etmişler, fakat henüz kol başlığına vermemişlerdir. Altı mangaya ayrılan iktisat takımı nazari iktisat, bankacılık, maliyecilik, sigortacılık ve istatistik ıstılahlarını hazırlamışlardır. Pek yakında kolbaşılığın vereceklerdir. Kooperatifçilik ıstılahları da hazırlanmaktadır.)

(10) Dil İlimleri Bölüğü

(Linguistik - Filoloji ve edebiyat ıstılah kadroları bölükçe hazırlanmışsa da henüz kolbaşılığın verilmemiştir. Diğerleri de hazırlanmaktadır.)

yardımcı unsurlara ihtiyaç vardır. Bu hususta Ankara Maarif Müdürlüğü ile olan görüşmelerimiz neticesinde, ancak 20 Hazirandan sonra ve münasip az bir ücret verilmek suretiyle, kâfi miktarda muallim bulunabileceği anlaşılmıştır. Bununla beraber, bunlar temin edildiği takdirde de fişlerin dağıtılmasına müsait ayrı masa ve odalara lüzum görülmektedir.

Şimdiye kadar parti parti dizilebilmiş olan fişlerdeki tekerrür nisbetini tayin için örnek olmak üzere aldığımız 4500 fişlik bir A partisini tetkik ettik. Bu partide tekerrür adedi (35 - 40)ı geçen kelimelerin sayısı % 1 e bile varmamaktadır. Halbuki vilâyetlerimizin sayısı 60 kûsûr olduğuna göre bir kelimenin umumî yaygınlığını kabul için vasatî 30 vilâyetten fiş gelmiş olmalıdır. Şu halde - alfabemizin öteki harfleri arasında A harfi bir istisna teşkil etmiyorsa - umumiyetle tekerrür sayısı normalden üstün bir nisbet arzmemektedir. Bu itibarla vilâyetlerden gelen malzemenin Derleme Heyetlerince gereği kadar elenmiş olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. Esasen her vilayette mükerrer oldukları için gönderilmeyip heyetlerce alakonulmakta olan fişlerin bile tariflerinde farklı olanları derlemenin maksadını teşkil eden tesbit işine yarıyacakları için yerlerinden tekrar istenilmeğe değer bir kıymettedir.

Elenmiş fişlerden dil ıslahı ve yine lûgat bakımından işe yarananların nisbetini tayine gelince, bütün bir harfin fişlerinden çıkarılacak kelimelere ait hususî listeler tamamlanmadan bu hususta kesmece bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Ancak bunlardan A harfinin umumî mefhumlara ait kısmı için bu nisbetin % 20 olduğu söylenebilir.

II

Böylece her bakımdan tamamıyla mükerrer olanları ayırdıktan sonra gönderilmiş olan fişlerin işlenmesine gelince : geçen hafta iptidasından beri bu işe başlanmıştır. Bildiğiniz gibi işlenecek fişler : a) Dil Encümeninden kalma veya hususî yaprak ve defterlerle gönderilen, b) Vilâyet derleme Heyetlerinden bölük bölük gelen fişler olmak üzere iki kısımdır. Bunlardan birinci kısmın, hülâsa olarak, kolun muvakkat hususî fişlerine geçirilmesi işi muavin Şakir Beye verildi. Kol Başında ikinci kısım fişleri hülâsa ve tasnif ederek tevhit suretiyle fişlere geçirmektedir. Ancak muhterem heyetin de bildiği gibi, bu hülâsa ve tasnif işi asıl

ması temin edilebilirse gelecek cevapların önümüzdeki kış zarfında tetkiyi imkânı hasıl olur. Bu cevapların muntazam bir tasnife tabi tutulması çok dikkat istiyen bir iştir.)

DERLEME KOLUNUN ÇALIŞMALARI

I

Birinci dört aylık çalışma raporu tarihinden beri Merkeze gelen resmi ve hususî fişler ve gazeteler çoğalmağa başladı. Kola muavin olmak üzere getirilmesi düşünülen memurlar işe henüz gelmemişti. Bunlar gelinceye kadar bütün fişlerin ve derleyicilerin kayıt ve vize muameleleri ile uğraşıldı.

Mart ortalarında, Kola daimi muavin olarak kullanılmak üzere, vazifesi Samsundan buraya nakledilmiş olan M. Şakir Beyin gelmesi üzerine gazete ve hususî derlemelerin kayıt ve tanzimi kendisine havale edildi. Fakat Vilâyetlerden gelen fişlerin hücumu karşısında kendisinin bu işe haftanın yalnız bir gününü tahsis ederek kalan vakitlerini tamamen fişlerin tesellüm muamelesine kadretmesini ve memleket kütüphanelerindeki eski ve metinlerin tespiti işi ile de geceleri meşgul tırdık.

Şakir Beyden sonra ayrıca Kola muvakkat ya üzere getirtilen memurlardan Cebbar Bey ve Cebbar üzerine yerine gelen Ferit Bey ise doğrudan doğruya lesiyle, yani fişlerin gelme yerleri bakımından, noksan ka larını tamamlamakla meşguldür. Bu suretle kayıtları tamla lar tasnif edilmek üzere yardımcı muallimlerden Necdet ve Rüştü Beylere tevdi edilmektedir. Bunlar fişleri önce umumî olarak harf harf dağıtmakta, sonra her harfin fişlerini birer birer lûgat te bine koymaktadırlar.

Şimdiye kadar bütün harfler biner, iki biner ve daha miktarda fişlerden mürekkep olmak üzere bölük bölük dizilmiştir. Bu münasebetle gerek muavin Şakir Bey ve gerek yanındaki memur ve muallim arkadaşlarının önmeğe değer bir gayretle çalışmakta olduklarını arzetmeği vazife biliriz.

Ancak Kolda mevcut bütün fişlerin, istenildiği zamanda herhangi bir kelimenin gelmiş bulunup bulunmadığını tespitte imkân verecek şekilde tasnif edilebilmesi için bunlardan daha çok sayıda

Böylece Derleme Kolu hususi çalışma programında yalnız umumî mahiyette olarak tanzimî kaydedilmiş olan kelime listelerini evvelâ ayrı istilâh gruplarına göre hususi ve daha sonra da bunların tevhidî şeklinde olmak üzere umumî listeler halinde tanzim ve teksir edebilecektir. Hattâ bu iki ameliyeye ihtiyâç kalmamasını temin için T. T. T. Cemiyeti tarafından yazdırılmakta olan yeni "Tarih" kitabının müsveddeleri gibi hususi listeden kâfi miktarda çıkarılacak nüshaların bütün Bölüklere, Kollara ve daha başka makamlara dağıtılması ciheti düşünülebilir. En uygun şekil de bu olsa gerektir.

Fişlerden istifade yolları bu suretle nisbeten kısaltılmış olmasından faydalanacak olan Derleme Kolu bu sayede, bir taraftan kitaplardan derlenen tarama mahsulleri ile daha uğraşmağa vakit bulacak ve bu kısımdan hazırladığı fişleri yine aitliklerine göre doğrudan doğruya İstilâh Bölüklerine veya İstilâh Tarama Komisyonuna verebilecek, bir taraftan da (Karşılıklar Komisyonu) nun soruşturduğu kelimeleri araştırarak ve elindeki malzemedен çıkardığı yeni karşılıklara göre Kolda mevcut Osmanlıca - Türkçe fişleri kısmını tamamlayarak Komisyonun istifadesine arzedecektir.

Kelimelerden başka eskiden toplanmış ve yeniden toplanmakta olan halkiyat malzemesinin işlenmesi işine gelince: bunun için ikinci bir daimî muavine ihtiyâç vardır. Bu vazife için şimdiden bilhassa Musiki Halkiyatındaki değerli çalışmalarıyla tanınmış olan (Alpullu Şeker Fabrikasında kâtip) Vahit Bey kolumuza hususî surette müracaat etmiştir.

III

Yapılmakta ve yapılacak olan bu işlerden başka yapılmış işlerden olmak üzere şunları da kaydetmeliyiz :

1 — Kolun İstanbuldaki azalarından Müderris Şerafettin Bey "Mevlana"nın eserlerinden çıkardığı Türkçe kelimeleri, içinde bulunduğu Farisî metin ve izahlarıyla birlikte göndermiştir. Bunlar malzeme olarak Bütlende neşredilmeğe değer bir kıymettir.

2 — Muavin Şakir Bey Burada kütüphanelerindeki en ehemmiyetli Türkçe yazmaları tesbit etmiştir. Bunlar Cemiyetin Bursa Merkezini teşkil eden Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat şubesi İdare Heyeti âzalarına tetkik ettirilecektir. Bunun için hususî bir talimatname sureti hazırlanmaktadır.

3 — Kol âzasından Velet Çelebi Bey eski Kuran nüshaları,

işleminin birinci safhasıdır. Asıl işleme bu tasnif neticesinde hasil olan mukayeseden Lûgat, Gramer, Sentaks ve Stilistik ile ilişkili maddeler çıkarmaktır. Cemiyetin fişlerden esas itibariyle beklediği istifade de budur. İşte bu maksatla 17 ki şimdiye kadar olan türlü harflerden birinci olarak A harfinin ilk partisinden birinci kısmını yani - aynı zamanda hem ihtisas bölüklerinden birincisi olan Felsefi İlimler Bölüğüne hem de Umumi Lûgat Kolu ve Karşılıklar Komisyonunu alâkalandıran - umumi kelimeler (mücerret ve ruhi mefhumlar) kısmı işlendi. Bunları ayrı ayrı isimler, sıfatlar ve fiiller olmak üzere üç bölüm olarak sunuyoruz. Bunların seçiminde asılları yabancı görülmekle beraber şivece tamamiyle Türkçeleşmiş bazı kelimeler alınmış, buna mukabil tamamiyle yabancı, yahut asılları şüpheli bütün kelimeler bırakılmıştır.

Gelen fişlerden çıkarılabilecek maddeler hakkında bir fikir vermek üzere sunduğumuz bu küçük malzeme bile şimdiye kadar toplanan derleme mahsullerinin ne kadar yürek kabartıcı bir zenginlikte olduğunu göstermektedir. Ancak bu tarzdaki çalışma ile günde en çok yüz fişi kabaca işleyebileceğimize göre şimdilik yalnız yüz bini bulacağını kabul ettiğimiz fiş malzemesini bile bu suretle kabaca işleyebilmek için fasılasız çalışmak şartile üç sene lâzımdır. Bu vaziyet karşısında gelen fişlerden istifadeyi daha çabuk ve daha kolay bir hale getirmek için arzettiğimiz çalışma tarzın değiştirmek, daha doğrusu evvelce Kolun hususi çalışma programında tespit edilmiş olan şekli şu yolda tadil etmek zaruretini doyduk:

Yardımcı memurlar kayıt ve vize muamelesi tamamlandıktan sonra kendilerine verilmiş o'an fişleri harf harf dağıtıp bunları alfabe sırasına koyduktan sonra Kol Başına vereceklerdir. Kol Baş' böylece dizilip mükerrerleri bir yere getirilen fişleri birer birer gözden geçirip bunlardan Lûgat, İstilah Kolunun İstilah Bölüklerinden her birini alâkalandıran kelimeleri takım takım ayıracak, bu vasıfta olmayanları ise ileride lehçe hususiyetleri bakımından tetkik edilmek üzere hususi zarflar veya dosyalarda saklıyacaktır.

Kol, fişleri bu suretle eledikten sonra her grupunkine ait olanları en uygun bir şekilde tevhit ederek bunları yeni hususi fişlere ve bu fişlerdeki kayıtların esas malzemesini kelime listelerine geçirecektir. Listelere geçirilmiş olan bu yeni fişleri de tekrar alfabe sırasına koyarak öteki ellenmemiş fişler gibi istenildiği zaman bakılması kolay bir halde bulunduracaktır.

hulâsaları, Cemiyetin başladığı dört büyük işin, söz derleme seferberliğinin, umumî karşılıklar anketinin, hususî gramer anketinin ve istilâhlar için söz tarama işlerinin gidişleri ve neticeleri hakkında malûmat, kitabiyat ve neşriyat haberleri vardır. Ayrıca bir forma Fransızca kısım ile 3,5 forma tutan merhum Samih Rifat Beye tahsis edilmiş kısım da bu sayıda yer tutmuştur.

Bültenin bu birinci sayısını çıkarmak yolundaki çalışmalar ikinci sayısı için de bir çok malzemenin toplanmasına vesile olduğundan ikinci sayısının basılması işine de başlanmıştır.

Bültenin ikinci sayısında, Cemiyetin kuruluşundan birinci Kurultaya kadar olan faaliyetlerinin tarihçesi, Umumî Merkez Heyetinin ve Kolların belli başlı kararları, yeni faaliyet raporlarının hulâsaları, derleme örnekleri, derleme için her ay verilen raporlarla malzeme listeleri ve derleme örnekleri, karşılıklar anketinin temadisi, tarama listelerinin alt tarafı, kitabiyat ve neşriyat ile bazı makaleler bulunacaktır.

2 — *Dil köşeleri*: Gazetelerde ayrılan dil köşeleri sütunları karşılıklar anketine tahsis edildiği için bir müddet kesilmiştir. Anket biter bitmez yeniden ve daha ziyade pratik bir şekilde dil bahislerine dönülmesini temin için kol, şimdiden tertibat almaktadır. Gazetelerin en mütekâsif ve dil işinde en mütereddit bulunduğu İstanbulda matbuat işlerine çalışan arkadaşları bir grup halinde toplanarak bunların da dil çalışmalarıyla yakında alâkalandırılmaları kararlaştırılmış, bunun için icap eden talimat hazırlanmıştır.

3 — *Neşriyatı takip*: Gazetelerde dil üzerine yazılan yazılar daima kolun gözü önünde tutulmaktadır. Bültenin ilk sayısında bunlardan Yunanlı bir yazıcının neşriyatına Ahmet Cevat Bey arkadaşımızın yazdığı cevap neşredilmiştir. Bir çok ecnebî gazetelerinde dil hareketimiz için yapılan takdirkâr neşriyatı bültenin ikinci sayısında yer bulacaktır.

4 — *Anket*: Anket listelerinin tanzimi, ajans, radyo ve gazetelerde muntazaman neşri mesaisine kol, bütün kudret ve faaliyetiyle iştirak etmiştir.

Neşredilen ve edilmek üzere hazırlanan listelerin sayısı 92 ye ve bu listelerle ortaya konup karşılık aranılan Arapça ve Farsça sözler 1190 a varmıştır.

Bunlardan sonra sözleri birbirine bağlamak yolunda kullanılan rabit edatlarından bir takımının da ankete konulması kararlaştırılmış ise de henüz listeleri yapılmamıştır.

Hürşitname, Lügati Kestell, Köroğlu ve daha başka eski yazmalar-
dan 4119 kelime derlemiş ve kola vermiştir.

4 — Kolun öteki âzaları da taramasını üzerlerine aldıkları
eserleri derlemeğe devam etmektedirler. Bunlardan Hasan Fehmi
Bey "Kamus" ve İshak Refet Bey "Burhanı Katı" derlemelerini
bu ay sonuna kadar bitirmiş olacaklarını bildirmişlerdir.

5 — Yaptığı Uygurca derlemelerin bir suretini göndermesini
kendisinden rica ettigimiz; (Lengüistik - Filoloji Kolunun İstanbul-
daki âzasından) Caferoğlu Ahmet Bey, Lügat - İstilah Kolumuz
âzasından Muallim Kilisli Rifat Beyle birlikte, Cemiyetçe neşredi-
lecek olan (Divanı Lügat - it - Türk) tercümesi işini bitirdikten
sonra bu dileği yerine getirebileceğini bildirmiştir.

6 — Muallim Kilisli Rifat Bey de Merkeze göndermesini rica
ettiğimiz derleme malzemesini hazırlamakta olduğunu hususî bir
mektupla bildirmiştir.

IV

Kol, Bültenin birinci sayısında neşredilmek üzere şu mal-
zemeyi vermiştir: Umumiyetle Kolun vazife ve faaliyeti hak-
kında bir hulâsa, umumî ve hususî çalışma programları, Kolda mevcut
eski ve yeni derleme malzemesi cetvelleri, Vilâyetlerden gelen
derleme fişlerine ait iki aylık rapor sureti, Mart 1933 sonuna kadar
Merkeze gelen gazete ve mecmualardaki kelime ve halkiyat
malzemesi cetvelleri.

NEŞRİYAT KOLUNUN ÇALIŞMALARI

Neşriyat Kolu Şubat 1933 sonuna kadar olan faaliyetlerini
bundan evvelki dört aylık raporiyle izah etmişti.

O zamandan beri kolun faaliyetleri şu noktalar üzerinde te-
merküz etmiştir.

1 — *Bülten*: Kolun elinde olmıyan sedepelerle neşri geciken
bültenin ilk sayısı 200 sahifelik bir kitap halinde olarak neşre-
dirmiştir.

Bu ilk sayıda, bültenin neşrindeki maksatlar, Cemiyetin nizam-
name ve çalışma programı, dışarı teşkilâtı talimatnamesi, derleme
talimatnamesi ve bunu tamamlayan talimatlar ve tamimler, Lügat -
İstilah, Lengüistik - Filoloji ve Neşriyat kollarının teşkilât ve ça-
lışma programları, ilk dört aydaki faaliyetleri gösterir raporların

II. Kılavuz Komisyonca önümüzdeki dört ayda yapılması lâzımgelen işler

- 1 — Anketi arapçaları kullanılan rabıta, tabir "locution", mürekkep ifadelerle uzatmak.
- 2 — Üçer kişilik 2 tali Komisyona ayrılmak, bunlar arasında şöylece iş bölümü yapmak:
 - A) Ankete konulan kelimelerin manalarını misallerle tespit.
 - B) Bu misallere göre muadilleri tespit.
- 3 — Ahmet Cevat Bey tarafından derleme fişlerinin ikinci tetkikine devam etmek.
- 4 — Kamusu - Türkinin taranmasına devam etmek.
- 5 — Maarif V. Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Beyin yapmakta olduğu Arapça Kamus tercümesindeki türkçe kelimeleri taramak işini bitirmek.
- 6 — Bütün bu işler 4 ayda ikmal edildikten sonra Komisyonun heyeti umumiyesinde telif ve tertip işini bitirmek.

5 — *Yayma işi*. Kolun en başlı işi olan Türkçe sözleri ve öz Türkçe yazıyı yayma işinin iki hedefi vardır :

Bunların biri, zaten dilde karşılığı bulunan düşüncelerin Arapça, Farsça kelimelere anlatılmasına karşı gelmek işidir. Gerek bültende, gerek gazetelerde bu yolda elden geldiği kadar sık yazılar yazılmaktadır.

İkincisi şimdiki halde belirli karşılığı olmayan mücerret düşüncelere ve istilahlara bulunacak karşılıkları yaymaktır. Cemiyetin Umumi Merkezince şimdiye kadar kabul edilen karşılıkların sayısı, o da bazıları birbirine bağlı olmak üzere, ancak 8 kelime-den ibaret olduğundan bu yolda henüz işe girişilmemiştir.

6 — *Kurultay zabıtaları*: Kurultay zabıtlarının tashihi işini daha çabuk ileri götürmek üzere İstanbulda Kurultay zabıt kâtipliğini ifa etmiş bir arkadaş bu işe memur edilmiştir. Bunların son provaları buraca da bir kerre görüldükten sonra basılacaktır.

Kılavuz Komisyonunun Faaliyeti

1. Kılavuz Komisyonunun Gördüğü İşler

1 — Kamusu - Türkiden 92 listede 1190 kelime ayırarak gazetelere vermiştir. (Bu işlere Naim Hazım Bey bakmaktadır.)

2 — 27 Listedeki 350 kelimeye gelen cevaplar tasnif edilmiştir. (Bu işe kâtipler bakmaktadır.)

3 — 25 Listedeki 324 kelime Komisyonca tetkik edilerek karşılıklar tespit olunmuştur.

4 — İlk 24 kelimededen sonra, her kelimenin kullanılışı misalleriyle tesbit olunmağa başlanmıştır. (Misaller K. Kâmi Bey tarafından hazırlanmaktadır).

5 — İlk 200 kelime U. M. Heyetine verilmiştir.

6 — Derleme fişleri ile Ana Dilden Derlemeler lûgatı, "A" dan "Z" e kadar Ahmet Cevat Bey tarafından okunarak içlerinden kılavuz için 1412 kelime seçilmiş misalli olarak fişe geçirilmiştir. Bunların etimolojisine de imkân dairesinde bakılmıştır. Bu birinci kıraatte Ahmet Cevat Bey tarafından tetkik olunan fişler ve kelimeler 35,000 i bulmuştur.

7 — Kamusu - Türkinin de Ahmet Cevat Bey tarafından taranmasına başlanmış, şimdiye kadar 448 kelime, misallerle, tespit edilerek fişe geçirilmiştir.

İstanbul Kız Ortamektebi ve İstanbul Erkek Lisesi ile Askeri kıt'alar içinde Bayramiç Jandarma alayı kendini göstermektedir.

Şimdiye kadar fiş göndermemiş olan vilâyetler de Aksaray, Malatya, Bitlis, hakâri, Van ve Mardindir.

II

Gönderilen fişlerde köylerden derlenmiş olan kelimelerin derlendiği köylerin mutlaka bağlı buldukları kaza isimlerinin kayıtlı bulunmasına dikkat edilmesi hakkında Umumi Merkezce yapılan tamimi gözetmeleri bakımından vilâyetler şu suretle derece derece sıralanmaktadır:

A) En düzgün kayıtlı fiş gönderenler (24 Vilâyet) :

Bursa, Ordu, Bolu, Çorum, Diyarbakir, Edirne, Erzurum, Erzincan, Gümüşane, İzmir, İçel, İstanbul, Isparta, Kocaeli, Kars, Kırşehir, Kayseri, Maraş, Kırklareli, Muğla, Samsun, Urfa, Yozgat.

B) Oldukça düzgün kayıtlı fiş gönderenler (13 Vilâyet) :

Cebelibereket, Çankırı, Çanakkale, Denizli, Gaziantep, Konya Kütahya, Kastamonu, Mersin, Manisa, Niğde, Sinop, Siirt.

C) Çok eksik kayıtlı fiş gönderen (11 Vilâlet)

Bilecik, Burdur, Balıkesir, Eskişehir, Ankara, Rize, Sivas, Şebinkarahisar, Tokat, Tekirdağ, Zonguldak.

Şu halde bu bakımdan en çok memnurluk vermiş olan vilâyetler sırasile Bursa, Ordu, Bolu, en çok kınamağı hak etmiş olanlar Zonguldak, Tekirdağ, Tokat vilâyetleridir.

III

Derleme yapılan köylerinin sayısı bakımından da vilâyetler şöylece derece derece sıralanmaktadır :

A) En çok köyden derleme yapmış olanlar (17 Vilâyet)

Bursa (104), Konyr (93), Bilecik (92), Çanakkale (88), Muğla (68), Zonguldak (62), Denizli (61), Aankara (61), İçel (58), Isparta (57), Sivan (47), Tekirdağ (45), Manisa (44), Kocaeli (42), Sinop (40), Samsun (35)

B) Daha az köyden derleme yapmış olanlar (15 Vilâyet) :

Aydın, Antalya, Adana, Balıkesir, Burbu, Çorum, Eskişehir, Edirne, Kayseri, Kastamonu, İstanbul, Mersin, Niğde, Şebinkarahisar.

C) En az köyden derleme yapmış olanlar (14 Vilâyet) :

Diyarbakir, Erzurum, Kars, Kütahya, Erzincan, Artvin, Cebelibereket Gaziantep, Giresun, Gümüşane, Kırşehir, Maraş, Ordu, Rize, Urfa, Çankırı, İzmir, Kırklareli, Tokat, Yozgat.

CEMİYETİN İŞLERİ

Derleme Raporları. Tarama Listeleri

Cemiyetin başladığı dört büyük işten iki anket için bu sayıda okurlarımıza bildirilecek yeni bir şey yoktur. Umumî karşılıklar anketi bitmiştir. Gelen karşılıklar kılavuz komisyonunda sıralanıp gözden geçirilerek Umumî Merkez Heyetinde kararlaştırılmaktadır. Hususî gramer anketinin ilk kısmına gelen cevaplar sıralanmakta ve ikinci kısmı da hazırlanmaktadır. Burada derleme raporları ile tarama listelerini okurlarımıza sunuyoruz.

ÜÇÜNCÜ AYLIK RAPOR (Nisan 1933)

I

Derlemenin üçüncü ayı içinde fiş gönderen vilâyetlerin sayısı 57 ye gönderilen fişlerin sayısı da (66,801) e varmıştır. Bu hesaba göre hergün binden fazla fiş gelmektedir. Gönderilen fiş yekûnu bakımından Vilâyetler şöylece sıralanmaktadır :

Istanbul (10033) Ankara (6804) Konya (4535) Kayseri (3160) Çanakkale (2279) Bilecik (1528) Isparta (1830) Muğla (1737) Denizli (1736) Afyon (1584) İçel (1528) Zonguldak (1519) Eskişehir (1279) Antalya (1274) Mersin (1237) Amasya (1149) Kütahya (1090) izmir (1051) Sinop (1049) Bursa (1032) Bolu (963) Kastamonu (901) Cebeliberekt (863) Şebinkarahisar (838) Niğde (807) Sivas (801) Samsun (793) Kırşehir (762) Diyarbakır (754) Erzincan (746) Kocaeli (721) Ordu (676) Adana (590) Balıkesir (578) Çankırı (549) Edirne (528) Tekirdağ (510) Giresun (505) Gümüşane (500) Manisa (472) Çorum (471) Rize (440) Maraş (418) Tokat (412) Kars (383) Gaziantep (379) Elâziz (331) Burdur (325) Kırklareli (316) Trabzon (300) Urfa (281) Aydın (234) Yozgat (233) Erzurum (156) Bayazıt (81) Artvin (70) Siirt (25)

Şu halde üçüncü ay sonunda da İstanbul birinci, Ankara ikinci Konya üçüncü gelmektedir. Fiş gönderen müesseseler arasında İs-

B. Binden az fiş gönderenler :

Balıkesir 916; Gümüşane 890; Sivas 354; Malatya 850; Diyarbekir 813; Çorum 807; Erzincan 782; Manisa 766; Adana 754 (Seyhan); Tokat 736; Yozgat 700; Edirne 682; Tekirdağı 673; Aydın 661; Çankırı 630; Giresun 608; Kars 582; Urfa 561; Maraş 553; Gaziantep 526; Bayazıt 507; Burdur 471; Rize 400; Elâziz 376; Kırklareli 355; Erzurum 251; Muş 195; Artvin 169; Van 143;

C. Yüzden az fiş gönderenler:

Siirt 95; Aksaray 75; Mardin 22

II

Fişlerin dolduruluş bakımından gösterdikleri vasıflar tamamıyla memnuluk verici bir mahiyette değildir. Geçen defaki tamime rağmen henüz eksik kayıtlı fiş gönderen vilâyetlerin sayısı eksilmemiştir. Bunlar içinde en fena evsafıta fiş gönderen vilâyetlere ikinci bir ihtar mektubu yazılmasına lüzum görülmektedir.

Fişlerle beraber gönderilmekte olan örneklik bitki, motif ve sair eşyanın mikdarı ise artmış; ufacık bir camekân dolduracak dereceye varmıştır. Bunlar için hususî bir teşhir dolabı yaptırılması Umumî heyete teklif edilmiş ve Heyetce kabul edilmiştir

BEŞİNCİ AYLİK RAPOR (Haziran 1933)

I

1933 Haziran ayı sonuna kadar Merkeze gelmiş olan fişlerin sayısı (107340) dır. Geçen ay sonundaki mevcut (91,501) fiş olduğuna göre bu ay içerisinde 15,833 fiş gelmiş demektir. Bu hesaba göre gelen fişlerin günlük sayısı (1000) den (500) e inmiş, yani yarı yarıya azalmıştır.

Vilâyetler gönderdikleri malzeme mikdarı bakımından şu suretle sıralanmaktadır :

A. Binden artık fiş gönderenler :

İstanbul 15,295 Ankara 11468; Konya 5815; Isparta 3798; Çanak-

D) Hiç bir köyden derleme yapmamış olanlar (2 Vilâyet):
Bayazıt, siirt.

Şu halde bu bakımdan da en gür derleme yapmış olan vilâyetler Bursa, Konya, Bilecik; en seyrek derleme yapmış olanlar da Bayazıt, siirt ve Diyarbekirdir.

IV

Geçen ayki raporda adlarını andığımız muallimlerden başka Yalovadan muallim Hikmet bey, Söğütten Ferdiye H. Ritki, Bozüyük kazasının Dodurğa nahiyesinden muallim M. Reşat B. de kadın elişlerine ait motif örnekleri göndemişlerdir.

V

Hususi olarak fiş veya yapraklarla derleme malzemesi gönderenler arasında Samsundan M. Şakir, Konyadan muallim Zeki ve Hicri, Bucadan Ortamektep müdürü Faik Dulunay ve Ankaradan Çankırı Mebusu Talât Beylerin adları burada teşekkürle anılmağa değer.

DÖRDÜNCÜ AYLİK RAPOR (Mayıs 1933)

I

Bu ay sonunda bütün vilâyetlerden fiş gelmiş bulunmaktadır. Bu vilâyetler şimdiye kadar gönderdikleri fişlerin mikdarına göre şu suretle sıralanmaktadır:

A. Binden fazla fiş gönderenler :

İstanbul 13073; Ankara 9345; Konya 4534; Isparta 3255; Kayseri 3060; Çanakkale 3006; Bilecik 2429; Denizli 2386; Kütahya 1988; Zonguldak 1977; İzmir 1973; Muğla 1896; Afyon 1825; Antalya 1753; Trabzon 1681; Bursa 1633; Eskişehir 1615; Mersin 1478, (İçel); Kırşehir 1452; Bolu 1371; Sinop 1275; Cebelibereket (Seyhan) 1272; İçel 1258; Samsun 1231; Niğde 1222; Amasya 1208; Kocaeli 1176; Ordu 1134; Kastamonu 1108; Şebinkarahisar 1070; (Giresun).

Bunlardan başka olan vilâyetlerin fişleri ise bu bakımdan orta bir vasıf arz etmektedir.

III

En tam ve düzgüu kayıtlı fişlerde bile çok kere verilen misal ve tariflerin elverişsizliği göre çarpmaktadır. Bunlar içinde derece derece ehemmiyetli manalara ait kelime fişlerinin birer listesi tertip edilmiş ve daha çok ve iyi misalli ve tarifleri bulunması için lâzım gelen tamimin tabettirilmesi ricasiyle Umumi Merkez Heyetine sunulmuştur.

IV

Gönderilen fişlere örnek olarak iliştirilen bitki motif ve sairlerinden başka küçük bir mektep müzesi camekânını dolduracak derecede Etnoğrafik eşya nümuneleri de gelmiştir. Bu eşyayı gönderen Konyanın Ilgın kazasına bağlı Argıthan nahiyesi muallimi Gaffar Bey gerçekten alkışlanmağa değer.

ALTINCI AYLİK RAPOR (Temmuz 1933)

I

Temmuz içinde vilâyetlerden gelmiş olan fişlerin sayısı (8324) ü, mevcut bütün fişlerin mikdarı ise (115,864) ü bulmuştur. Geçen ay zarfında gelmiş olan (15839) küsur fişe nazaran günlük fiş gelimi (500) e inmiş olduğu halde bu ayki günlük fiş gelimi (280) e inmekte, yani evvelkinin yarısından biraz fazla bir nisbet arz etmektedir.

Vilâyetler gönderdikleri fiş sayısı bakımından şu suretle sıralanmaktadır:

A. Binden artık fiş gönderenler :

İstanbul 17209; Ankara 12171; Konya 5815; Isparta 3999; Çanakkale 3775; Kayseri 3060; İçel 3048; Kütahya 2838; Bursa 2766; Seyhan 2774; Denizli 2686; Bilecik 2429; Kırşehir 2407; Niğde 2358; Samsun 2210; Antalya 2188; Zonguldak 2093; Ordu 2036, İzmir 1973; Muğla 1941; Trabzon 1781; Çorum 1718; Giresun 1712; Eski-

kale 8775; Kayseri 3060; İçel 3048; Kütahya 2838; Bilecik 2429; Denizli 2386; Niğde 2278; Bursa 2222; Zonguldak 2096; Antalya 2067; Seyhan 2026; Afyon 2001; İzmir 1973; Samsun 1960; Muğla 1920; Kırşehir 1880; Trabzon 1747; Giresun 1712; Eskişehir 1615; Ordu 1581; Kocaeli 1434; Bolu 1401; Siuop 1350; Çorum 1248; Amasya 1208; Kastamonu 1108; Sivas 1031.

B. Binden az fiş gönderenler :

Balıkesir 978; Manisa 956; Yozgat 955; Tokat 915; Gümüşhane 890; Çorum 885; Edirne 864; Malatya 850; Diyarbakir 813; Kars 799; Tekirdağ 783; Aydın 740; Gaziantep 721; Bayazıt 717; Elâzız 677; Maraş 666; Çankırı 630; Urfa 561; Burdur 545; Erzurum 436; Kırklareli 355; Van 286; Muş 195.

C. Yüzden az fiş gönderenler :

Siirt 95; Mardin 94.

Görüldüğü gibi bu ay sonunda da vilâyetlerin derleme yarışındaki vaziyetleri değişmemiştir. Bu defa İstanbul birinci, Ankara ikinci, Konya üçüncü gelmektedir.

II

Gönderdikleri malzemenin dolduruluş bakımından vasıfları itibariyle vilâyetler şu suretle sıralanmaktadır :

A. En düzgün kayıtlı fiş gönderenler :

Niğde, Kırklareli, Kayseri, Bolu, Maraş, Kütahya, İzmir, Sivas.

B. Düzgün Kayıtlı fiş gönderenler :

Bursa, Samsun, Kastamonu, kars, Ordu, Isparta, Kocaeli, Yozgat, İstanbul, Aydın, Tokat, Amasya

C. Eksik kayıtlı fiş gönderenler :

Kırşehir, Afyon, Balıkesir.

Ç. En ekisk kayıtlı fiş gönderenler :

Konya.

KOLLARIN ÇALIŞMALARI

DERLEME KOLUNUN İŞLENMİŞ FİŞLERİNDEN

ÖRNEKLER

2. Rıyaziye Bilgi Sözleri

(HESAP, HENDESE, ÖLÇÜLER BİLİMİ, TOPOĞRAFYA)

- 1 — ALAN: Açıklık, meydanlık Yer, saha. *Anadolu.*
- 2 — ALNAKLAMA, ANNAKLAMA : Alın istikametinde bakma; müşahede, tarassut. *Şu tepedeki büyük ağacı alnakla (Reşadiye Tokat)*
Karşını annakla bakalım gelen var mı? (Ezinepazar-Amasya)
Bk: Alnak, Annak, Alnaç
- 3 — AN, ANĞ
 1. İki tarla arasındaki sınır, hudut; haddi fasıl. *Anadolu.*
 2. Kıyı, kenar, muhit: *Anı yivi bellisiz (Kayseri)*
- 4 — ANLIK : Tarla sınırı. *Benim tarlam bu anlıktan başlar (Rumeli)*
- 5 — ANNIK : Sınır, hudut. *Yoncayı biçmeğe başlamış evvelki biçtiği, sıra ile, annık annık belli (Bahçe K. Seyhan)*
- 6 — ARALI : Aralıklı, mesafeli. *Bu iki taş sınır çok aralı (Mut - İçel)*
- 7 — ARASIL : Koşa, muvazi. *Polatlı (Şabanözü K.)*
- 8 — ARGAÇ : Mail satıhlı, mail satıh. *Tarla argaç olduğu için her tarafına su gitmez (Nallıhan - Ankara).*
- 9 — ARTIKLAĞI : Artık, fazla, bakiye. *Falan şeyin artıklığı C. A. (Develi)*
- 10 — ARTLI : Ardı olan, külliyetli. *Buğdayım artlı, satma ile tükenmez (Mut - İçel)*
- 11 — AVLAK, AVLAĞI : Dairevi hudut, çerçeve, muhit: *Aklının avlağı yok (Mersin - Civanyayla)*
Aklın avlağı, aklın avlağı. Konya (M.) Polatlı (K.)

şehir 1615; Bolu 1602; Kocaeli 1452; Sinop 1375, Amasya 1208; Balıkesir 1200; Manisa 1166; Kastamonu 1108; Kars 1085; Tokat 1085; Edirne 1047; Sivas 1031.

B. Binden az fiş gönderenler :

Yozgat 955; Gazi Antep 906; Gümüşane 890; Çorum 885; Malatya 850; Diyarbakir 803; Aydın 797; Tekirdağ 783; Erzincan 782; Çankırı 771; Maraş 712; Urfa 703; Burdur 617; Erzurum 436; Kırklareli 355; Van 289; Muş 195; Mardin 134.

C. Yüzden az fiş gönderenler :

Siirt 95.

Bu ay sonunda da İstanbul birinci, Ankara ikinci ve Konya üçüncülüğü muhafaza etmekle beraber, öteki vilâyetler içinde dikkate çarpan gayretler göstermiş olanlar bulunmaktadır. Meselâ; Balıkesir, Kars, Manisa, Tokat, Edirne vilâyetleri binden artık fiş gönderenler sırasında geçtikleri gibi Bursa, Seyhan, Kırşehir, Samsun şimdiye kadar kendilerinden fazla fiş göndermiş olan altı, Çorum da, sekiz vilâyetin önüne geçmiştir.

II

Fişlerin dolduruluş bakımından vasıflarına gelince: Geçen ayki raporda adı geçen vilâyetler sınıflarını değiştirmemiştir. Bunlara ilâve olarak Urfa, Van, Denizli, Samsun *çok iyi*; Trabzon, Manisa. Çorum. Çanakkale *iyi*; Sinop, Çankırı *fena* dereceler almaktadır.

III

Bu ay içinde de, fişlere ilişik olarak, bazı vilâyetlerden türlü bitki örnekleri gelmiştir.

- 8 — ALAMUK: Güneşin bulutlar arasından zaman zaman görünmesi. (Giresun K.)
- 9 — ALAY AHMAN: Eleğimsagma
- 10 — ALKUŞAK: " "
- 11 — ALLIGELİN " "
- 12 — ALTI KARDEŞ, ALTI KARDEŞLER: Dübbü esgar; (Küçük ayı) Hava berrak olduğu için gece altı kardeş yıldızını seyrettim. (Karayemiş K. ?)
- Bk: YEDİKARDEŞ (LER)
- 13 — ALYEŞİLLİ: Eleğimsagma; (Eğirdir K. Simav, Kalecik K. Teke)
- 14 ALLIMORLU: Eleğimsagma; (İçel, Uluborlu M.)
- 15 — ALLIMYEŞİL: Eleğimsagma; Aydın (Aşiretler)
- 16 — ANASI KOYNUNDA: Ayın sabahleyin şarktan, akşamlayın garptan görünmediği zaman, aysız gece. İstanbul, Eşen (K.?)
- 17 — ARABALAR: Dübbü ekber ve dübbü asgar grup yıldızları (bürçleri) Gelibolu - Erveşe (K.)
- 18 — ARAYICI YILDIZ: Şihabı sakip, aşıcı yıldız. İstanbul
- 19 — ARPA YILDIZI: Zemheride akşam ezanında ve Gün doğduğunda doğan yıldız. Yalnız yıldız. Denizli (K.)

IV. Yer Bilgisi Sözleri

— 1 —

(Meteoroloji - İklim bi'imi)

- 1 — AĞLAYAN: Dolunun yağmurdan evvel gelen sesi (Bişa K.)
- 2 — AHMAK HÖLLÜDEN: Ahmak ıslatan yağmuru (Dört-yol K.)
- 3 — AKBULUT: Pamuk gibi atılmış bulutlar (Bayazit K.)
Baharda meydana gelen bulutlar (Çömre, Konya)
- 4 — AKKANAT BULUTU: Yağmura işaret olan parça, parça ve dalgalı bulut (Antalya M.)
- 5 — AKYAĞMUR: Dolu. Akyağmur meyveleri ve ekinleri batırdı (Devrek K)
- 6 — AKYEL:
1. a) cenup rüzgârı, lodos: Akyelin gözü yaşlıdır, yağmur getirir. (Edirne M.) Acabat, (Inegöl K.)
- b) kible rüzgârı: Akyel çıksa da saplarımız kurusa; akyelın sonu iyi değildir. (Çarşamba - Samsun.)

12 — ARKURU, AVKURU:

1. Enine, arzani, müstaraz: Tarlayı arkuru kırdırmak : İlkönce (*boyuna*) sürülmüş tarlayı amut (*enine*) vaziyette sürmeğe başlamak (*Çarşamba - Samsun, Kastamonu*)
2. Çaprazlama, mütekati şekilde (*Sinop*)

Bk. *AYKIRI*.

13 — AYAR: Yarım kile, iki şinik. *Altı ayar buğday aldım.* (*Kütahya M.*) (*Demirci M.*)

14 — AYKIRI:

1. Eğri, çarpık, mail. *Doğru yol dururken niye aykırı gidersen* (*Rize*)
2. Kestirme, kati. *Dağdan aşarak giden aykırı yol* (*İskenderon, Sakit yaylası*)

15 — AYKIRILMAK:

1. Düzyo'dan ayrılmak, kestirmeden gitmek
 2. Kestirmeden birinin önüne çıkmak
 3. Tekatu hasıl etmek (*Edirne M.*) (*Aydın M.*) *Maraş.*
- 16 — AYLANÇ: Dönemeç yerler, yolların kavisleri (*Reşadiye K.*) (*Tokat*)

3. Gök Bilgisi Sözlere

1 — AĞIL: Güneş ve ayın etrafını halkalıyan çizgi, hale.

Bugün ay ağıllı (*Istanbul, Isparta K.*)

Ay ağıllının parlaklığı ne hoş (*Keskin, Kilis, Fenike, Antalya*)

Bk: *AVLA, AVLUM*

2 — AKYILDIZ: Müştari (?)

Akyıldız nekadark parlak. (*Bolu. K.*)

3 — ALAGÜN: Yazın güneşin buluta girdiği zaman yabtuğı karanlık.

Alagünde sürü iyi otlar. (*Gerede - Bolu*)

4 — ALAKUŞAK: Eleğimsağma, alâimisema, kevsikuzah.

Bk: *ALKUŞAK, ALYEŞİL.* (*Bayazıt K.; Fenike K.*)

5 — ALAN: Ufuk

Alandan vapurun dumanı görünmeğe başladı. (*Bolu M.*)

6 — ALAÖŞ: Sabah ezanından biraz evvelki hafif karanlık (*Fecri kâzip ?*) (*Adana K.*)

ALAKARAN: Gece şafak sökerken ve söktükten sonrakı alaca karanlık.

Alakaranda zor tanıyabildim. (*Sinop K.*)

b) Açık havanın soğukluğu : (*Eğirdir K. , Hısnımansur*)

2. Kuru ve şiddetli soğuk :

Köyden gelinceye kadar ayaz işimi bitirdi (*Çorum, Keskin, Bolu, Çal, Kütahya, Silifke, Konya*)

b) Soğuk : (*Bozüyük K. Isparta K.*)

22 — AYRANKESEN : Sabahleyin güneş doğmadan evvel esen acı rüzgâr. saba (ilkbaharda fazladır.) (*Kuruçay k.*)

(Coğrafya, Geolojya)

23 — ACAR : Arkalı toprak (*Gaziayıntap M.*)

24 — AĞBA : sazlık yer (geçilmesi güç yer) (*Adana k.*)

Bk. Akba, Ahba, Engebe

25 — AĞDIRİK : Tepenin arkasındaki görünmez yerler : *Ağdırğa az kaldı.* (*Mudurnu M.*)

26 — AGIZ : Dağın üzerine (tepesine) yakın olan yerler : *Dağın ağızları* (*Kilkit K.*)

27 — AĞMAÇ : Dağın arkası (*Sögüt k.*)

28 — AĞYATAN : Arazinin çukur yerlerine biriken yağmur suyu; *Adana (Oymaklı K.)*

29 — AĞZIKARA : Toprağın yüzünde yağmursuzluktan hasıl olan yarık ve çukurlara biriken su; (*Adana, Oymaklı, Dörttyol K.*)

30 — AKABA : Hafif, yahut dik meyilli avarız.

Bk: AĞBA, AKABA

31 — AKAK : Dere, çay, nehir ve sellerin takibettikleri meyilli yol, su akıntısı; *Dörttyol (K.) Kozan (K.)*

Dere ve ırmakların aktığı yer, suyun geçtiği yer, bir ırmağa karışan tabi kol. Yaz, kış kesilmiyen bir metre genişliğinde akar su (*Edirne M.*)

Ovalardaki meyilli çukurlar, yağmur zamanı buralardan akan derecikler (*Gelibolu, Maalkara K.*)

32 — AKANCA : Küçük su akıntısı (*Zonguldak K.*)

33 — AKAR :

Akar su, ırmak, çay (Zonguldak K.)

34 — AHAR : *Akar coştı, akarın kenarına gitme* (*Bolvadin Afyon, Konya Ereğlisi, Sivrihisar.*)

2. Dere çamaşır yeri (*Bolu, Tavsanlı K.*)

2. Şubat ve bahar rüzgârı: *Her sene Şubat ayı içinde eserek kar eriden, kar gideren rüzgâr (Tosya)*

3. Garp rüzgârı: *Ak yel akıtır, kara yel bakıtır (Ayaş K.)*

4. Şimal rüzgârı, poyraz: *Akyel esince insanı dondurur. Çal (Denizli) Şebinkarahisarı.*

7 — ALABULUT: *Havada serpilmiş bulut kümeleri (Yalvaç K.) Havanın kısmen bulutlu zamanı, beyaz pamuk gibi bulutlar. (Gümüşane)*

Yağmur bulutu ; (*Erzincan K. (Torul K.) Kilkit M.)*

8 — ALAÇA: Yağmurlama: *Hava olaça olacak (Bayramiç M.)*

9 — ALAÇAĞI: Yazın hava yarı bulutlu olduğu zaman (*mezruat sıcaktan haşlanırmış*) (*Devrek K.)*

10 — ALAÇAKIR SU: İlk baharda çözülüp eriyen buzlarla birlikte akan su: *Alaçakır su akıyor. (Hadım K.) konya.*

11 — ALAGİREN: Yarı açık, yarı bulutlu hava (*Tosya K.)*

12 — ALAMADI: Kasırga fırtınası. *Alamadının tozu (Erzincan K.)*

13 — ALAMUK: Tutuk, bulutlu sıcak hava (*Torul k.)*

14 — ALAZDI: Yağmur yahut kar yağarken havanın parlak açması (*mesudiye - Ordu*).

15 — ALABDAN: *Lapa lapa kar yağışı (Mesudiye k.)*

16 — ARAN

1. Sabil, sıcak yer: *Kışın malımız aran yere gider. (Kars M.)*

2. Mutedil. *Bizim köy arandır. (Anadolu ?)*

17 — ARI YELİ: Nisan, Mayıs aylarında şarktan esen bir rüzgâr: *Arı yeli ekine, bostana faydalıdır. (Çömre K. Konya)*

18 — AŞAĞI YEL

1. a) Cenup - garp rüzgârı, lodos (*Tavas K. , Denizli*)

2. Cenup (kible) rüzgârı:

Harmanı aşağı yelde çıkardım . (Bor - Niğde M.)

Bugün aşağı yel esti. (Mucur - Kırşehir)

Aşağı yel nebatata serinlik verir. (Ayaş K. , Gümüşhane M.)

19 — AŞAĞI HAVASI: Gün batıdan rüzgâr esişi, gün batının bulutlanması: *Aşağı hava başladı. (Zonguldak K.)*

20 — AVACUK: Dolu (*Kemaliye - Eğin*)

21 — AYAZ:

1. a) Açık, bulutsuz hava. (*Elâziz M. , Bayazıt K. , Maraş, Kayseri*)

3. Kır, ova, düz arazi: *Alana çıktım, Allahın alanı (İncesu (K.) Antalya, Gölpaazarı (K.) Söğüt (K.) Edremit (K.) İzmir (M.)*

4. Daima rüzgâra maruz arazi; - *Mehmet nerede? - karşiki alanda koyunları olatıyor. (Bolu M.)*

5. Açıklık, saha, meydan (*Çanakkale, Aydın, Ankara, Maraş, Trabzon (K.)*

47 — ALANLIK, ALANNIK: Etrafı dağla çevrilmiş meydanlık *Vize, Kirca Ali (Bulgaristan)*

48 — ALATA: Uçurum yer, uçurum (*Abana, Evensen köy) Maraş.*

49 — ALAZ: Ormanlık dağlar üzerindeki açıklık yer (*Adana, Toros köyleri).*

50 — ALĞIN: Hızlı akışlı (su, nehir); *böyle alğın sudan geçilmez. su alğın akar (Nazilli (K.) İnegöl (K.)*

51 — ALGUN: Tepecik. (*Anadolu?*)

52 — ANIRCA: Dağların tepesindeki düz çukurlar. (*Araç K.)*

53 — ANNAÇ: Tepenin meyilli sathı, bayır, yamaç (*Derenin annacındaki tarlada bir çardak kurdum (Konya, Bayazıt K)*

54 — ANNAK, ARNAK: Tepelerin sivri yerleri, sırtı, tepebaşı. *Maraş (K.)*

55 — ARAL: Takım dağlar, adalar. (*Bolu (M.) Düzce (M.)*

56 — ARAN: İrtifai düşük arazidin en basık, düz ve havası iena yeri, münhat yer. (*Bayazıt M.)*

57 — ARDUÇ: Pınar. (*Devrek K.)*

58 — ARGGA: Dağın kuz (gölgeli) tarafı. (*Kütahya K.)*

59 — ARGGAÇ: Tepenin arka yamacı, yaması. (*Ankara K.)*

ARGEÇ: Tepenin mail satıblı sırtı: *Davarı arggaça vurdu (yatırdı). Çankırı (K.)*

— *Ben koyunumu güttüm güttüm getirdim*

— *Getirdim de bir argeça yatırdım*

[Eski bir türküden] *İnönü (K.)*

60 — ARGIT: Geçit, boğaz, dere. (*Konya K.)*

61 — ARKAÇ:

1. (Dağın) poyraz dokunmıyan kuytu yeri (*İçel K.)*

Tepenin üzerine yakın sırtlar: *erkenden arkaça çıktım. Ankara (K.)*

2. Tepenin vadiye doğru inen tarafı. (*Mersin-Civan yaylağı) Dağın düz ve ova olan kısmı. Adana (K.)*

Aharın suyu bu sene azalmış (Gaziantep, C. A.)

Hayvanların su içtiği yer.

Sular aharda birikmiş; Saruhan (Manisa) Denizli (M.)

35 — AKARCA: Kaplıca; (Bursa K.)

36 — AKILGAN: Tepeler üstünde yanyana sıralanan derecikler
Akılgun yer. Kastamonu (M.)

Dereye iltihak eden ince su kanalları; *Akılganın yanı (Tarsus K.)*

Şiddetli yağmurlarda akan dereler; *Hasanın tarlasından akılgan akıyor. (Adana K.)*

37 — AKIRGAN:

1. Bir satıhta suların kendi kendine ovaya aktıkları mail cihet.

2. Akıntı, cereyan. (Kilis, Ankara K.)

38 — AKKIN: Süratli akan su; (Muğla K.)

39 — AKLAĞI: Bir suyun akarken oyduğu yer (İncesu K.)

40 — AKLAN

1. İki dağ arasında içinden su akan küçük dere: *Aklandan karşıya geç. (Ceyhan K.)*

Ak pınardan gelen aklan hiç kurumaz (Zonguldak K.)

2. Pınar ve su mecrası, Yağmur sularının yıprattığı yargılar (Sultaniye K.)

Dağ tepelerindeki su birikintileri (Orta Anadolu)

3. Su arkı, hendek - çukur. (Zonguldak K.)

Birikinti su (Devrek K.)

41 — AKLANTI: Meyilli arazide suların aldığı mecra (Sinop K.)

42 — AKMA: Tepe ve yarlardaki kaya parçaları (Çanak-kale K.)

43 — AKMAÇ: Yüksekten akan su, şelâle. (Taşköprü k.)

44 — AKNAK: Yağmur sularının arazide açtığı yol. (Adana k.)

45 — ALAMA: El ile atılabilecek büyük taş; taş parçası: *Alama attı; Alama gibi taşı attı. Çoban tosuna bir alama vurdu, buynuzunu kırdı.) Gönen (Isparta) Afyon (K.) Kütahya (K.) Tire (K.) Antalya (K.)*

46 — ALAN, ALANG:

1. Orman ve tarla içindeki düz ve bitiksiz yer. Bu gece *alandan kaldım; bu tarlanın alanı ne çok (Kastamonu, Samsun, Giresun, Sivas, Adana, Vize, Söğüt).*

2. Dağlarda açık, düz olan yer (Seyidgazi, Konya, Adana, Bolu, Zargrat (Bulgaristan))

80 — AYAK. Kaynar su menbaı (Afyon K.)

81 — AYNAZ: Bataklık yerlerde içi sazlı küçük egreti göller; sulu ve çamurlu yerler: *Tarsusun altındaki aynaz denize akıtıldı çünkü yağmurda bizim tarla aynaz olmuş.* (Mersin K)

82 — AZMA: Irmak vadilerinde su basan çimenlikler: *Azma-çimenini kestiniz mi?* (Rize K.)

83 — AZMAK:

1. Kaynak, kaynaktan taşmış su mecrası, içinde su birikmiş hendek, su birikintisi, ufak göl ayağı, göl, körfez:

Kaynak (*Kırca Ali - Bulgaristan*)

Başsız su (*İzmir K.*)

Su mecrasının oyduğu mahal. *Isparta (K.) Çorlu (M.)*

Yolların üzerinde oyulmuş su birikintileri (*Dört Yol K. Söğüt K.*)

Suyun durduğu sığ kuyu. (*Zonguldak K.*)

Gölleri bir denize veya bir nehre bağlayan dere (*Garbi Anadolu*)

Su kaynağı ve yağmurdan hasıl olan göl, körfez (*Çanakkale K.*)

2. Islak toprak, sulak çayır, çamurlu yer, bataklık, sazlık, dikenlik:

Her mevsimde toprağı rutubetli bulunan arazi (*Turgutlu K. Manisa*)

Çayırli, sulak yer (*Nazilli M.*)

Çamurlu yer. (*Rumili*)

Yazın kuruyup kışın sulaklaşan bataklık yer (*Suşehri K. Sivas*)

Otlulu, sulu, çukur, bataklık yer. (*Rize K. Kırklareli*)

Bir gözden çıkan suyun yahut bir arkın taşması ile husule gelen bataklık (*Denizli M.*)

İçinde sazlıklar, bataklıklar bulunan ve geçilmesine imkân bulunmayan bataklık (*Muğla K.*)

Dikenlik çukur; çalılık dikenlik (*Silifke K. İçel*)

84 — AZMANLIK: Bataklık: *Azmanlıkta sivr sinekler bereketlendi:* (*Eskişehir, Silifke*)

(Madeniyat)

85 — ACIKİREÇ:

1. Kireç (*Çorum H. B. H. 7*)

2. Alçı (*Çorum*)

Ulsak tobrak tümsekleri arasında kalan az bir dazlık. (Ceyhan K.)

62 — ARLIK: Çimenlik bayır. Çocuklar arluğa gilliler. (Bozüyük K.)

63 — ARMAK: Kaynak, menba Soğucak armağı tallıdır. Gebze (Kocaeli)

64 — ASAR: Yüksek kaya kütlesi: Asarda seçilen püri var. Ankara (K.)

65 — ASAR DORUĞU: Topraktan yükselen taştan doruk (tepe) Gölpazarı (K.)

66 — ASKAÇ: Dağın ağaçsız ve düz otlak yeri (Içel K.)

67 — ASLIM: Sert, ucu dikenli; kındıralık denilen çayırılık (Konya K.)

68 — AŞINTI: İtikâl yeri, ininti (?) (bu gibi taşlara "peri bacası, da denilir (Konya K.)

69 — AŞIRT: Sırt ve bayırların arkası: Hasan ajanın tarlası buradan görünmez, aşirta düşer (Adana K.) (Denizli K.)

70 — AŞIRTMAÇ: Dağ sırtının biraz arkası (Köycüler K.) (Muğla)

Sırtın üstünden geçen kestirme yol: Ali dayının toklusunu köme aliçlanın aşirtmacında kurt parçaladı (Sivrihisar K.)

71 — AŞIT: Dağların tepesi üzerinden aşılabilecek yer, boyun, iki dere arasındaki sırtımsı yükseklikler (Samsun M. Konya M.) Tarşan aşitta; aşıtı aştı (Beğpazarı K. Ankara)

Bir hailin arkası: Sürü aşıtta gitti, görünmüyor (Mersin - Civan yaylağı

72 — AŞUT: Dağın öbür cihetine aşılabilecek mahal (Ilğaz - Koçhisar)

73 — ATILAN: Çağlıyan, şilâle (Sivas)

74 — ATILĞAN: Çağlıyan, şilâle; (Havza K.) [Samsun]

75 — ATLANTI: Sellere dağlardan inerek karışan tabiler; Kandıra [Kocaeli]

76 — AT UÇURAN: Dağların dik kısımları (Saiteli K.) Konya

77 — AVKIN:

1. Kaynak, menba

2. Dağ sırtlarından çekilen su mecrası; (Söğüt, Maraş K.)

78 — AVLUMBAZ: Dağlarda girintili yer. in, mağara (Akseki K. Antalya)

79 — AVUK: Dağ ve tepelerdeki dik ve yalçın yer, yalı: Ahmedin keçisi avuğa inmiş; (Akseki K.)

kümü ne kadar vururlarsa vursunlar ağırlıklı olmasın (eşegin ağzından) Beypazarı - Ankara)

5 — AĞDIRMAK:

1. Müvazeneyi bozmak; *Katır sağdaki sandığı ağıdırmış, hayvan yükünü ağıdırıyor, Eşek yükü ağıdırdı (Bolu, Bursa, İnegöl, Simav, Mut - İçel, Kilis, Araç - Kastamonu)*

2. Muvazenesi bozulmak: *Teraziyi ağıdırdı.*

6 — AĞMAK:

1. Yukarıya doğru yükselmek, süüt etmek: *Havaya bulut ağıdı, duman ağııyor. Duası göklere ağıdı. gönülsüz namaz göklere ağmaz. yükü hayvana ağıdıralım. (Mersin K. Adana K. Bolu K. Denizli M.)*

Terazi ağıdı. küpe bindi göğe ağıdı. yıldız akşamdan doğarsın doğar havada ağarsın. (Burdur M. Çerkeş M. Amasya, Konya M.)

2. Aşağıya doğru süzölmek, sukut etmek: *Gökten bir yıldız ağıdı (Eskişehir K. Konya).*

3. Cismin müvazenesi bozulup yukarı veya aşağı doğru eğilmek: *Arabanın oku yukarı doğru ağııyor. kefenin bir tarafı muhakkak ağacak yük ağıdı. üzerime o kadar ağma. (Afyon K. Şebinkarahisar K. Nezip G. Antap, Sinop, Kilis, Eskişehir)*

7 — AĞMAN: Terazinin veya yükün ağır tarafı: *Ağman taraf. (Kayseri M. Develi)*

8 — AĞNAMAK:

1. Ağırlığı bir tarafa hücum etmek (*İsparta K.*)

2. Bir yana eğilmek, arkaya dayanmak: *Duvar ağnamış. Zargırat (Karadeniz gazetesini 6. 1. 933)*

9 — AKIRGAN: Cereyan (*Ankara*)

10 — AKKAR: Beyaz ateş (Narı Müteşehhip) (*Safranbolu M.*)

11 — ALAKURU: Şöyle böyle kurumuş, yaş (şey) (*Konya M.*)

12 — ALATAV: Az sıcak (*Antalya M.*)

13 — ALATAVLI: İyice pişmemiş, pişmek üzere olan (yemek) *Çömre (Konya)*

14 — ALAZ ALAZ: Dalga dalga. *Ankara (K.)*

15 — ALAZLAMAK:

1. Aleve tutmak. (*Kuzgun köy - İçel*)

2. Biraz kurumak (*Silifke - Antalya*)

16 — AMASTAŞ: Denk, ağırlıkta beraber (*Boldan K. Denizli*)

3. Kireç kaymağı (?) *Kayseri*

86 — AĞARŞAK: Ev sıvandıktan sonra badana yerine kullanılmakta olan beyaz kireçli toprak (*Uluborlu K.*)

87 — AKLIK: Tebeşir (*Kayseri*)

88 — AKTAŞ: Mermer (*İstanbul ?*)

89 — ALIN TAŞI: Ocağın arkasına konulan kilisli taş (Ekmek taşı da denilir) *Alın taşı iyi kızmış (Ankara)*

90 — AŞI: Kırmızı renkli toprak: aşı tarla (*Yozgat K. Konya*)

91 — AŞI TOPRAĞI, AŞI TOPRAK — içinde demir pası bulunan bir cins kırmızı toprak (*Küre, Kastamonu*)

Hizarcıların çizgi çizmek için kullandıkları bir cins kırmızı toprak: *Aşı toprakla ip boyarlar (Söğüt K.)*

92 — AŞU: Kiremit renginde bir nevi toprak boya [en ziyade kuyuları boyayarak belli yaparlar] (*Ilgaz K.*)

V — Fizik bilgisi sözleri

— I —

(FİZİK ve MEKANİK)

1 — ABRA:

1. Muvazene farkı, muvazenet: Terazinin ağıdınan tarafını denkleştirme (*Kayseri M. Balâ K. Ankara*)

2. Muvazenet, dirhem (*Tosya*)

3. Terazinin düzenini bulmak için hafif tarafa konan dirhem (*Ankara, Sivas, Niğde*)

O terazi abralı imiş.

4. Dara: (*Arbasını almadan tartma, Abrasız birşey olmaz (atalar sözü) (Adana M.)*)

2 — ABRILMAK: Muvazenesi bozulmak, eksilmek (*Vize - Kırklareli*)

3 — AĞDIK:

1. Bir tarafı ağmış vaziyette, eğri: *Yükü ağdık yükletme. Büyük ağdık; değirmen ağdık döner (Mut - İçel)*

2. Ağırlığı fazla, sıkletçe fazla: *Vapur ağdık eşya almıyor, (Tekirdağ K.)*

4 — AĞDIRIKLI: Bir tarafı ağmış, müvazenesi bozulmuş; *yü-*

ISTILAH TARAMALARI

Istilah tarama komisyonunun, önce askerlik, idare ve siyaset istilahi olabilecek sözleri taramakla işe başladığını geçen sayılarımızda yazmış ve "Elidrâk,, ile "Gök Türkçe,,den taranmış sözleri basmıştık.

Bu sayımızda da Doktor Şükrü Beyin "Divanüllûgatittürk,, ten taradığı sözleri koyuyoruz.

DİVANİ LÛGAT - et - TÜRK

Brockelmann tarafından neşredilen alfabetik baskıdan

Tarayan: Dil Dr. M. Şükrü

Askerlik, İdare ve Siyaset

Türkçe söz	M a n a s ı	Türkçe söz	M a n a s ı
Ağduk (*) (Ağdik)	Kim olduğu belli olmayan	Arık (ark)	Irmak, kanal
Ağım	Yükselme, çıkma	Arka	Sırt, yardımcı,
Ağış	Yükseliş, çıkış	Arkala - mak	Yardımcı olarak almak, İtimat etmek
Ağlak	Uygunsuz, mahsulsüz (arâzi)	Atış, atım	Endaht
Alp	Yiğit	Atışmak	Endaht müsabakası yapmak
Alpağut	Mücahit, yiğit	Avmak	Çevirmek, ihataetmek
Amaç	Hedef, sapan	Azuk	Yol yiyeceği
Amaçlık	Hedef mahalli	(azık)	
Anuk (anık)	Hazır	Azıklı	Yol yiyeceği beraber olan
Anımak	Hazır olmak	Belgü	İşaret, alâmet
Anınmak	Hazırlanmak, mücehhez olmak	Bıkın	Cenah (yan)
Anıtmak	Hazırlamak	Boluş	Fayda, yardım

(*) Türkçe söz sütunundaki kerre dahilinde gösterilen şekiller bu günkü telefuz şeklidir.

17 — ANTIK : Kül içinde gömülü, tamamen yanmamış ateş
(*Erzurum M.*)

18 — ARBA : *Bk. Abra*

19 — ARBALAMAK : Bir tarafa eğilmek : *Hayvanın yükü öte tarafa arbalandı (Göksün - Maraş)*

20 — ARINMAK : Buğu haline gelmek, tebahhur etmek : *Allını tuttum taş oldu, suya vardım arındı (Polatlı K.)*

21 — ARBAZLAMAK : Biraz kurumak (*Silifke M.*)

22 — AVKALAMA : Sarsmak, hırpalamak : *Ali beni avkaladı Şu köpek çocuğu avkaladı, fakat ısırmadı (Simav K.)*

23 — AVKMAK :

1. Ezmek :

24 — AVIKMAK : Şu muzur hayvanı avk (*Saray köy K. Denizli*)

2. Ezmek, hırpalamak (*Bürhaniye - İzmir*)

25 — AYZAZ :

1. Işık, parıltı : *Lâmba bozulmuş, çok ayaz yapmıyor.*

2. Aydınlık : *Bu gece gidelim, hava ayazdır (Gölpazarı K. Bilecik)*

26 — AYLANMAK : Dolanarak dönmek : *Kuş aylanır (Rumeli)*

27 — AYNA :

1. Dürbin (*Maraş*)

2. Projektör (*Maraş, Kilis*)

Türkçe söz	M a n a s ı	Türkçe söz	M a n a s ı
Koşmak	Birleştirmek, tanzim etmek	Tapug (Tapı)	Hizmet
Köçte- mek	Yağma ettirmek	Tapmak	Hizmet etmek
Kuram ^[1]	Sıra ile, dereceye göre	Tarhan	Kumandan, âmir
Nitik	Malzeme	Tekiş	Hedef
Ok	Ok, hisse hediye	Tezgi	Hezimet, panik
Orun	Yer, Makam	Tezik	Firari, kaçak
Orunçak	Depo, anbar	Tokuş	Harp
Öç öçüt (ocüt)	İntikam	Tokuş- mak	Harp, müsademe et- mek
Öge [2]	Akıllı, tecrübeli	Tolum	Silâh
Ötük(öç) (3)	Haber, hikâye	Tolumlan- mak	Silâhlanmak
Öznemek	Karşı gelmek, itaat- sizlik etmek	Tolumlu	Silâhlı, müsellağ
Sakaldu- rak	Kasketin çene altı kayışı	Turuğ (Duruk)	Sığınacak yer (dağ- lık yerde)
Sart	Tacir	Tutkun (tutgun)	Esir, mahpus
Sımak	Mağlup etmek	Tutsuk	Vazife, yapılacak iş
Sonda- mak	Takip etmek	Tutsuk - mak	Esir almak
Sonra- mak	Tehir etmek	Tutulmak	Esir olmak
Sökmen	Harp safını yaran, (ahramanlığ unvanı olarak).	Tuturkan	Reis
Sü	Ordu	Tümen ^[4]	10,000
Sülemek	Mücadele, müchede etmek	Tüşlük ödi ^[5]	Yürüyüşte verilen is- tirahat zamanı
		Tutsuk	Düşman
		Ağrak (uğrak)	Hedef
		Ulunç ^[6]	Helezon
		Umdu ^[7]	Talep, arzu

[1] Silsilei meratiple Teklif

[2] Kıdemli

[3] Rapor Beyanname

[4] Liva

[5] Mola Teklif

[6] Yiv

[7] Arzuhal

Türkçe söz	Manası	Türkçe söz	Manası
Bulnat - mak	Esir vermek	Evsemek [1]	Evini görmek istemek
Bulun	Esir	İçikmek	Teslim olmak
Büktir	Dağlık yerlerde manialı saha	İçkin	Affedilen düşman
Çapıtmak	Üzerine atılmak	İkidmek (ikitmek)	Yetiştirmek [2]
Çapıtkan	Cellat	İlitmek	Toplamak
Çerkeş - mek	Saf hrp nizamına geçmek	İlmek	İltihak etmek
Çerik	Safı harp, vakıt	İm	Parola
Çomak	Gürz	İş (Eş)	Refik, yoldaş
Edermek	Aramak, takip etmek	İşenmek	itimat etmek, havale etmek
Ediz	Zeminin her kangı bir kabartısı, yüksek	İrtemek	İntikam almak için araştırmak
Edizlik	Yükseklik	İrteş	Tahkik (etmek), müsademe
Eğirmek	Çevirmek, muhasara etmek	İtinmek	Kendi kendini teçhiz etmek
Eğirse - mek	Muhasara etmeği istemek	Kaçut (kaçıt)	Tâkibat
Eğrilmek	Muhasara edilmek	Karma	Yağma
Eğrişmek	Muhasarada yardım etmek	Keşik	Sıra, Nöbet
Ekleşmek	Birleşmek	Kimsen[3]	Kasketlerdeki madeni işaret
Elen, (alan)	Düz yer, saha	Kınamak	Ceza vermek
Emeçlemek (amaç)	Hedef ittihaz etmek	Kınatmak	Ceza uerdirmek
Erdem	Mertlik, fazilet, gayret	Kızgurmak (kızgırmak)	Şiddetle cezalandırmak
Erdemsiz	Gayretsiz	Kızgut	Ürkütücü (ağır) ceza
Erk	Kudret	Konuz	Karargâh
Evrül - mek	İstikametini değiştirmek		

[1] Silaya gitmek istemek. Teklif.

[2] Talim ve terbiye etmek

[3] Alametî farika

Türkçe söz	M a n a s ı	Türkçe söz	M a n a s ı
Anga	Âdi, değersiz	Çıgan çı-	Fakir
Ant	Yemin	ğay	
Arala-	Tavassut, sulhetmek	Çın	Hakikat, mutemet
mak			adam
Arkiş	Kervan, haberci	Çupan	Muhtar yamağı
Arsu	Âdi, değersiz	Dernek	İçtima
Artaş-	Kendi kendine mahv-	Diren-	İmtina etmek
mak	olmak, ıttihatsızlık	mek	
Artukla-	Had'ini aşmak	Konüldeş	Hemfikir
mak		(gönüldeş)	
Asıg(Ası)	Fayda, kazanç	Gönülle-	Razı olmak, muvafa-
Asılı	Faydalı	mek	kat et.
Ayağ	Unvan	Kücemek	Cebren ırza tecavüz
(Aya)			et.
Azıtmak	Yoldan, baştan çıkar-	Humaru	Miras, mirascılık
	mak	İkit	Yalan
Bilincek	Hırsızın elinde tutu-	İl (el)	Devlet, hakimiyet,
	lan eşya		halk
Budun	Millet, kavm	İlitmek	Toplamak,
Bugra [1]	Hakan unvanı	İmlemek	Selâm vermek, gös-
Bukur-	Fiati aşağı indirmek		termek
mak (Bu-		İmrem	Halk kalabalığı
ğurmak)		İnal	Prens
Buşgut	Zanaat çırağı	İşlak (İş-	Ticaret, ticarethane
Buşuğ	Bir sefirin mülâkatı	lek)	
	ve sefire verilecek	Ilınga	Krallık kâtibi
	hediye	İmga	Haznedar
Çalığ	Hükümdarın tebaaya	Kavşut	İki hükümdar arasın-
	beyannamesi, kaybo-		da yapılan muahede
	lan bir şeyi aramak	Ken, kent	Şehir
Çamguk	Müfteri	Keten	Zaruret ihtiyaç
(Çamgı)		Kib (kip)	Model, nümune
Çatpa	Ceza	Kıyık [2]	Vadinde durmayış
Çav	Ses, reiy, şöhret		

[1] Asıl manası erkek deve

[2] Vadinde durmiyan (Teklif)

Türkçe söz	Manası	Türkçe söz	Manası
Ülkerçeri	Ordunun muhtelif gruplar halinde bulunuşu	Açıg (Açı)	İhsan, hediye, refah
Üzlünmek (üzülmek)	Rabitası kesilmek [1]	Ağı	İpek, hazine
Yafku yabgı) [2]	Hâkandan iki derece aşağı olan mansıp, rütbe	Ağıcı [5]	Haznedar,
Yağı	Düşman	Ağılık	Hazine yeri
Yağış [3]	Harp kurbanı	Ağış	Yükselme, çıkma
Yağıla - mak	Mücadele etmek	Ağışmak	Yükselmede yarış etmek
Yamlaş - mak	Çevirme hareketinde yardım etmek	Ağıtmak	Yükseltmek
Yamlat - mak	İhata etmek	Akı	Cömert, fedakâr
Yarag (yarak)	Fırsat, (silah mansına da gelir)	Akıllık	Cömertlik
Ya 4]	Ferman, emir	Ahlamak	İhtikar etmek, fazla faiz almak
Yasmak	Hizmetten affetmek	Aksakal	İbtiyar, kıdemli
Yaşuk (yaşık)	Miğfer	Aktar - mak [6]	Devirmek
Yelimen	Yaygın ordu	Ala	Alaca, gizli düşünce, sadakatsız
Yenmek	Mağlup etmek	Alıg (Alı)	Fena
Yetmek (yedmek)	Sevketmek	(Alık)	
Yetüt, yetrüm	Muavin kıtaat	Alıkmak	Fenalaşmak, mahvolmak
Yezek	Pişdar, müfreze	Alım	Borç
Yizek	Öncü süvari, süvari müfrezesi	Alımcı	Alacaklı, dayın
Yumuş	Vazife	Alınmak	Bir matlubu kendi hesabına tarhetmek
Yumuşci	Hizmetçi, vazifedar	Alışmak	Bir matlubun tarhında yardım etmek
		Alkış	Taktir, tebci etmek
		Alsamak	Satın almak istemek
		Amurt - mak	Teskin etmek
		Amrak	Sakin, sulcu

[1] İstirahatı kaybetmek Teklif

[2] Müşür - Ferik

[3] Şehit

[4] Buyruktu Teklif

[5] Maliye memuru

[6] Devrû teslim etmek

Türkçe söz	M a n a s ı	Türkçe söz	M a n a s ı
Yerdeş (Yonak)	Hemşeri İttiham	Yurtug (Yurtuk)	Hükümdarın maiyeti
Yonag		(Yuzuk)	Başkası yerine ceza görmek
Yonamak	İttiham etmek	yudug	Üzerine almak teah- hüt etmek
Yönet- mek	İftira etmek	Yüdmek	
Yuğruş [1]	Hakandan sonraki en yüksek unvan, Vezir	Yügünç	Dua, hükümdara arzı tazimat ediş
Yumuş	Vazife, hizmet	Yügür- gen	Mektup, haber geti- ren (2)
Yumuşçu	Hizmet sahibi, vazi- fedar		

[1] Başvekil Teklif

[2] Müvezzi „

Türkçe söz	M a n a s ı	Türkçe söz	M a n a s ı
Koldaş	Meslektaş	Tanuk	Şahit
Konuk	İkametgâh	(Tanık)	
Konuk-	Misafirhane	Tanukluk	Şehadet
luk		Tanmak	İnkâr etmek
Köçrüm	Muhaceret	Tapı	Hizmet
Kömçü	Hazine	Tapıcı	Hizmet eden
Koni(könü)	Âdil	Tapılı	Hizmeti, vazifesi olan
Konüt-	İcrayı adalet etmek	Tapmak	Hizmet etmek
mek		Ter	Hizmet' ücret, ter
Körünç	Tarassut eden gözcü	Tuğra	İmza, mühür
Oka	Kefalet	Tutruk	Vasiyetname
Ornamak	(İnsan) tavattün etmek, (eşya) yerleşmek	Tutug	Rebin
Ornat-	Kendi yerine (başka-	(Tutuk)	
mak [2]	sını) oturtmak	Tünek	Hapisane
Orun	Yer, makam	Ugru	Gizli, hırs
Orunç	Rüşvet	Ugrula-	Müsait zamanda yap-
Öge [3]	Akıllı tecrübeli adam	mak	mak hırsızlık etmek,
Ökünç	Nedamet		çalmak
Ölütçi	Katil, öldüren	Umducu	Ricacı
Öğütle-	İhtar etmek	[5]	
mek		Uyuk	Yol gösteren levha
Örük	İkamet	Vergi	Borç
Ötük [4]	Haber, hikâye	(Verim)	Borç
Özlük	Şahsi servet, mal, mülk	birim	
Özne-	Karşı gelmek itaat-	(Verimci)	Borçlu
mek	sizlik etmek	birimci	
Seyiş	Kefalet	Yanut	Mukabele
Sonda-	Takip etmek	Yas	Zarar
mak		Yasmak	Hizmetten afetmek
Sonramak	Tehir etmek	Yarsımak	Nefret uyandırmak
Tabış	Karşılıklı itimat	Yarşı	Hissedar
		Yatıkmak	Yabancılaşmak
		yadımak	

[2] Kendi yerine başkasını tayin ettirmek Teklif

[3] Baş, reis

[4] Beyanname, Rapor

[5] Eshabı masalih

A H M E T H A Ş İ M'in
Dil Kurultayı İçin
BİR MEKTUBU

« Kardeşim Ruşen,

“ Bir zamandanberi hasta olduğumu biliyorsun. Henüz tamamen geçmiyen bu rahatsızlığım yüzünden ayın 26 sında toplanacak Dil Kurultayında hazır bulunamayacağıma müteessifim. Büyük Gazi'nin meydana getirdiği inkılâpların altın zincirinde ehemmiyetli halkalardan biri, bence, bu“ türkçenin türkçeleştirilmesi ve rejenere edilmesi „ vakası olacak. Onun için inkılâbın küşat gününde bir çok zekâlar arasında konuşulacak fikirleri bizzat dinleyebilmekten mahrum kalacaklar arasında bulunduğuma mahzunum.

“ Bir asırdan beri verilen bir çok perişan emeklere rağmen yazi dilimiz hâlâ münevverin verdiği fikir seviyesi hizasında değildir. Arap ve acem kelimelerinden aldığı zenginlik aldatıcıdır. Aynı mefhum için, beyhude yere üç dört müradifle yükselen bu lisanı zamanımıza mahsus bir çok esas fikirlerin henüz kelimeşi yoktur. Orta kıymette bir Fransızca sayfayı bile tercümeğe yetmiyen bu yabancı kelime kalabalığı, lisanın bünyesinde sadece bir yığın tufeylîdir. Bu itibarla yazi türkçesi haşerelerin için için kemirdiği mustarip bir çama benzer. Temenni edilir ki muhterem heyet bu asıl ağacı gizli yaralarından kurtarsın ve taze filizlerin fışkırmasına yol açsın. Eksikleri doldurmak için çalışırken, lisanın yeşil ve bâkir membalarına ve halk lehçelerinin renkli tabakalarına gitmek fikri ne mükemmeldir! Asırlar geçtiği halde Türk arapça ve acemceden aldığı kelimeleri rahat ve doğru olarak telaffuz etmeği beceremiyor. Türk dehasına yabancılığı bununla da anlaşılabilir bu iki lisanın bundan böyle de türkçe için bir servet

AHMET HAŞİM

Sönen Büyük Türk Şairi Dil Kurultayını
Nasıl Karşılarmıştı?

Türk edebiyatının son elli yıl içinde kazandığı en yüksek şairlerden biri de Ahmet Haşimdi. Derin ve içli bir sezgi ile edebiyatımıza sembolistliğin gerçek yüzünü getiren, garplı türkçe şairliği - kendinden evel sembolistliğe üzenenler gibi - bir boya ve süs maskarası olmaktan kurtaran odur.

Haşimin içinde yanan şairlik ışığı, onu zamanın yıkıcı akışı önünde nasıl sarsılmaz bir ulu ağaç kökü gibi yüksek ve ayakta tutmuşsa, beyninin içindeki sezgi kuvveti de, onu kendisinin kullanmaya fırsat bulamadığı öz türkçenin güzelliğine, temizliğine öyle erdirmişti.

Şimdi topraklara karışan bu büyük şairin adını sızı ile, acı ile, içten bir özleyişle anar ve kutlularken, " Türk Dili „ onun binbir angısı içinden şunu seçti:

Birinci Türk Dili Kurultayının açılmasına yakın günlerde hasta döşeginde bulunan Haşim, T. D. T. C. nin Umumî Kâtibi Ruşen Eşref Beye aşağıdaki mektubu göndermişti:

“ Bugünkü medeniyetin temellerini taşıyan mefhumların kelimesi bulunmadıkça ve yahut bulunan kelimelerin manası halk için karanlık kaldıkça içtimaî ve siyasî mürebbilerin vazifesi çetin olacaktır. Fikirlerine emin mahfazalar bulunmıyan cemiyetler düşünce kabiliyetini büsbütün kaybetmekte gecikmezler. „

İşte, aziz kardeşim Ruşen, bir hasta eliyle yazdığım bu zayıf satırlar meseleye alâkamı ve öyle tarihî bir toplantıda bulunamamak acısının bende ne büyük olduğunu sana anlatacaklardır. Gözlerinden öperim aziz kardeşim. „

Ahmet HAŞİM

Türk Dili inkilâbı üzerine bu kadar canlı bir sevgi ile titriyen büyük şairin o dilin gelişmesini görmeden, o dille olgunluğunun en tatlı şiirlerini besteledikten topraklara karışması ne yazık oldu!

“ Türk Dili „, Haşimin yüksek ve sevgili adını anarken, onun bir daha geri dönmek üzere sönüp gitmesinden dolayı türk şiirini, türk edebiyatını, türk düşünce ve bilgisini de taziye ederiz.

membai teşkil edebileceğine nasıl inanabiliriz ki, bugün bizzat araplar ve acemler kendi dillerinin yeni fikir ihtiyaçlarına göre fukaralığını tehvine çare bulmak için çabalayıp duruyorlar.

“Kahire'de ve Tahran'da şimdi hâd birer lisan meselesi var. Avrupa harsının büyük yolları üzerinde yürümeğe başlayan bütün inkılâpçı milletlerde hemen her şeyden evel lisanı mükemmelleştirmek gayreti sıtmalı bir büyük faaliyet manzarası arz ediyor: Yazı dili bizimki gibi konuşma dilinden ayrı olan Çin bile yazı dilini mandarenler elinden kurtarmak, konuşma diline yaklaştırmak, halk için anlaşılır yapmak ve asrımıza mahsus mefhumları ifadeye muktedir bir alet haline getirmek maksadiyle, o dünyada emsali bulunmıyan eski muhtşem edebiyatı ile alâkasını kesmekten çekinmemiştir. Eski edebiyatı tadanlar öyle bir sarhoşluğa düşerlermiş ki artık hiç bir yeniliği istemezlermiş. İnkılâp uğrunda eski edebiyatı reddetmek mecburiyeti işte bundan ileri geliyor. İri cüsseli lâgar Çinin bile kımıldadığı bir işte Mustafa Kemalın Türkiyesi elini bağlayıp nasıl daha fazla hareketsiz durabilirdi?

“Mükemmel olmadığı için mütemadiyen mükemmel olmak çarelerini arıyan ve bunun için, her gün, herkesin elinde yeni bir istihaleye giren yazı türkçesi, büyük çölün gezici kumlarını andırır: Dün burada bir tepe varken bu sabah aynı yerde bir uçurum peyda olduğu görülür; lisanın bu kımıldanışı yüzündendir ki edebiyatta dünkü büyük (ehliyet) bugünün maskarasıdır ve bugünün en şımarık genci, yarının piri fânisidir. Kelimeler, cümleler, sırça şişeler gibi, hemen çatlayıp kırılıveriyor ve taşıdıkları mananın giranbaha seyyalesini topraklara akıtıp hediye ediyor. İşte bu yüzdendir ki zekânın mahsullerini bizde idhara imkân yoktur, ve onun içindir ki fikir ekonomisinde bu derece fakiriz. Mektubumu bitirmek için vaktiyle bir kitabımda lisandan bahsederken yazdığım birkaç cümleyi, affına mağruren naklediyorum:

gönderilen ve Şemsettin Saminin eski Osmanlı lugatinden alınan on beş kelimenin neşri tavsiye edildi. Kariler de bu kelimelerin ya gazeteye, yahut Ankaraya Türkçe mukabillerini göndermeğe davet olundu. Ankarada Dil Cemiyeti Merkezi teklif edilen mukabiller arasında katî bir intihap ameliyesi yapacaktır. Bu suretle gelecek yaza kadar münevver sınıfın muavenetiyle dilde en ziyade müstamel 1500 kadar Arap ve Acem kelimelerinin mukabilleri bulunacağı ümit ediliyor.

Millet, bu kelime bulma ve yaratma işine şevk ve heyecanla iştirâk etmektedir. İşi tesri maksadiyle sarf edilen bu üç aylık gayretten başka Anadolunun ve Türk Trakyasının her tarafında kollar vücade getirilmiş vs bunlar muhtelif yerlerde müstamel halis Türkçe sözler ve tabirler derlemekle tavzif olunmuştur. Bu kol mektep hocalarından, memurlardan ve lisan meraklılarından mürekkep olup müsmir bir surette çalışmakta ve en uzak köyleri, köçebe kulubeleri dolaşarak Türk dilinin eski varlıklarını toplamaktadırlar. Bu kollar muntazam bir silsilei meratibe tabi olup topladıkları malzemeyi derece derece Ankaraya kadar sevk ederler. Beş aydan beri çalışıyor ve derleme işinin netayicini Ankaraya bildirmiş bulunuyorlar: Bunlar bittabi ilk neticelerdir. Maarif Vekili bu neticelerin şayan dikkat derecede zengin olduğunu beyan etmiştir. Anlaşıldığına göre lisana 6000 yeni kelime girecektir ki bu da ilk netice sayılır.

Bu sıralarda Başvekil İsmet Paşa gazetelere her gün tamamen yarının lisaniyle yazılmış ve ciddi bir mevzudan bâhis hiç olmazsa bir makale neşretmelerini tavsiye etmiştir. Yani muharrir, kaleminin ucuna gelen arap ve acem kelmelerini bir tarafa atarak Türkçe mukabillerini kullanacaktır. Bu, ancak bir heveskârın yapacağı iş olmakla beraber muharrirler için bir disiplin ve kariler için bir ders teşkil etmek itibariyle esaslı bir iştir.

Dilin tensikindeki şayan dikkat cihet, bu lüzumun yazının değişmesinden hasıl olmasıdır. Yani bu, keyfi bir hareket değil lâtin alfabesinin gayrikabili içtinap bir zarurettir. Filhakika Arap alfabesinin, yerine lâtin alfabesi kaim olur olmaz lâtin alfabesinin istimal edilmekte olan arapça sözlere kat'iyen uymadığı görüldü. Buna mukabil halis türkçe kelimeler mükemmel bir surette yazılıyordu. Şark musikisinin zengin çeyrek perdeleri garp musikisine idhal edilemeyeceği gibi latinleştirilmiş yeni yazıya Osmanlı lisanının dolambaclarını, inhiraflarını, Arapça ve Acemceye

NEŞRİYAT ÂLEMİNDE

Türkiyede Dil Hareketleri ve Ecnabi Matbuatı

Türkiyede dil hareketi, memleket içinde olduğu kadar, başka yerlerde de alâka uyandırmıştır. Bilgi dünyasında düzgün davranır büyük memleketlerin ciddi matbuatı, Türkiyedeki dil hareketini benzeri görülmedik bir büyük inkalâp olarak karşılamışlardır. Bunlara örnek olarak İngiliz gazetelerinden Manchester Guardian gazetesiyse Dundee Evening Telegraf gazetesinin bir maalde olarak İstanbul muhabirlerinden alıp yazdıkları yazının tercümesiyle, bir Alman gazetesinin dil hareketimiz hakkındaki makalesini aşağıya alıyoruz.

Bu yazılar biraz eskidir. Okuyunca anlaşılacağı gibi bunlardan biri karşılıklar anketi ilk açıldığı zamanlarda, öteki de daha evcece yazılmıştır. Bununla beraber, dil hareketimizin Avrupada bıraktığı ilk izleri gösteren bu yazıları, tarihî bir hıfzı olarak, aşağıya alıyoruz.

İki İngiliz gazetesinin görüşü

YENİ TÜRK DİLİ

Arap ve Accm şekillerinden kurtulmuş yeni Türk Dilinin, Maarif Vekilinin riyaseti altında Ankarada toplanan Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından kuruluşu bir adım daha attı. Millete yeni ve halis Türkçeden mürekkep bir lügat hazırlamak ve artık istihfâkâr bir surette "Osmanlıca", denilen dili bir köşeye atmak ve ya müzeye koymak hususundaki karar ittihaz edileli altı ay oluyor. Filhakika "Osmanlı", dili artık Pedagoji noktai nazarından ölü lisanlar arasına dahil oldu. Bu yeni "ölü lisan", malumatfuruşluk meraklıları tarafından İstanbul Darülfünununda Latince ile birlikte tahsil edilebilir. O, sert ve mücadeleyi seven Türk Cümhuriyetine yakışmayan "kanı karışık", bir ifade vasıtası, bir saray "arabesk", i sıfatıyla mahkûm edilmiş bulunuyor.

Fakat bu dilin filen istimalden sakıt olması, yerine vasî ve yeni bir lügat getirilmesine mütevakkıftır. İşte şimdi hararetle başarılmaya çalışılan iş de budur. Gazetelere her gün Ankaradan

lar zamanlarındaki yüksek üslûpta yazı dilinin yarısından fazlasının arap ve fars kelimelerden mürekkep bulunmuş olduğunu söylemek, mufrit bir iddia teşkil edemez. Fazla olarak bu yabancı kelimeler Arapların ve Acemlerin konuşma dillerinden bile uzak ve ayrı kalmıştı. Vaktiyle büyük Fredirik zamanında Alman lisanındaki Fransız ifadeleri ancak şehir abalisinin yüksek tabakaları tarafından anlaşılabilirdiği gibi Osmanlı imperatorluğunun yazı ve edebiyat dilini de Türk halkı pek az anlıyordu. Bugün İstanbulda bir Alman profösörünün şu macerası güle güle anlatılmaktadır: Alman alimi bir hamala hitaben; Arapçalı yüksek Osmanlı lisanıyla: “Hasepten mamul olan bu eşyayı duşu iktidarına alıp tedrisaneye isal eyle! „ dediği vakit, hamal, camide Arapça okunan Kurandan olduğu gibi bu sözlerden de bir şey anlamamış ve kendisiyle konuşan zatin Arapça dua ettiği zanniyle cevap olarak «amin» demiştir.

Her ne kadar süslü püslü cümlelerle sahifeler doldurmakta bulunmuş olan resmî Osmanlı lisanının artık zamanı geçmiş isede bugün münevver fikirlerin ve gazete muharrirlerinin istimal etmekte bulunduğu lisanda Arapça ve Acemce ifadelerin vüsati henüz pek büyüktür. Bundan dolayidir ki bugünkü Türkiyede cahil abalının büyük bir kısmı millet mekteplerinde yeni yazı ile okumaya muvaffak olmuş bulunduğu halde vâsi halk tabakaları sadece yazılmış kitaplari bile okuyup anlayamamaktadır. Bunun neticesi olarak lisanın yabancı lûğatlerden temizlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bugünkü Türk dilinin ihtiva ettiği lûğatlerin mecmuu (35) ila (40) bin olmak üzere tahmin edilmektedir. Türk diline Fransız lisanında olduğu gibi teknik bir elastikiyet bahşedebilmek için takriben daha 50,000 lûğate ihtiyaç vardır. (Malum olduğu veçhile Alman ve İngiliz dilleri bu hususta ehemmiyetli derecede daha zengindirler.) Atılacak ecnebi lûğatlerin yerlerine başka lûğatler ikame etmek pek müşkül değildir. Bilâkis, ecnebi sözlerin mukabilleri bugün bile mevcuttur. Türk dili, bu yüzden vaktiyle Alman lisanının Fransızca ifadelerden temizlendiği zamankinden daha büyük bir fakre uğramıyacaktır. Türkiyenin Garphlaşması, hariçte tahsil gören teknik mutehassısların, mimarların, tabiblerin, ekseriyetle hususî notlarını okudukları memleketin lisanı ile yapmalarını intaç etmiştir. Buda anadillerinin bu husustaki maksatlarını ifaya kâdir bulunmadığı zannından ileri gelmektedir.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin şimdiye kadar olan mesaisine bakılırsa, Türk Dilinin tevsii mes'elesinin halli mümkün görünmek-

göre tahavvallerini tatbik etmek imkânsızdır. Yeni yazının sedaları ancak eski Türkçenin daha sert ve daha dik sedalarına uyarlar. Harflerin değişmesi lügatin değişmesi mecburiyetini doğurdu.

Görülüyorki yeni usulün tatbikinde gösterilen isticalin sebebi münhasıran lisan davasına aittir. Fakat bundan başka milli dili, müttehit bir milli hars aleti olmak üzere birleştirme arzusu da vardır. Milletin, Osmanlıca konuşan bir münevver sıfatıyla Osmanlıca konuşanlara hayretle bakan ve kendisi Türk Lehçesi konuşan bir kitleye ayrılması artık istenmiyor. Hakikat şudurki münevver sınıflar ilk defa olarak Türkçeyi öğrenecek ve onu, halkdan öğrenecektir, Dil ıslahının manası budur.

Bir Alman Gazetesinin düşüncesi

Türkiyede Dil Islahatı

Yeni Türkiyenin şimdiye kadar hars sahasındaki büyük ıslahat göze görünebilmekte idi. " Fes „in kaldırılması, lâtin harflerinin kabulü ve kuranın türkçeye tercümesi gibi icraat, bu arada zikredilebilir. Pek ehemmiyetli olan ve harice adeta yeni bir inkilap tesiri yapan bu ıslahat, milli türk kurtuluşu hareketinin kahramanı ve bu günkü Türk Cümhuriyetinin Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin teşebbüs ve irşadatından neşet etmiştir. Şimdi de tekrar Gazinin teşviki üzerine Türk dilinin yeni bir şekle konulması için vasi miyasta bir hars ıslahatına teşebbüs olundu. Bu yeni teşebbüsün tesirleri mesela kadınların çarşaflarını atmaları gibi heman göze çarpacak değildir. Bunun semereleri zamana görülecektir. Bununla beraber bu sahadaki icraatın tesiri arap harflerinin lâtinleştirilmesi gibi büyük içtimai icraatın tesirinden daha az olmayacaktır.

Türk dilinin tetkiki için Gazinin himayesi altında olarak bir cemiyet teşekkül etmiştir. Yeni cemiyet, Dolmabağçe Sarayında bir kurultay aktetmiş ve saray büyük olmasına ramen tamamen dolmuştu. Cemiyetin toplanmalarında evvela türk dilinin metodik bir surette tevsiine ve hakiki Milli bir Türk Dilinin esas kaidelerinin tespitine çalışılmaktadır.

Türk dilinin tam milli bir surette ıslahını icap eden en mühim sebep, türk lisanının diğer medenî milletler lisanlarında görülmemiş bir miyasta yabancı lûgatlerle dolmuş bulunmasıdır. Son sultan-

eserler meyânında evellemirde • Osmanlıcadan Türkçeye bir karşılıklar kılavuzu• zikredilmelidir. Bu yeni lûgatın tertibindeki gaye Osmanlı zamanında parlak bir mevki ihraz eden munevver fikir-
lilerin kalemlerine bugün de pek kolay gelen arapça ve acemce kelimeler yerine temiz Türk lûgatleri ikame etmektir.

Türk dilinin renesansı ugrundaki bu ciddi gayretler, kurtulmuş şark milletlerinin güneşin mümkün olduğu taktirde garpten doğmasını arzu ettikleri bir zamanda, ölçüsüz bir surette garphlaşmak devresinin artık geçmiş olduğuna bir delil teşkil etmektedir.

Yeni doğan şark milliyeçiligi, eski hurriyetini hazırlamağa başlamakta ve kendisiyle garp medeniyeti arasında fikri bir (sentez) bulmaga gittikçe daha büyük bir şiddetle çalışmaktadır.

termektedir. Bu öz destanın Türklerin bugünkü vasıfları ile pek sıkı bir benzerlik gösterdiği aşikârdır.

Bununla beraber bu menkıbede anlatılan vakalar, zamanımızdan 5000 yıl önce geçmiştir ve bu vakalar uydurma değildir, gerçekten olmuş şeylerdir. Bu vakalar Hazreti İbrahim'in Urub'tan Sumer memleketine hücum ettiği zamanda olmuştur. İbrahim'in babası olan Tarah, Gilgamiş'in cenerallerinden biridir. Bunlar da gösterir ki menkıbe tarihi şahıslara ve tarihi zamanlara aittir. Hikâye uzun müddet ağızdan ağıza rivayet halinde yaşamıştır. Elimizdeki tabletler miylattan 7 asır eveline aittir ve ağızlarda yaşayan ananenin yazıya geçirilmişidir.

Rudolf Steiner, bu hikâyenin tabilinden insanların ilk ölçü, sayı ve ağırlık fikirlerini bu zamanda edindiklerini meydana koymuştur.

Gilgamiş Hikâyesinin Metni

Hikâyenin okunabilmiş kısmının tercümesi şudur:

Sevgi Kıralla Halkı Birleştiriyor

Avcı, hayvanlar için kurduğu kapanın yanına geldi. Kapan boştu ve kasnağı kırılmıştı; kızdı, tepindi ve döğündü; fakat ertesi günü vaziyet gene aynı idi. Kırall "Gilgamiş,, a gitti, şikâyet etti:

— Kırall Gilgamiş, dedi, kapanı bozmuşlar. Hiç kimsenin karşı duramadığı yabancı, güçlü çoban bunu yapmış olmalıdır. Kırall, bize yardıma koş.

Kırall güldü ve dedi:

— Aşk ilâhesi İstanrının mabedine git. İnsana "benlik,, veren ve insanın adını söyliyem, işte bu ilâhedir. Beraberine bir rahibe ve bir de "mabet esiri,, al. Rahibe o vadaki çobana görününce, çoban onu sevecektir. O vakit, zayıf kuvvetli olacaktır.

Avcı gitti ve kırallın dediği gibi yaptı. Rahibeyi arkasına taktı. Rahibe güzelliğini gösterdi. Şehri tanımayan, çöllerde yaşayan "yabancı,, bu güzel kıza baktı. Güzellik onu sarmıştı. Kızı mabede kadar takip etti ve böylece ilk defa bir şehre girdi. Artık hiç bir kimse, vahşi hayvanı kapandan azat edemedi ve çukurdan kurtaramadı. Yabancı şehirde yerleşti. Kırallın huzuruna girdi. Kıralla baktı ve dedi:

— Kırall, beni ne için çağırttın? Kırall, senin neyin olmamı istiyorsun?

GILGAMİŞ HİKÂYESİ

5000 Yıllık Bir Türk Efsanesi

Bu kitapta, cennetli meşhur sümerlerin kutsal kitabı, Alman yazma eserlerinden Dr. Voller Johannes Stein'in en büyük eserlerinden biri olan Gılgamış hikâyesi, bu değerli Alman bilim adamının en büyük eseridir. Mezopotamya'nın Sumer ülkesinde bulunan en eski yazma eserlerinden biri olan Gılgamış adlı bir menkıbenin metnini göstermektedir.

Bu kitapta, en eski ve değerli Türk efsanesi hakkında Alman bilgininin en büyük eserlerinden biri olan Gılgamış hikâyesi hakkında o zaman "Halkın İhtiyacı Milliyet" de yazdığı yazıları ve bu menkıbenin gösterdiği eski tarih hakkında gene "Halkın İhtiyacı Milliyet" de çıkan bir makaleyi aşağıya alıyoruz :

Gılgamış Hikâyesi için Dr. Stein ne diyor ?

Gılgamış hikâyesi, cenubi Pabilonya'da Uruk'ların hükümdarı olan Gılgamış'ın maceralarını anlatır destani bir şüredir. Bu hikâye kral Asurbanipal'in kütüphanesinde bulunan miki yazı ile yazılmış en iki tablet üzerinde bulunmuştur. Bu tabletler şimdi Londrada British museum'dadır. Tabletlerin bazı yerleri bozulmuş olduğu için hikâyenin karanlık ve belirsiz kalan yerleri vardır. En eksik olan kısım, Gılgamış'ın - mekibede Şumbaba adı verilen - bir dev ile karşılaşması hikâyesidir. Bu eksik tablet, geçen yaz yapılan hafriyat esnasında bulunmuş ve şimdi Oxford darulfünununda tercümesine çalışılmakta bulunulmuştur.

Bu destan, insanlığın en derin ve en eski menkıbelerinden biridir : Bilinebilen en eski mersiye, ölümün en asri anlaşılışına uyar bir şikâyet bu menkıbelerin içindedir. İnsanların kültürce inkişafı nazariyesinin mucidi olan Alman terbiyecisi Rudolf Steiner, bu Gılgamış menkıbesini derin bir surette tefsir ve izzah etmiştir. Bu izzah tarzı henüz kitap şeklinde çıkmamış, nutuklarda ve konferanslarda anlatılmıştır.

Bu izzahlar Sümerlerin insanların kaynağına başka milletlerin hepsinden daha yakın olduğunu, onların dilleri bütün başka dillerden daha öz olduğunu, Türklerin bu Sümerlerden türediğini, bu bakımdan Gılgamış Türklerin milli bir destanı sayılabileceğini gös-

olarak kuvvetlidirler. Onları kim yenebilir? Onlar, beraber olarak sağlamdırlar. Onları kim sarsabilir? Bu iki kuvvet, her ikisi beraber olduklarında tek bir kuvvettirler. Onları kim tekrar ikiye bölebilir? Onların ne yaptıklarını öğrenmek ister misin?

O halde dinle. Bunu, tarih bilir, efsane güzelleştirir. Fakat kim hakikatten daha güzel bir şey söyleyebilecektir. O halde ezeli olan hakikati dinle:

Kıralın düşmanları vardı. Çünkü o, çok iyi idi. Hakikatte o çok şey istediği için, halk inliyordu. Onun o kadar çok tekliflerini herkes gayretle başarmağa mecburdu. Önceden çöl olan yerde şehir yükseldi. Halkın gene şikâyeti işitildi: Bizi niçin eziyorlar, diye. Halk bağıyordu: "Kıral Gilgamiş, bize yeniden huzur ver; bizi rahat bırak, diye..."

Kıral gürledi:

— Ebediyyen uyumak mı istiyorsunuz? Artık hiç mi uyanmak istemiyorsunuz?

Bunun üzerine halk sükûnete geldi. Anladı ve dedi:

— Gördünüz ya, o ne yaparsa, ne dilerse bizim içindir. Biz onun tarafını tutmalıyız. Ondan daha büyük, ondan daha iyi olmak güçtür. Zahmetli gelen onun haklı teklifleri değil, bizim gevşekliğimizdir.

Ve kıral Gilgamiş engelleri yeniyor, güçlükler üzerine hüküm sürüyor. Bu aralık düşmanlar homurdaniyorlar; şehre hücum ediyorlar, mabetlere saldırıyorlar, İlâhenin ve bütün rahiplerin heykellerini gaspediyorlar. Gilgamişin onlara karşı cidali, halkın şuurlanması cidalidir. Gilgamiş galip geliyor. [1]

... Sedr tekesinde oturan dev Şambaba'yı Gilgamiş yendi yere devirdi. Kıralın bu savaşta çok defa cesareti kırılıyordu. Bu esnada dostu ona gayret verirdi. Bazan dostu korkuya kendini kaptırırdı. Kıral ona cesaret verirdi. Daima biri diğerinden daha kuvvetlidir. Her biri ötekisi için cesaret verici ve kalp yapıcısıdır. Kim halktan ve kıraldan daha kuvvetli olabilecektir. Burada Yabani, halkın timsalidir.

[1] Metnin burasında bir boşluk vardır. Birkaç ay evvel bulunmuş olup Oxford'da tercüme edilmekte olan metinden bu boşluk tamamlanabilecektir. Bu metin yakında neşredilecektir.

Kıral cevap verdi:

— Tekrar hayvanlarına dön ve kendini bul.

Yabani gitti, gene sürüye kavuştu. Fakat sürü, artık onu tanımadı. Sürüyü ona bağlayan şey, artık yok olmuştu. Aşkın ona öğrettiği şey, hayvanları ondan kaçırdı. Artık bundan sonra, onun arkadaşı insandı; tabiat değil. Uzun saçlı ve gür sakallı vahşi adam derin bir acı duydu; kırala lânet okudu. Derhal şehre koştu ve onu savaşa davet etti. Kılıç kılıca karşı şakladı. Kılıçlar kırıldı. Vücut vücuda geldiler. Birbirleriyle boğuştular. Yabani gökten düşmüş bir taş gibi idi. Yüzü bir ilah yüzü gibi parlıyarak, kıralın üstüne yürüdü ve onu kendisine doğru çekerek sıktı. Gilgamiş güldü ve dedi:

— Adam, zahmetin boşunadır. Kuvvetli olan benim kalbimdir. Vücutüm ise daha kuvvetlidir.

Gilgamiş'in Annesi onları barıştırdı. O, âkil bir kadındı; rüyaları da yormayı bilirdi. Oğlu rüya yormasını ondan öğrenmişti. Anne:

— Bu adam, dedi, bir rüyadır. O, geceden geldi. Onu yanına al.

Bunun üzerine kıral, onu kendisine doğru çekti. Yabani rüya gördü, kıral o rüyanın tâbirini söyledi. Bunü ona annesi öğretti. Bu suretle kıral ve dostu, ikisi beraber hareket ettiler ve devleti de ikisi beraber kurdular. Kendi aralarında birbirlerine değil, fakat her ikisinin halka muhabbeti onları birleştirdi. Biri geçmişin derinliğine bakıyor, öbürü şimdinin dileğini biliyor. Her ikisi devleti kuruyorlar. Birisinin rüyasına giren ilk geçmişin manası, ötekisi için şimdiki vakiyaya ileten mahmuz oluyor. Bir millet kalkınıyor, bir millet kendi kendisini ve geçmişini tanıyor; kendi hususî varlığını yaşıyor ve istikbale tesir icra ediyor.

Bu iki dost, kıral ve halktan gelmiş adam, beraber oldukarı müddetçe kuvvetlidirler. Kim, onları ayırmak istiyecek?

Halkla Kıral Birleşince Medeniyet Doğuyor

Uyanıkken veya uykuda şekiller çizen ve bir kıralın muhakemesini işliyen kuvvetten ziyade ne bağliyabilir.

Böylece sümer medeniyeti denilen büyük kültür inkişaf etti; bütün dünyaya yayıldı; muzafferce bütün dünyayı dolaştı. Artık kültür taşıyan herkes onun oğulları olacaktır. O, ilk defa olarak şimdi oluştadır, ilk defa olarak şimdi çıkıştadır.

İki kalp onu taşıyor: Bir rehber ve bir halk.. Onlar beraber

elinde olduğu halde dünya yüzüne çıktı. Halkının hayatını kurtarmıştı.

Hemen geriye Uruh'a doğru yollandı. Güneşle beraber gitmişti. Güneşle beraber, güneşin doğduğu yerdeki gündüze döndü. Surların yapılmamış, halkının surları bırakmış olduğunu gördüğü zaman yüreği sızladı. Mamafih o, halkı mecbur etti. Hiç hayat ekmeği, hiç hayat suyu yoktu. Bir yılan her şeyi çalmıştı. Bununla beraber o, onu icbar etti. Yabani'ye kavuştu. Dost, ölü dost da ona kavuştu :

— Söyle dostum, ölüler yaşıyor mu ?

Yabani :

— Onlar yaşıyorlar, dedi, fakat otur da ağla. Arz ölümün kanunudur.

Gilkamış haykırdı :

— Dost, toprak oluyor, böcekler vücudu âdi bir kumaş gibi yiyorlar. Arz bu senin kanunundur.

Menkibenin Sonu

Bu hikâye, tarihin anlattığı hikâyedir. Bütün gayretlerin ömrü bir gündür.

Böyle olmakla beraber Gilkamış uyanık kaldı.

Dostu Halk uyanık durdukça kuvvetini kaybetmemişti.

İşitiyor musun, dostum Halk ?

Ölüm Karşısında İki Dost

Yabani ölüyor. Gilgamiş buna inanmıyor. Dünya onu "öldü" diye ilân ediyor. O, ölmez bir varlıktır. Kim "halk öldü" diye iddia edebilir? Yabani ölmez Yabani yaşıyor. Siz buna "ölüm" adını veriyorsunuz, ben buna koşmak isterim. Gilgamiş, gece ve ölüm arasından geçiyor:

— Yolu biliyormusunuz? Benimle geliyormusunuz. Dönmek mi istiyorsunuz? Yüreğiniz mi titriyor?.

Kim Gilgamişin arkadaşı olmak istiyorsa sendelememelidir, felce tutulmamalıdır, sayıklamamalıdır. Onun yolu gayeye gider. Güneşin arkasından uzaklara ve batıya gider, o...

O, güneşin indiği yerde dostunu tekrar bulacaktır. Gögün toprağa değdiği yerde, diri ölüyü bulacaktır. Bütün köklerden bütün cehennemlerden toprakların ve denizlerin dev akreplerinin üstünden geçti gitti, o.. Garpte Utnapistim'i buldu. O, bir âkildir. O, büyük tufandan arta kalmıştır. Duydunuz mu? Yarı arzı basan tufanı biliyormusunuz? Âkil, ölüm ve hayat hakkında hüküm verebiliyordu. O, içinde halkların ölmedikleri asırlara, tufandan önceki zamana bakıyordu. O, oturduğu dağdan Gilgamişe baktı.

— Kimsin, ne arıyorsun?

— Ben biraderimi arıyorum. Onun öldüğünümü söylüyorsunuz. Söyle: ölümler yaşar mı, ölümler..,

Âkil Utnapistim ona cevap verdi:

— Ölüm demek uyanmak demektir. Bunu anlamak, ölüm padişahlığını kendi gözleriyle görmek isteyen çok uyanık olmalıdır. herkesten fazla uyanık..

Altı gün ve altı gece. Kırıl uyanık durdu; fakat altıncıda uyuya kaldı. Halk onu terketmişti, onun için o da kuvvetini kayb. tmişti. Halktan şehrin surları istenmişti. Surlar yükselmişti!

— O gitti, diyorlardı. Artık uykuya varabiliriz.

Halkın bu hali onun kuvvetini kesiyor. Halkı ile beraber olmayan şef nedir? Bununla beraber şef gene hedefe varıyor.

Utnapistim'in karısı, ona ekmek verdi: Yedi: Hayat ekmeği, ve hayat suyu....

— Bunları al, sana kuvvetini iade eder.

Artık o, denizlerin dibine daldı; hayat ağacının kökünü yakaladı. Kök onun elini deşti, geçti. Kuvvetini kaybediyor, halkın öldüğünü zannediyor.. O gene hayat kökünü bırakmadı, onu söktü,

Bunun tarihi delilleri arasına Gılgamış hikâyesi bir de lisan ve edebiyat delili ilâve etmiş oluyor.

* * *

Hikâyenin yazılı şekli milâttan 700 yıl öncesine ait imiş. Fakat bu hikâyenin binlerle yıl ağızlarda dolaştığı anlaşılıyor. Hikâye yazılırken üslûpça ne kadar süslenirse süslenir, aslının ağızlarındaki varlığı bozulmamıştır.

Bu hikâyeyi, içindeki fikir ve hayallerin delâlet ettiği medeniyet seviyesi bakımından gözden geçirelim:

Hikâye, bir avcunun kırkala şikâyetiyle başlıyor: Av tutmak için kurulan tuzakları kırmışlar. Bunu yapan da - hikâyedeki kelimeleri kullanarak söylüeyelim: -

•Hiç kimsenin karşı duramadığı yabanî, güçlü çoban»

İmiş. Biraz aşağıda bunun "halk,, timsali olduğunu da gene hikâye bize söylüyor. "Halk,, fikrini - hem de hükûmdar fikrine karşı - böyle bir sembol ile canlandırmak, yerleşmiş, eski bir cemiyet inancının varlığını gösterir.

İptidai bir kabilenin gözönünde kendi şefi, ilâhî bir kudrete malik olan, el dokundurulmaz, mukaddes bir varlık vardır. Adetâ "insandan yüksek" bir şeydir. Eski tarih, hükûmdarlarını allah tanıyan, yahut allah tarafından gönderilmiş sayan milletlerin menkıbeleriyle doludur. Cemişt, Nemrut, Firavun gibi hükûmdarlar allah diye tanılmıştı. İbranî ve Araplar, yenilik yapan, başa gelen devlet adamlarını peygamber sayarlardı. Orta çağlarda bile Avrupada papaların yanılmazlığı inanı, Mısırdaki bir Fatimî hükûmdarının Allahlık davasına kalkınması, bu iptidailiğin bir devamıdır.

İnsanlık, daha bin yıl önce bile, böyle masallara kanar ve gönünü bağlarken, bir de bundan beş bin yıl önce hükûmdar ile halkı karşılıklı iki varlık gibi göz önüne alan ve bunları birleştirdiği zaman refah, medeniyet, mamuriyet doğacağını bilen bir milleti göz önüne almalı.

Böyle bir sembo kurmak kuvvetini bulan bir milletin medeniyette ne kadar ileri gitmiş, fikri ne kadar keskinleşmiş, hayali ne kadar genişlemiş olduğunu tasavvur ediniz!

* * *

Hükûmdar sarayının önünde:

•Hiç kimsenin karşı duramadığı yabanî, güçlü çoban »

Diye tanıyan halk için, hükûmdarın gün görmüş, düş yormasını öğrenmiş annesi ne diyor, bakınız:

Gilgamiş hikâyesi

ve

Gösterdiği edebî varlık

Bu hikâyenin neşrinden sonra "Hakimiyeti Milliye" de bunun gösterdiği edebî varlık hakkında da şu makale çıkmıştır:

Gilgamiş hikâyesi için gazetemizde yazılan yazı okudunuz mu?

Beş bin yıl eskiden kalma olan bu hikâyenin yazılışı, anlatılışı günümüzün edebî görüşüne ne kadar yakın olduğuna dikkat ettiniz mi?

Hikâye, Mezopotamyada yerleşmiş olan eski Sümerlerin bir hükümdarının hikâyesidir. Tarihçiler, bunun hükümet sürdüğü zamanı, Hazreti İbrahim devrinden evele koyuyorlar. Hattâ Hazreti İbrahimin büyük babası, bunun ordu kumandanlarından biri olduğunu söylüyorlar.

Bu kadar eski bir zaman göz önüne alınınca insan, nasıl bir edebiyat, nasıl bir hayal düşünebilir?

Bugün Afrika ortalarında, Avusturalyanın merkezinde, Pampalarda yaşayan kabileleri görüyoruz. Bunlarda fikir ne kadar dar, hayal ne kadar fakir, duygu ne kadar mahdut.. Beşten fazla sayı bilmiyen, kendisiyle totem edindiği hayvan arasında bir ayrılık düşünemiyen, baba şefkati, evlât sevgisi gibi en basit sayılan duygularda bile çok geri kalan bu insanlar, iptidaîliğin birer numunesidir.

İlk bakışta insan, bundan elli altmış asır önce yaşamış büyük dedelerimizin bu türlü iptidaî mahlûklar olduğuna hükmedecek gibi olur. Avrupanın bugün medeniyetine o kadar güvenen milletlerinden hangi birinin böyle beş altı bin yıllık değil, bin, bin beş yüz yıllık geçmişine bakılırsa, bu medeniyetin öyle derin ve köklü bir geçmişi olmadığı görülür. Bu kadar eski zamanlarda bugünkü medeniyetin değil, en eski medeniyet diye sunulan Yunan ve Roma medeniyetlerinin bile yerlerinde yeller eserdi.

Daha Avrupada değil, medeniyette o kadar eksikliği ileri sürülen Mısırdaki, Hintte, Çinde bile iptidaî insanlar yaşadığı eski bir devirde yer yüzüne ilk medeniyet ışığını getirenlerin Türkler olduğu bugün artık ortaya konmuş bir hakikattir.

Ya şu sözlere ne dersiniz ?

“ O halde dinle: Bunu tarih bilir, efsane güzelleştirir. Fakat kim hakikatten daha güzel bir şey söyleyebilir? Ezelî olan hakikatî dinle! „

Bunlar sanki yeni yazılmış kadar taze ve canlı bir yüksek edebiyatın doğurabileceği sözlere benzemiyor mu ?

* *

Hikâyenin başka tarafları da hep bu fikri kuvvetlendirmektedir. Halkın ağır vergilerden şikâyeti hükümdarın yenileşme namına cevap verışı, halkın buna kanarak medeniyeti yapışı, halâ bugün cemiyet içinde yeniden yeniye filizlenen fikirleri ifade etmiyormu? Ölüm hakkındaki son parça da ayrıca tahlile değer, çok ileri, çok derin bir görüş anlatmıyor mu ?

Okurlarımızı sıkmamak için, bunlardan ayrı parçalar almıyalım. Yalnız halk ile şef birleşince neler olduğunu gösteren şu yazıyı da görelim ki bugün kendi yaşayışımız üzerine biz söylemiş olsak gene böyle söyleyeceğimiz iyice belirsin :

“Biri, geçmişin derinliğine bakan, öbürü bu günün dileğini bilen bu iki varlık, birlikte devlet kurdular. Birisinin rüyasına giren ilk geçmişin manası, ötekisi için şimdiyi ilerleten bir mahmuz oluyor. Bir millet kalkınıyor, bir millet kendi kendisini tanıyor, geçmişini anlıyor, kendi varlığını seziyor ve geleceğe hüküm sürüyor. „

Halkın içinden doğan irade, bir büyük şef tarafından idare edilince milletçe kalkınmanın nasıl kolaylaştığını gösteren bu satırlar, kelime kelime, bugün de tekrarlanamaz mı ?

Gilgamiş hikâyesi, Türk tarihinin eskiliğini, Türk milletinin medeniyetteki birinciliğini ve üstünlüğünü gösterdiği kadar, edebî tekâmülünün de eskiliğine delâlet eden çok değerli bir vesiykadır.

İbrahim Necmi

— Bu adam bir rüyadır. O geceden geldi. Onu yanına al.”

Bu hayali bulmak için bir kafa nekadar işlenmiş olmalı? Bugün bile bir eskimo, bir patagon, bi kafiri, yahut bir maori kafasında böyle bir hayal doğabilir mi? Böyle bir hayalin benzerlerini bulmak için, medeniyetin en geniş açılma devirlerine kadar gelmelidir.

Geceden, yani karanlıktan doğan bir rüya gibi bir adam, halkı temsil ediyor. Hükümdarın yüreği şafkatle, başı zekâ ile dolu annesi bunu sezerek onunla birleşmesini oğluna nasihat ediyor. Bu Eflatunun «Cümburiyet» kitabından, yahut Montesquieu' nun «kanunların ruhu» eserinden alınmış bir menkibedir dense kimse aksini iddia edemez.

Birde bunun beş bin yıl önce Babilonya'da Sümer Türklerinin ağzında doğduğunu düşünelim!

“ ”

İş bu kadarla da kalmıyor. Dağlarda dolaşan hayvanlardan başka kimse ile sevişmiyen yabancı çobanı, yani halkı elde etmek, şehire sokmak, medeniyete sınaştırmak istiyen hükümdarın bulduğu çareye bakınız:

“—Aşk ilâhisinin mabedine git. İnsana benlik veren, insanın adını söyleyen odur. Yanına bir “aşk rahibesi” al. O ovadaki çobana görününce, çoban onu sevecektir. O vakit zayıf, kuvvetli olacaktır.”

Sevgiye karşı bu inanış ne ince, ne manalı bir hayaldir. “Halkı yalnız sevgi ve inan şefine bağlar. „ fikri ne güzel, ne canlı bir yolda bu satırlarda gösteriliyor.

Böyle bir hayali kuran, böyle yüksek bir fikre el koyan bir millet, sevgisi hayvan çiftleşmesinden ayırt edilmeyen iptidai insan kömelerinden ne kadar ayrı, ne kadar uzak olmak gerektir.

Halk ile şefini sevgi bağı ile birleştiren menkıbe bu birleşmeden doğan kuvveti de çok canlı olarak gösterir.

“ Bu iki dost, biri hükümdar, öteki halk adamı, birlikte oldukça güçlüdürler. Onları kim ayırabilir? ”

“ Onlar, birlikte olarak, kuvvetlidir : Onları kim yenebilir? ”

“ Onlar, birlikte olarak, sağlamdır : Onları kim sarsabilir? ”

“ Onlar, birlikte olarak, tek bir kuvvettir : Onları kim ikiye bölebilir? ”

Şu ifadeleri, bugün bir şiir diye ileriye sürsek inanılmıyacak neresi bulunabilir?

Sans oublier la difficulté ni l'ampleur de cette tâche, le Comité central est résolu à travailler de toutes ses forces conformément aux principes qui lui ont été désignés.

La réalisation de ce travail de très grande et vaste portée dépend de l'assistance et de l'intérêt que la nation tout entière lui portera. Nous avons la certitude qu'une collaboration dans ce sens de tous les Turcs, citadins ou paysans, assurera à cette entreprise les résultats les plus grands, le succès le plus brillant.

Le fait que Son Excellence Gazi Mustafa Kemal, qui nous donne sans cesse la force, le courage, la confiance, les idées nécessaires pour vaincre les difficultés les plus ardues et les obstacles les plus sévères, se trouve à la tête de l'entreprise qui consiste à ressusciter la langue turque, le fait qu'il nous guide de sa haute compétence et de son haut appui constitue pour nous le gage le plus sûr du succès.

Les premières réunions du Comité Central

La première réunion du comité central eut lieu le 30 octobre 1932 sous la présidence de Celâl Sahir Bey, le président et le secrétaire général se trouvant à Istanbul.

A la réunion du 3 novembre, le comité désigna les personnalités suivantes à la présidence des différentes sections de travail :

<i>Section de Linguistique et de Philologie:</i>	<i>Hamit Zübeyr Bey</i>
„ <i>d'Etymologie</i>	: <i>Hasan Ali</i> „
„ <i>de la Grammaire et de la Syntaxe:</i>	<i>Ahmet Cevat</i> „
„ <i>de Lexicologie et de Terminologie:</i>	<i>Celal Sahir</i> „
„ <i>de la Recherche des mots</i>	: <i>Ragıp Hulûsi</i> „
„ <i>des Publications</i>	: <i>İbrahim Necmi</i> „

Les réunions suivantes furent consacrées à l'organisation générale des travaux.

Les camarades furent priés de soumettre sous forme de rapports leur vues sur la méthode de travail en général. Plusieurs réunions furent consacrées à l'examen du rapport d'Ahmet Cevat Bey.

Prenant en considération la nécessité d'organiser avant tout le travail de recherche des mots, le comité central a jugé utile de créer, à côté des comités centraux provinciaux prévus dans les statuts, des comités de recherche dans chaque province, et le règlement concernant ces comités, présidés par les gouverneurs et englobant les comités centraux provinciaux, règlement préparé par le ministère de l'instruction publique, a été examiné au cours des réunions tenues sous la présidence de Reşit Galip Bey, ministre

Fransızca kısmı

La Société pour l'Etude de la Langue turque

Le premier cycle de travaux après le premier Congrès

Nous avons déjà parlé des travaux accomplis par la Société pour l'Etude de la Langue turque avant le premier Congrès. Nous donnons ici un aperçu de l'activité et des décisions principales de la Société pendant la période qui commence à la fin du congrès et finit le 30 novembre 1932.

La première proclamation de la Société

La Société a décidé le 17 octobre 1932 de publier la proclamation ci-bas :

Le premier Congrès de la langue turque a décidé de réaliser les travaux essentiels suivants, et en a chargé le comité central de la Société pour l'Etude de la Langue Turque :

1 — Faire de la Langue turque un instrument complet de notre culture nationale,

Donner à la langue turque une perfection qui lui permettra de répondre aux besoins créés par notre civilisation moderne ;

2 — Pour cela, exclure de la langue écrite actuelle les éléments demeurés étrangers à la langue turque,

Supprimer, ainsi que l'exige un régime démocratique, la dualité linguistique qui sépare le peuple des intellectuels,

Créer une langue nationale dont les éléments de base sont essentiellement turcs ;

3 — Pour réaliser cette entreprise : A) rechercher les documents écrits, les éléments linguistiques détenus par le peuple, et au moyen d'un vaste assemblage d'éléments élaborer *un grand vocabulaire turc*,

Élaborer, d'autre part, un *dictionnaire turc* renfermant les idiomes turcs,

Former la syntaxe et la grammaire turques en définissant les lois qui régissent notre langue écrite ;

B) demeurer, en réalisant ce but, attaché au turc le plus suave et le plus harmonieux.

Les travaux de la Section de Linguistique et de Philologie

La Section de Linguistique et de Philologie travaille à l'exécution de son programme d'un an et demi. Les divers membres de la section ont chacun assumé un travail qu'ils poursuivent activement :

1 — Le docteur Rahmeti Bey, qui a assumé l'impression nouvelle du *Kudatku-Bilik*, a reçu les reproductions photographiques de l'exemplaire se trouvant en Egypte. Il estime, pour que le travail de réimpression soit parfait, qu'il est indispensable de disposer d'une copie photographique de l'exemplaire qui se trouve à Fergana. D'après le Docteur Rahmeti bey, la traduction de Radolf et sa transcription sont si mauvaises qu'elles ne sauraient constituer une base au travail entrepris. Lors du séjour à Ankara des savants Soviétiques, il a été décidé de collaborer en vue de la publication du *Kudatku - Bilik*.

2 — La traduction allemande de la légende turque de *Manas*, qui appartient aux Kara-Kirghizes, est traduite en turc de Turquie par les soins de l'Institut de Turquisme. Abdül Kadir bey, membre de la section, collabore aux travaux de l'Institut.

3 — Le Docteur Şükrü bey poursuit la traduction du traité de *Phonétique turque* de Bergstresser, et la présentera dans quelques semaines au Comité central de la Société.

4 — L'étude d'Ibrahim Osman bey sur les *Divisions de la Linguistique* a été examinée par le Comité Central et paraîtra dans notre *Bulletin*.

5 — Le *Traité général de Phonétique* adopté du français par Ragıp Hulûsi bey et la traduction faite par Ahmet Cevat bey de l'ouvrage de Vendryes sur *le Langage* sont sur le point d'être donnés à l'impression.

6 — Abdül Kadir bey, directeur-adjoint des Musées nationaux, s'occupe actuellement de l'étude de la traduction du Coran qui est au Musée des œuvres turques et islamiques anciennes, et qui contient un grand nombre de vieux mots et termes turcs.

7 — La Commission de Recherches terminologiques composée de Hâmit Zübeyr, Hasan Ali, le Dr. Şükrü et Abdül Kadir bey a publié jusqu'ici cinq brochures. La sixième est en voie d'impression. La nomenclature des *Termes botaniques turcs* élaborée par Hamit Zübeyr Bey, ouvrage de 300 pages contenant quinze cents termes et noms, a été présentée au ministère de l'instruction publique.

de l'instruction publique et président honoraire de la Société.

Le programme des recherches et les instructions élaborées à cet effet par Hamit Zübeyr Bey furent distribuées à toutes les provinces.

Les publications de la Société

Le comité décida d'autre part la publication d'un *Bulletin* contenant des études sur les problèmes linguistiques, et qui devrait paraître non pas à des dates déterminées, mais toutes les fois que la matière serait suffisante.

Les dossiers appartenant à la commission linguistique, et qui se trouvaient au ministère de l'instruction publique, furent transférés à la Société.

Les bureaux occupés par la Société dans l'immeuble de l'Evkaf étant trop exigus, elle a été transférée le 21 novembre 1932 à l'immeuble précédemment occupé par le Club d'Anatolie, et mis à sa disposition grâce à la bienveillance de son Président d'Honneur, Son Excellence Gazi Mustafa Kemal.

Les termes se rapportant à la physique et à la mécanique sont prêts, Les termes chimiques n'ont pas encore été déterminés en entier.

6ème Division: Biologie:

Sont prêtes: la terminologie botanique, agronomique, la classification botanique etc.

Pour ce qui est des sciences médicales, les termes de A à M sont déterminés et en voie d'impression.

7ème Division: Sciences Psychologiques:

Cette division, collaborant avec la division des Sciences philosophiques, a achevé son travail consistant à déterminer les termes se rattachant à son domaine.

8ème Division: Histoire:

Cette division, formée bien plus tard que les autres, n'a pas encore achevé son travail.

9ème Division: Sciences sociales:

La groupe chargé des termes juridiques a atteint la lettre M. Le groupe économique composé de six "pelotons", a achevé d'élaborer les terminologies suivantes: finances, économie théorique, banque, assurances et statistique.

10ème Division: Linguistique:

Les termes se rapportant à la linguistique, à la philologie et la littérature sont prêts, mais n'ont pas encore été soumis à la Section.

11ème Division: Esthétique et Beaux-Arts:

Cette division, formée tardivement, n'a préparé qu'une partie des termes et mots se rapportant au théâtre et à la musique.

12ème Division: Sports, chasse, jeux:

Sont complets: athlétisme, escrime, équitation, lutte.

13ème Division: Art militaire:

Des spécialistes militaires travaillent à la détermination des mots et termes se rapportant à l'art militaire. Les listes préparées seront communiquées bientôt au Comité central.

14ème Division: Terminologie administrative:

Cette Division travaille sous la forme d'une commission composée d'un représentant de chaque ministère. Elle a déjà déterminé et adopté environ 200 termes.

15ème Division: Voies et transports:

Est prête, la terminologie des: matériel, réglementation routière, chemins de fer, ponts de pierre et de bois, béton armé, résistance, traction, etc.

Les travaux de la Section d'Etymologie

1 — La Section poursuit son étude comparative des rapports entre la langue turque et les langues sémitiques, et prépare actuellement un dictionnaire étymologique de la langue arabe considérée du point de vue de ces rapports. Elle publie d'autre part, à ce sujet, dans la partie turque de présent numéro, une étude de Naim Hazim bey, membre de la Section, sur *le Turc dans la langue arabe*.

2 — La section poursuit également le travail de comparaison et de confrontation des différents idiomes turcs avec les autres langues, qu'exige la préparation du dictionnaire des *Recherches sur la Langue-mère*.

3 — La section prépare d'autre part une traduction abrégée de l'ouvrage de R. Thurneyen, *Die Etymologie*, et de *l'Essai de Sémantique* de Réral.

Les travaux de la Section de Lexicologie et de Terminologie

Le sous-comité de Lexicologie attend pour poursuivre ses travaux consistant à élaborer son *Vocabulaire turc* complet d'être en mesure de disposer d'un nombre suffisant de mots et termes recueillis par les sections de recherches en activité dans le pays tout entier.

Quant au sous-comité de Terminologie, il est subdivisé en seize divisions, et les travaux de celles-ci peuvent être résumés comme suit :

1ère Division : Sciences philosophiques :

Cette division collabore avec la division des Sciences psychologiques. L'une et l'autre ont achevé la nomenclature des termes qui appartiennent à leurs domaines.

2ème Division : Sciences mathématiques :

Les termes géométriques, d'arithmétique, algébriques, trigonométriques, de comptabilité commerciale, de topographie sont entièrement fixés. Ils ont été procédé à l'impression des termes d'arithmétique, de géométrie et d'algèbre.

3ème Division : Astronomie :

Tous les termes se rapportant à l'astronomie et à la cosmographie ont été déterminés et imprimés.

4ème Division : Géologie :

Les termes géologiques et météorologiques ont été tous déterminés, mais l'ensemble du travail n'a pas encore été présenté à la section.

5ème Division : Sciences physiques :

Les travaux de la Section de Publications

L'activité de cette section depuis le début de l'année 1933 peut se résumer comme suit :

1 — *Bulletin*. — Le premier numéro du *Bulletin*, dont la publication avait été retardée pour des raisons indépendantes de la volonté de la Section, a paru sous la forme d'un volume de 200 pages.

Ce premier numéro a contenu un exposé des buts du *Bulletin*, les statuts et le programme des travaux de la Société, le règlement sur les organisations " extérieures ", le plan d'organisation et de travail des sections de Lexicologie et Terminologie, de Linguistique et Philologie et des Publications, les résumés des rapports sur les quatre premiers mois d'activité de la Société, etc., plus une partie réservée à Samih Rifat bey. Le *Bulletin* comporte depuis ce premier numéro une *partie française*.

2 — *Les quotidiens et l'enquête sur la langue*. — La partie réservée par les quotidiens aux problèmes linguistiques a été supprimée pour quelque temps afin de mettre cette même place à la disposition des lecteurs répondant à l'*enquête* ouverte sur les *équivalents turcs* des mots étrangers en usage dans notre parler actuel. La section a pris les dispositions voulues pour que les quotidiens, dès la fin de l'*enquête*, reviennent aux problèmes linguistiques d'une façon plus étendue et plus *pratique*. Il a été décidé de constituer à İstanbul où les journaux sont les plus nombreux et aussi les plus hésitants en matière d'évolution linguistique, un groupe composé de camarades s'occupant de la presse et de les charger de s'intéresser de plus près aux problèmes linguistiques.

3 — *La section et la presse* — La section suit avec intérêt les publications de la presse sur les problèmes linguistiques. Le premier numéro du présent *Bulletin* contenait une réplique d'Ahmet Cevat Bey à l'article d'un publiciste hellène. Les publications élogieuses faites par plusieurs journaux étrangers sur la réforme linguistique turque seront reproduites dans le *Bulletin*.

4 — *L'Enquête* — La section s'est activement occupée d'élaborer les listes relatives à l'*Enquête*, et d'assurer la publication de ses résultats par les journaux, par l'agence d'Anatolie ainsi que leur radiodiffusion.

Les listes prêtes à être publiées sont au nombre de 92, et les mots arabes et persans contenus dans ces listes et dont les équivalents sont recherchés ont atteint le chiffre de 1190.

16ème Division: Technique et métiers:

Cette division, qui a été formée la dernière, et dont le travail est très considérable, a commencé à déterminer les termes et mots se rapportant à plus de vingt branches de la technique et des métiers. Sont déjà prêts: automobilisme, électrotechnique, chimie industrielle, industrie minière, urbanisme, outils, arts manuels.

L'achèvement d'une partie du travail en un délai assez court après une étude minutieuse des listes comprenant plusieurs dizaines de milliers de mots dit l'effort très 'considérable qui a été fourni par toutes les divisions. On espère que toutes les listes seront ainsi achevées au bout de trois mois.

L'impression des listes prêtes avance lentement malgré tous les efforts. Si elle est achevée à temps pour distribuer les listes aux spécialistes et aux instituteurs, il sera possible d'examiner au cours de cet hiver les réponses reçues. Ces réponses exigent elles-mêmes un classement très minutieux.

Les travaux de la Section de la Recherche des Mots

Tous les mots recueillis jusqu'ici ont été classés par divisions de 1000 à 2000 mots et plus.

Le matériel amassé jusqu'ici est considérable au point d'inspirer une juste fierté à la Société. La méthode appliquée dans l'examen des fiches ne permettant pas d'en examiner plus de cent par jour et à supposer d'autre part que le total des fiches, pour le moment, n'atteindra que cent mille, il faudrait un travail discontinu de trois ans pour achever leur examen et leur classification. Cette constatation a amené la section à modifier sa méthode de travail en adoptant celle qui avait été prévue précédemment dans son programme.

D'autre part, le professeur Şerafettin Bey, d'Istanbul, a présenté à la section ses listes de mots turcs pris dans les ouvrages de Mevlana, accompagnés des textes persans dans lesquels ils se trouvent. Ce travail, qui est de très grande valeur, paraîtra dans le *Bulletin*.

Şakir Bey a préparé un relevé des manuscrits turcs les plus importants des bibliothèques de Bursa. Ce travail sera examiné par la section des Lettres, d'Histoire et de Linguistique de la Maison du peuple de Bursa qui constitue la section de la Société dans cette ville.

Velet Çelebi Bey, membre de la section, a recueilli 4119 mots dans de vieux exemplaires du Coran, dans le *Hurşitname*, le *Lûgati Kesteli*, la légende de *Köroğlu* et quelques autres ouvrages anciens.

Ahmet Haşim

Comment le grand poète turc disparu avait accueilli le Congrès de la Langue turque

Ahmet Haşim était l'un des plus grands poètes turcs de ces cinquante dernières années. C'est lui qui introduisit dans notre littérature le symbolisme qu'il avait pénétré mieux que quiconque grâce à sa sensibilité, et sauva la « poésie en turc occidentalisé » du caractère factice dont ses devanciers l'avaient affligée.

C'est cette même sensibilité d'écrivain qui fit qu'il découvrit toute la beauté, toute la séduction du turc *pur et vrai*, dont le sort ne lui a malheureusement pas permis de se servir.

Le *Türk Dili*, en rendant au poète disparu l'hommage de son admiration et de son émotion, a tenu à choisir pour la publier, parmi tout ce que Haşim a laissé à la postérité et à ses amis, parmi tous les souvenirs dont sa chère mémoire est entourée, une lettre que Haşim, malade, alité, écrivit à Ruşen Eşref bey, secrétaire général de la Société pour l'Etude de la Langue turque. Voici cette lettre :

Ruşen, mon frère,

Tu sais que je suis souffrant depuis quelque temps. Je regrette de ne pouvoir assister, en raison de ma maladie qui continue encore, au congrès de la Langue turque qui se tiendra et le 26 du mois. La turquisation et la régénération de la langue turque constituera selon moi l'un des plus précieux anneaux de la chaîne d'or des révolutions réalisées par le grand Gazi. C'est pourquoi je suis triste de me trouver parmi ceux qui seront privés de la joie d'écouter les idées échangées entre de nombreuses intelligences le jour du commencement de la révolution.

Malgré les efforts épars qui ont été faits depuis un siècle, notre langue écrite n'est pas encore montée jusqu'au niveau atteint par les intellectuels. La richesse qu'elle a empruntée à l'arabe et au persan est trompeuse. Cette foule de mots étrangers, qui ne permettent même pas de traduire une page de français de valeur moyenne, n'est qu'une masse de parasites dans l'organisme de la langue.

5 — *La diffusion des mots turcs* — La *propagation des mots turcs*, qui est un des objectifs essentiels de la section, est poursuivie de deux manières :

L'une consiste à lutter contre toute velléité d'exprimer au moyen de mots arabes et persans toute idée, toute notion pour lesquelles il existe déjà des termes turcs appropriés ;

La seconde consiste à propager l'emploi des équivalents, à mesure qu'ils sont déterminés, des mots abstraits et des termes qui n'ont pas actuellement d'équivalents.

AÇIK BÖLÜM

"Türk Dili", Cemiyetin çalışmaları üzerine her türlü haberleri vermekle beraber, gerek Cemiyet âzalarından, gerek dışarıdan Dil üzerine gelecek yazılardan bir takımını da "Açık Bölüm", dediğimiz kısımda okurlarına sunacaktır. Bu bölümdeki yazılar, Cemiyetin merkezinden, yahut bir kolundan geçmiş olmıyan yazılardır. Bunlar, doğrudan doğruya yazanların kendi buluşlarıdır. Bültenin bu bölümde üstüne aldığı yalnız dil bilginlerimizin türlü görüş ve buluşlarını yaymaktır. İlk olarak Naim Hazım Beyefendinin aşağıdaki etüdünü basıyoruz:

ARAP DİLİNDE TÜRKÇE

Samî dillerle Ural-Altay dillerinin birbirine bağlılığı şimdiye kadar garp dilcilerince incelenmemiş ve bu dil bölüğünün Hindu Avrupaî dillerle olan kök birliği hakkındaki araştırmalar ve bu yolda ileri sürülen düşünceler de dil bilgisinin çerçevesi içerisine girememiştir. Bunların Yafesî dillerle yakınlığını incelemeğe çalışan Yafesçiler de hakikati olduğu gibi anlamaktan uzak kalmışlardır. [1]

Samî dilleri yaratan köklerden ilk iki harfin esas olup obürlerinin sonradan ekleme olduğu yolundaki seziler de hakikate uymıyan yanlış bir görüşten başka değildir.

[1] Yafesilojinin en büyük taraftarlarından Rus dil bilgini (M. Marr) Ankarada görüşmelerimizde Türk dilinin Samî dillere kaynak olması hakkındaki düşüncemizi doğru görmüş, yalnız bunun menşei olması gerektiğini söylemişse de bizim araştırmalarımız, birliğin kökçe olmadığı yolundaki iddiamızı her bakıştan kuvvetlendirecek bir şekildedir.

... Les Turcs ne sont pas encore parvenus à prononcer convenablement les mots empruntés depuis des siècles à l'arabe et au persan : n'y a-t-il pas là la preuve formelle que ces deux langues sont étrangères au génie turc, et qu'elles ne sauraient désormais non plus constituer une ressource pour la langue turque ? Les Arabes et les Persans eux-mêmes s'efforcent de trouver un moyen de remédier à la pauvreté de leur langue par rapport aux besoins intellectuels nouveaux.

Le turc écrit, qui, parce qu'il n'est pas parfait, cherche à se perfectionner et passe à cause de cela de métamorphose en métamorphose dans les mains de tout le monde rappelle un peu les sables mouvants du grand Désert, où le monticule de la veille devient aujourd'hui un goufre. C'est cette fluctuation continuelle de la langue qui fait qu'en littérature l'autorité d'hier est aujourd'hui la risée de tous et que le petit débutant fringant d'aujourd'hui sera le fossile de demain. C'est pourquoi aussi nous ne parvenons pas à thésauriser les produits de l'intelligence.

Tant que les mots destinés à exprimer les notions sur lesquelles repose la civilisation actuelle ne seront pas trouvés, ou tant que leur sens demeurera obscur au peuple, la tâche des éducateurs sociaux et politiques sera fort ardue.

Ainsi, cher Ruşen, cette lettre que je t'écris d'une main de malade te dira combien grands sont mon intérêt à l'égard du problème et mon regret de ne pas être présent à cette réunion historique. Je t'embrasse sur les yeux.

Ahmet Haşim

Il est triste que Haşim soit mort avant d'avoir assisté à l'épanouissement de cette langue dont il souhaitait si ardemment la réforme !

En rendant cet hommage suprême à Ahmet Haşim, le *Türk Dili* exprime la profonde douleur que sa mort a causée au monde des lettres turques.

Biz Türkçe kelimelerimizin Arap diline geçerken tasrifileşmekte ne gibi şekiller almış olduğunu, harflerimizin Fonetik ne gibi değişmelere uğradığını belli kurallar altına koymaya çalıştık [3]. Arap dilinin kendi görüşümüze göre hazırlamakta olduğumuz etimolojik bir lûgatinde bu kurallar uzun boylu yazılmakta olduğu gibi Samî dillerin bir çok kökleri arasındaki karşılaştırmalardan da örnekler gösterilecektir. Biz bu yazımızda o esaslardan başlıcalarını bir takım örnekleriyle kısaca kaydederek Arap diliyle Türkçe arasındaki derin uygunluğu, ve bunun menşe birliğinden ileri gelmediği yolundaki düşüncelerimizi bildireceğiz.

Türk kök ve kelimelerinin tasrifileşmesi

Bütün samî dillerde olduğu gibi Arap dilinde de kökler, en az, üç sessiz harften ibarettir; Arapçada müstakil mana anlatan kelimeler görünüşte ikili olsada esasta bir harfi düşmüş sayılırlar. Sesli harfler kelimenin köküne dahil değildirler. Bunlar kökün anlattığı manaları az çok değiştirmeye yararlar. Bunun için

ne Samî ne de Hindu avrupai olmıyan brakisefal elmacık kemikleri çıkık, burunları inbinalı bir halk yığınının varlığını meydana çıkarmaktadır ki Sümerler, bunların en eski tanınmış olup milâttan dört bin yıl önce Mezopotamya medeniyetini yaratmışlardı.

Dil bilginlerinin (Azyanik) diye adlandırdıkları bu büyük halk yığını Anadolunun bugün bilebil iğimiz en eski ve etnografik kökünü teşkil ederler. Bu kök sonraları (Milâttan üç bin yıl önce) Arabistandan akın eden ve ta Kapadokyaya kadar yayılan bir çok samî dalgalarının istilası altında kaldığı gibi daha sonraları da Kafkas ve Hellesponttan gelen Hindu avrupai soyların da dalgaları altında kalmıştı. „

Bir yabancı müellifin bu yazılarında dahi düşüncemizi kuvvetlendirecek bazı tanıklar vardır. Biz, yazımızın birkaç yerinde de söyleyeceğimiz üzere, Samî dillere kaynak olan köklerimizin, pek çoğunu, Anadoluda konuşulan "Oğuz,, lehçesinin öz köklerinin aynı olduğunu görüyoruz.

[3] Harflerimizin fonetik değişmeleri hakkındaki kuralların izahı çok uzun sureceği için bu yazımızda toplu olarak gösterilememiştir. Bunu (Türk dili) nin gelecek sayılarından birine bırakıyoruz.

Bizim, Arap dilindeki bütün kökler ve bunlardan çıktığı sanılan (müştak ve mezit) ler üzerindeki araştırmalarımız hakikatin bûsbütûn başka olduğu yolundaki düşüncelerimizi bir kat daha kuvvetlendirmiştir.

Ana Sami dile en çok yakın olduğu kabul edilen ve özlüğünü en çok sakladığı görülen Arap dili, bizim görüşümüze göre, Türk dilinin hemen hemen bir bozuntusundan başka değildir. Bu iki dil arasındaki uygunluk, bunların bir anadan doğma oldukları düşüncesini uyandıracak kadar derin ve geniş olmakla beraber biz bu yakınlığın menşei olmadığına kanıyor ve onu çok eski ve tarihî devirlerde Samî kavimlerle uzun ve kuvvetli bir Türk temasının ve çok yaygın bir kültür baskısının neticesi olarak kabul ediyoruz.

Son asırlarda Türklerle düşüp kalkan ve arapça konuşan kavimler, Türk sözlerinden bir çoğunu nasıl tasrifileştirerek kendi dillerine sokmuş ve benimsemişlerse, çok eski zamanlarda da aynı hadise daha derin ve geniş bir şekilde vukua gelmiş ve Samî kavimler hemen hemen bütün köklerimiz ve pek çok üremiş kelimelerimizi kendi dil mekanizmalarıyla Samileştirerek adeta tasrifî bir Türkçe vücade getirmişlerdir. Bunun, hangi devirlerde ve ne gibi şartlar içinde olup bittiğini tarihî araştırmalarımız bütün açıklığıyla ortaya koyacaktır. [2]

[2] "*Felix Sartiaux*, nun : "*Les Civilisations anciennes de l'Asie Mineure*, Adlı eserinin şu satırlarını okuyalım (S - 15, 16) :

• Mısırdaki (El - amarna) daki buluşlar, hele Kapadokyada (Bogazköy) de elde edilen vesikalar, Anadoluda milâttan iki bin yıl önceleri bir takım dillerin konuşulduğunu, yerleri ve ne dereceye kadar eski oldukları henüz iyice anlaşılmıyan Hintten gelme bir takım âri kelimelerin de kullanıldığını meydana çıkarmıştır.

Bu dillerden âri kelimelerle, ârileşmiş Hititçe ayırt edilirse bunların fonetikçe birbirine çok yaklaştıkları görülür. Daha mühim ciheti bunların aynı zamanda Elâm, Mezopotamya ve Eğinin eski dilleri de ne Samî ne de Hindu avrupai dil zümrelerinden birine bağlı bulunmamak gibi müşterek bir karakter göstermeleridir.

Bu buluşlar Kafkas sınırlarından, Hindistanın ta Ege denizine kadar uzanan Elâm, Mezopotamya ve küçük Asya sahası üzerinde

Başına bir harf eklenerek: (بعض - bâ,z = az): az [bir şeyden birazı] ortasına bir harf getirilerek: (عوض - avez = az): azlık, ihtiyaç; (هيس - heys): az vermek. [5]

Tersine çevrilerek: (لظا - laza, = az): az, (رزا - rez, - az): azaltmak. Seslinin düşmesiyle de hem başa, hem sona ek harfi getirilerek: (نزر - nezr = az): az olmuştur.

Elbisenin eklerini muvakkat bir dikişle iliştiirmek demek olan (ilmek) fiilindeki (il) kökü hem sesli, kalarak (ال - ell) olduğu gibi hemde (مل - mell) o'muştur.

(Kusmak) fiilindeki iki sesli harf taşıyan (kus) kökünden hem başına: (مقس - makas), (لقس - lakas) [ص = س],

Hem ortasına: (قلوص kulûs),

Hem sonuna: (غنى - gasy) [غ = ق, ث = ص], harfler eklenerek, hemde kök tersine çevrilerek: (سع = ع, ق) [سع = ق] şeklinde kökler çıkmıştır. Bütün bu kökler (kusmak) köküne bağlı manalar anlatmaktadır.

Köklerimizi samî dillerin tasrifî şekline uyduran yukarıda saydığımız, harflerin köklere ekleniş yolları, bunların mana üzerinde bir tesir yapıp yapmadıkları uzun boylu incelenerek kitabımızda ayrı bir bahis halinde gösterilmiştir.

Bu harfler arapçada her zaman ek harfi olmazlar, bunlar çok kerre kelimenin kökünden oldukları gibi, bazı da başka harflerin fonetik değişmiş veya başka bir kökün kopuntusu olarak görürlür.

Bunlara arapçada en çok ekleme işi gören (R - 1) ekleme harflerinden bir kaç örnek verelim:

(R) harfi [başta: (رسوخ - rusuh = suk): Sokulmak, saplanıp yerleşmek; Ortada: (برق - barak = bak): Bakakalmak, (صراح - sarah = sag): Sağ, safi; sonda (عقر - akr = ak): Ak] birer ekleme harfidir. Bunlar türk köklerine ulanarak onları üçlü birer kök, kılığına koymuşlardır.

[5] Bunun gibi Arapça kelimelerin yeni harflerle yazılış şekilleri arapların kalın söyleyişine bakılmıyarak Türkçede söylendiği gibi gösterilmiştir.

Arap diline geçen kelimeler en az üç sessiz harf taşıyorsa onların behemehal üçlenmesi lâzımdır. Biz uzun araştırmalarımızda köklerimiz arapçada üçlü veya daha fazla harfli kökler kılığına koyarak tasrifileştiren bir takım ek harfleri bulunduğunu gördük ki bunlardan tesbit ettiklerimiz şunlardır:

(R, L, F, B, V, Y, M, N, E) bunlardan (.) harfinin (ع، ح، ه) gibi daha kalın bir boğaz sesiyle değiştiği de görülmektedir. [4]

İşte Türkçe kökler Arap diline girerken bu harflerden bir veya birkaçının eklenmesiyle en az üçlü kök şeklini almışlardır. (az, su) gibi yalnız bir sesli harfle bir sessizden ibaret olanların seslileri, eğer düşmeyip sessiz bir harfe çevirilmişse köke yalnız bir harf, eğer bu harfler düşmüşse iki harf eklenerek üçlenmişlerdir.

İki sessiz harf taşıyan köklerimizde ya son harf tekrar edilmek, yahut ortasında veya sonundaki sesliler, sessizleştirilmek, [(حروف ناعمة) denen harflerden birine çevrilmek] yahutta kökün başına, sonuna veya ortasına yukarıda saydığımız harflerden biri eklenmek suretiyle üçlenmişlerdir.

Köklerimizin, Arap diline girerken gerek başlarından sesliler, gerek sonlarından türkçede (R, L) gibi yarım sesli sayılan yahutta (za, ka) gibi dilimizde çok kerre sifra kaçan sessizler düştüğü zaman ya son harfleri tekrar edilmek yahutta başka bir harf eklenmek suretiyle üçleştikleri de görülür. Köklerimizde bütün bu şekillerde ters çevrildikleri de çoktur.

Bu belirtileri birer örnekle gösterelim:

Türkçede (az) kökü, baştaki (a) seslisi düşmiyerek kalın bir boğaz sesiyle değişmiş ve son harfi tekrar edilmiş şeklinde: (عز - azz = az): az olmak, nadir olmak, (عس - ass) misafire az ikram etmek.

[4] (Arap dilcileri, kendi görüşlerine göre arapçada, üçlü veya daha fazla ana köklerin haricinde olmak üzere, kelime üremelerine yarayan ekleme harflerini yalnız (اليوم تناء) sözünün topladığı harflerden ibaret sanırlardı. Biz köklerin Türk dilinden geçme olduğunu sezdikten sonra bu ekleme işini gören harfler arasında, hemde üçlü ana köklerde (R, F, B) gibi harflerin de, hem daha çok olarak, bulunduğunu gördük. Arapçada ek vazifesini gören harfler arasında (t, s, d) nin pek mahdud olmasından dolayı bunların (Ek harfleri) arasında göstermedik. Bu harfleri eklenmesiyle doğan kökler kitabımızda gösterilecektir.

Ek harfleri bazı da türkçedeki fiil eklerinin aynıyle kalmışi olarak görülürler :

Mesela: Bunlardan (ا): (لئص - lakas = kus) kusmak, iç bu-
lanmak, (لئس - la's) ısırnak kelimelerinde yalnız ek harfi; [Bu
kelime, (azılamak: azıdişiiyle ezmek) filinden de gelmiş olabilir.
Arapçada (عظ، عض، ازم، عدم، وزم، زر) kökleri de hep ısırnak ve azı
dişleriyle ezmek manalarında kullanılır.]

(لئف - lakf = el - kap): el ile kapmak, (لئك - lekd = el-döğ):
el ile döğmek [ك = döğ]

Köklerinde de başka bir kökün kopuntusu görüldüğü halde
aşağıdaki köklerde türkçe fiil eklerinin olduğı gibi başa geçmiştir.

(لئص - lakas): kısalnak, daralnak, [(قلوص - kulûs) da: gölge
kısalnak, elbise yıkandıktan sonra kısalnak manasınadır.]

(لئب - lasab) yüzük parmağı saplanmak.

(لئط - laet): at, koşup atlamak, deve, evin önünde otlamak.
[Aynı kök, borcumu bugün, yarın veririm diye alacaklıyı atlat-
mak ve bir adamı atıp tutmak manalarına da gelir.]

(لئس - lats): taşlamak [ث، s = ş]

(لئف - lehef): oflamak

(لئم - le'm): yarayı emlemek = tedavi

(لئظ - lahz): gözlemek [ح = g, ظ = z]

(لئغ - ledg): yılan ve akrep dağlamak = sokmak [(dağ)
kelimesinin farsçaya bizden geçtiğini kâşgarî sağlam bir tanıkla
yazmaktadır.]

Türkçe kelimelerin başlarında ya hiç bulunmıyan (R, l) gibi
yarım sesliler, yahudda (M, N, V, F) gibi pek az bulunan ses-
sizler arapçada köklerimizde başlarına birer sesli gibi gelirler. [6]

[6] Bu harflerden Türk köklerine en çok eklenen: (r, l, f, b, v, m, n) harfle-
ridir. Arap luğatçilerince, bazılarına göre (v) hariç olmak üzere, (حروف الءلاقه) adı
verilen bu harflerden başkalarına (الحروف المصنه) denildiğine de bakılırsa bu harf-
lerin onlarca adeta birer sesli gibi telakki edildiğı anlaşılır. Arap dilcilerine göre
bunlar, söylenmesi en kolay harflerdir. Arap dil bilginlerinin en eskilerinden
(ابن جنى) den nakledilerek bir çok kitaplarda yazıldığı gibi kamusta da " işbu
hurufi sitte de bir sırrı latif münderiştir ki.. " sözlariyle de anlatıldığına göre dörtlü
ve beşli ana köklerde bu harflerden bir veya bir kaç tanesi bulunmak zarurîdir.

Şu kelimelerde ise türk köklerinin içerisinde bulduklarından ek harfi değildirler :

(harak = korku - خرق) : Şiddetli korku, (sürbe - سربه) : At sürüsü, (serb = serp - سرپ) : Meşinden kovanın dikişlerine akması için su serpmek, (sirke - سكر) : sirke, (surku = سرفع) de böyledirki ekşi şıra demektir. (فراغ، براح) : bırakmak. (fakr = kır - فقر) : malı elinden alınarak züğürtlemek : (« ارقردی » ای افتقر الرجل وهو انه اذا اخذ عنه ماله » - دیوان لغات - 107 - 2) (فقر - kafer) de bir adamın malı azalmaktır. (nakar - نفر) : bir adamın malı elinden gitmek. [bu son kelimeler (kırmak - kıran) kelimesinden de gelmiş olabilir].

Arapçada (فقر، نفر، مفر) kelimeleri kırmak manalarına geldiği gibi, bunlardan (فقر، نفر) : kazmak ta demektir ki bu köklerdeki (r) lerde (z) ile değişmiştir.

(ق. ر. ر) maddesinden gelen kelimelerin bir çoğunda (r) köktendir. (karr - قر) : soğuk, en çok kış soğuğu manasına, (kurr) : kurbağa, (karr - قر) : elbisenin kırışık ve kıvrımları, büküm yerleri.

Bununla beraber bu maddedeki (r) pek çok köklerde olduğu gibi (r, y) harflerinin de değişmiş olarak görülür : (karr = قر) : sözü kulağına koymak, kaba su koymak, (karar = kal - قرار) kalmak, (kurâre - قراره) çömleğin dibinde kalan.

Ek harflerinin, şu örneklerinde de gördüğümüz üzere, bazı kere kökün kendisinden veya başka bir harfin fonetik değişmiş olduğu görülmekle beraber, bunlar, bazı da başka bir kökün kumpuntusu olarak köklere eklenirler.

Yukarıda (kırmak) manasına geldiğini söylediğimiz kelimelerden (مفر) bir adam veya hayvanın boynunu kırmak demektir.

(kass - قص) : yalnız kesmek demek olduğu halde (وقص) boyunu kesmek manasına gelmesi de böyledir ki baştaki ek harflerinin (boyun) kelimesindeki (b) sesinin eklenmesiyle doğmuş sanılabilir.

Aşağıda bunların uzak ve garip bir düşünce olmadığını gösterecek bir çok örnekler verilecektir.

Arap dilinde tasrifileşmek için aldıkları şekillerin başlıcalarını, Arap kamusunda sayısız eşleri bulunan, bir takım örnekleriyle burada ayrı ayrı göstermek ve bu iki dil arasındaki uygunluğun kök birliğinden ileri gelmeyip sonradan doğma olduğunu da belirtmek istiyoruz. Yukarıda hülâsa ettiğimiz üzere kök ve kelimele-
rimizin tasrifileşmekte aldığı başlıca şekiller şunlardır:

1 — Arap diline olduğu gibi geçen kelimeler:

Arapçaya olduğu gibi geçen kelimeler çoktur; yalnız bu kelimelerin pek çoğu dile altüst olarak girmiş, yahut ta tersine çevirilmiştir. Bu yolda giren kelimelerin pek çok örnekleri aşağıda görülecektir.

Şekli pek az değişerek giren kelimelerden de bir iki örnek:

(Debl = toplu) : toplamak, (duble) : toplanmış şey, küme. (tabn) da toplantı, cemaat demektir. (bereket) : birikmek, (birke) : su biriken yer, (kûme) : küme, (نکوم) : kümelemek.

(âri = arı) : bal yapan arı [arapçada bundan (ارى - ery) şeklinde bal yapmak manasında fiil de çıkmıştır.]

(arâ = ara) : boşluk, aralık [(hara,) de böyledir. Bu köklerden çıkan (arv), (taharri) : aramak demektir.

(burku, = bürgü) : bürgü.

(ard - art) : ense, art, boyunun arkası. (ار ت سيج : شعرا القفا - Ense, arka, kelimelerinin de arapçada nasıl (كسء , قرا) kılığına girdiği aşağıda görülecektir. (رقبه) de (arka) dandır.

Arap diline geçen (art) ın karşıtı (zıddı) eski türkçede (öng) tür. Anadoluda boyunun önüne ve gırtlak yerine : (ümük - ünük) derler ki bu da arapçada (unuk - unuk) olmuştur. (عنق) her şeyin önü manasına da gelir. (عرد) kelimesi taş ve saireyi uzağa atmak manasında da kullanılır.

(dühül = tıkil) girmek, cenubi Anadoluda (tıkiilmek) doğrudan doğruya girmek yerinde kullanılır. (دغل , دقل) maddeleri de bu manadır.

Arap dilinin Fonetik karakteri baştaki seslilerimize (ع، ح، ه) gibi daha kalın bir boğaz sesi verdiği gibi bunları çok kerrede sona veya ortaya atarak yine bu harflerden birine çevirir.

Bundan başka Türk fonetiği nasıl yabancı dillerden alınmış meselâ (R) harfiyle başlayan kelimelerin önüne (irahat, ıraf, iremezan) gibi bir sesli ekliyorsa Arap dili de bunun aksine olarak bu harflerden önce gelmiş seslileri çok kerre ya atar yahutta sessiz bir harf kılığına koyar :

(رشد، رشاً = ört = redm — ردم), (رد، رداً، رتب، رتل، ردف) = art), (رشد، رشاً = eriş) gibi.

Bunun için Türkçede sesli bir harfle başlayan köklerimiz bu harfleri, Arap dilinde eğer atılmamışsa, az olarak başta ve çok kerrede tersine çevrilmiş bir şekilde orta veya sonda kalın bir boğaz sesi halinde görülürler. [7]

Arap diline giren Türkçe kelimeler, yalnız ana kökler değildir. Üremiş kelimelerimiz, fiil ile birlikte konuşulan mütemmimli sözlerimiz de bu dile bol bol girmiştir. Bunlar çok kerre, ters çevrilmiş, bazı da Arabın sıfat, kıyasî mastar gibi belli siygaları kılığına sokulmuştur.

Üç sesli harfi olan köklerimizle üreme kelimelerimiz hariç olmak üzere kendisinde ek harflerinden biri olmayıpta üç sessiz harfi taşıyan Arap köklerinin en çok ekli kelimelerimizle iki Türk kökünden çıkmış olduklarını da görmekteyiz. [8]

Bu saydığımız esaslar dahilinde Türk kök ve kelimelerinin

Eğer bulunmazsa, o kelime öz arapça değildir. Arap diline yabancı bir dilden geçmedir.

Bundan anlaşılıyor ki bu harfler arapçanın ve dolayısıyla ana Samî dilin öz ve yaratıcı harfleridir.

Bizim araştırmalarımıza görede bu harfler, Türk köklerinin Arap diline geçebilmesi için, en çok yardımcı işini gören harflerdir.

Kâşgarî de Divanında bunlardan (r, l, n,) harflerine (حروف الدلالة) adını vermekte ve üç sessiz harfi olan Türkçe köklerin bunlarsız olamayacağını yazmaktadır.

309—3

[7] Aşağıda birçok örnekleri görüleceği üzere sondaki hemzelerin pek çoğu Türk kökünün sona geçmiş seslileridir. Arap dilcileri hemzenin sonda bulunmasını Arap dilinin başka dillerde eşi olmıyan bir hususiyeti sayarlar.

[8] Bunların örnekleri aşağıda gelecektir.

başka harflerle değiştiği gibi kelimenin ortasına ve sonuna da geçer. (فيس) de söylemek manasınadır ki yine kökün tersine dönmüştür. (رسو - Resv) de söylemek kökündendir. [Bu Aarapça köklerin en basit şekli olan mazileri köklerimizden hemen hemen aynıdır: (صال) : saldı, (بَط) : adam battı, (باد) : güneş battı. (عاش) : yaşadı (صاف) : saptı.]

Şu kökler de böyle olmuştur:

(Savh = sok) : ayak sokulmak, girmek. (شيخ، ثوخ) da böyledir.

(cevK = çok) : çokluk, cemaat.

(devk = döğ) : döğmek, ufatmak. (دق - dakk) da bu kökün kalın şeklidir. [kökün öteki manasıyla (dögüşmek) yerinde de kullanılır. (دوكة - dûke) : döğüş.]

(gavr = gir) : bir yere girmek, göz çukurlayıp içine girmek (غور) kökü altında, Arap kamusuna pek çok köklerimiz girmiştir. (غيور - gıyar) (غيور - guôr) : Güneş batıya girmek. (girmek) : arapçada (وكر) olduğu gibi (غور) şekline de girmiştir. (غروب) gibi (غروب) güneş batmaktır. (Batmak) kökü tersine çevrilerek te (طفول) olmuşturki: Güneş batmak üzere olmaktır. Yine güneş batmak manasına gelen (افول - üfûl) ve (اوب - evb) de (opmak) kökündendirki bir şey yere girmek, su batıp kaybolmak manasınadır. (opruk) içine bir şey alıp kaybeden çukur, kuyu, batık yer demektir. Arapçada çukur ve kuyu kazmak demek olan (حفر، بأر) de bundandır. (بئر - b'ir) : opruk = kuyudur. (بيود، دنف) da batmak kökündendir.

Yukarıda yazdığımız (غور) maddesinde görülen (غارت - gâret) de Orhon abidelerinde geçen (karag) kelimesindendirki yağma demektir.

(tavk، طاقه tâka = Kut) kudret. Kut, eski Türkçede: tali, devlet manasınadır. (Kiv - kif) da aynı manayadır. Bak : (ديوان اللغات) .

Bunlardan birincisinin sonuna bir (r) eklenmesiyle (قدر، قدرت) ikincisinin son harfi tekrar edilerek (قوت) olmuştur. [9] (طوق) (kut) un tersine dönmüştür. (رتوق - rutuk) da devlet, ululuk manasına gelir.

[9] (Kifi geçmek) sözü de bundandır. (حول - havl) de (kiv kökündendir: (لاحول ولاقوة) .

- الامة : örük - المخصى ، نان مر - ikamet - örük - örük - اروق (ديوان الغات) .

(yed - yet) : kudret, el ermek, güç yetmek [bu kelime türkçede (kudret) manasınadır. - bak : الادرك - arapçada da kudret vasıtası olan ele denildiği gibi doğrudan doğruya kudret manasına da gelir : güç yetmek, yetişmek, fiilleri bundandır. (eyd - eid) de aynı manayadır.]

(turtub = tortop) [kamus mütercimi bu öz mürekkep kelimemizin Araplardan bize geçtiğini sanıyor.] Çift kelimelerden biri de (şagare, bagare - شغرة ، بكرة) dir ki : şuraya buraya demektir.

(tüz = töz) : töz, asıl, kök menşe.

(kayn = kayna) : demir kaynatmak, yarık bir kabı kaynatıp unarmak, demir kaynatıp döğen demirci, (gâly - غلى) de kökün ortasına harf eklenerek çıkmıştır. [En eski Türk sanatı olan demircilikten Arap diline çok şeyler girmiştir. Eski Türkçede (köre) şeklinde de kullanılan demirci körüğü Arapçada (kör - كور), (kir - كير) olmuştur.]

2 — Ortadaki seslileri değişen kelimeler

Köklerimizin ortasındaki sesli harfler uzatılarak veya sessiz şekline sokularak (اجوف) kılığına giren kelimeler doğmuştur:

(savl = sal) : bir adam üzerine saldırmak. [Eski şekli (salmak)].

(bavn = bat) : batmak = zengin iken züğürt olmak, yüksek iken düşmek.

(beyd = bat) : güneş batmak. Bir adamın nam ve nişanı nabut ve napeyda olmak, helak olmak. - Kamus -

(ays = yaşa) : yaşamak. [Arapçada (اى - ع) değişmesi çoktur : (نعش) : yaşatmak, (aşeb - عشب) : yaş ot, (aşebe - عشبه) : yaşlı adam, (ameş - عمش) : Göz yaşlı olmak. (Att - عط) : yırtmak, (Ra, y - رعى) : yaymak : [başta (R) zait.]

(Sayf = sap) : ok amaçtan sapmak (صيف) bir de : yaz manasınadır ki Türkçesinin tersine dönmesiyle ve (ص = ز) değişmesiyle doğmuştur. (yaz) eski Türkçede (yay) şeklinde de görülür. Arapçada (y) nin başa gelmesi pek az olduğu için çok kerre

kızmak demektir ki kökün doğrudan doğruya tersine alınmıştır. (نغز nagz) gibi (غمزه) de bir adamı kızdırmaktır.

(آح . ah = ak) Yumurta akı. [Arapçada (غ = ح ، ح = ق) de-
ğişmeleri çoktur.]

(زبغ - zeyg = sag) : sagma, bir tarafa agmak (صغار - saar, صغار - sagâr, صوغ - savg, صغو - sagu, صنى - saga) kelimelerinde bununla
bağlılığı vardır.

(باد - badd = but) : but.

(اوق - evk = ağ) : ağmak, ağırlık vermek. [mazisi: (آق - âka)]

(بتوت - Beytûtet = yat) : mazisi (بات - bâte) : yatmak, geceleme.
[Arapçada (y) ile başlayan kelime pek azdır. Bu harf çok kere
(ع) ile değiştiği gibi (B) sesini de alır. (بر - berr = yer), (بنى - bağy
= yağdırmak), (بغش - bağş = hava yağışlı olmak), (بنى - bagy
= yağılık, düşmanlık, azgınlık) (بت) yatılacak yer demektir.]

(جوح - cevâh = çık) : yoldan çıkmak

(ذيل - zeyl = sal) : salına salına gezmek.

(زوال - zevâl = savul) gün savulmak. [ديوان اللغات - 2 - 127], sa-
vuşmak, ayrılmak.

(صوت - savt = ses) : ses. [Arapçada (S - T) değişmesi çoktur.
[الزهر - 1 - 275 -] (صتيت - satit) : ses demek olduğu gibi (سهت - sehet) de
seslenmek manasınadır. Bu kökten başka kelimeler de çıkmıştır.]

(ضيق - zik = sık) : sıklık, darlık, [hasislik yerinde kullanılan
(sıkılık) manasına da gelir. (ضغط) da sıktırmaktır.]

3 — Son harfi ikileştirilen kelimeler

İki sessiz harfi bulunan köklerimiz son harfi مضاعف halinde
ikleştirilmiştir. [10]

(جحج - cahh = çık) : bir yerden başka bir yere nakletmek. (خروج),
kökün tersine dönmüştür.

(حق - Hakk = kak) : göl, çukur. bak : (لسان العرب)

(صر - sarr = sar) : sarmak (صرار - sarrar) : sargı.

[10] İbrani ve siryanî dillerinde (muzaaf) şeklinde alınmış kelimeler tek heceli
olarak söylendiği için türkçeye olan bağlılıkları daha yakın görünmektedir. Bu
gibi kelimelerin üçlü sayılması, Garp kökleriyle ölçülerek umumî hükme bağlı tutul-
masındandır.

(توق): (takmak) filinden de gelir ki boyuna takılan sîls demektir. (toka): Anadolu'da halka gibi bogaza ve ayaga takılan şeylere denir. (مطوق): Bogazında tokası olan gövercindir. Başda (n) ekile gelen (طاق) da bele takılan kemerdir.

Arapçada (طاق): Kazancada ve bazı şark lehçelerinde bugünkü söyleniş üzere (طاق) in olduğu gibi alınmışıdırki (tek) demektir. Bu kelime aynı zamanda (kat) in tersine dönmüşüdür. (Kat: الطاق ابن مينا) de böyledir.

(Çift) kelimesinin Farsçayada kaynak olduğu anlaşılan (cib) Kazancada bugün dahi aynı manada kullanıldığına göre arapçada (زو - zevv, روح) olmuş sanılabilir. (شفع) de böyledir. (Cevvar — جوار) de: çiftçi demektir.

Arapçada (ç = z) değişmesi çoktur: (زح - zahh): çekmek, çıkarmak. (زحف) yavaş yavaş çekmek. (نزع): Gıcıklamak. (عز، عز) keçi - geçi.

Arapçada (زو) ile beraber (tek) yerinde kullanılan bir de (تو - tevv) vardırki aynı manada (وتر - vitr) gibi (tak - tek) kökünden alınmıştır.

Yazımızın birkaç yerinde de işaret ettiğimiz üzere kelimelerin sonunda ve ek halinde bulunan (ga - k) Türkçede düşen harflerendir.

« (Cib), (topık) in (top) olması gibi (cibık) in kısalmasıdır. » (ديوان اللغات).

Arapçada kelimenin kökünden olan aynı harflerin çok kerre düştüğü veya başa geçtiği görülür. (köpek) arapçada nasıl (كلب) kılığında girmişse (tek - tak) yalnız bir (t) sesine indikten sonra son harfi tekrar edilerek ve aşağıda da örneklerini göstereceğimiz üzere hem başına hem sonuna birer ek harfi gelecek aynı manada ayrı ayrı kökler doğurmuştur. (تراب - türab) da (كلب) gibi (toprak - torpak) kelimesinin (ka) sı düşerek alınmıştır.

(kayz = kız - قبظ): gün kızmak, bu kökün tersine dönmüşü olan (سخونت) de kızmak demektir. Kökün başına, ortasına ve sonuna harfler eklenmek ve kök tersine dönmek yoluyla: insan kızmak, öfkelenmek manalarında da bir çok kökler çıkmıştır: (غبط - gayz) (غضب - gazab), (زغن - zıgn), (دقظ - dekız), (دقظان - dekzan): kızan. (نقز - nakz): kızdırmak. (نق - nezak): kızgınlık, (سغنم - saham): aynı manada, (نكاظ - tekâzz); kızışmak, (زح - zahh) da:

(دب - debb = dep) : teprenmek, kımıldamak, eméklemek.

(زر - zerr = sür) : bir adamı sürmek, taretmek. (S - Z) değişmesi Arapçada pek çoktur.]

(هج - hecc = göç) : ev göçmek, göz içine göçmek. [(Ge - He) deđişmesine dair çok örnek görülecek.]

(در - derr = ter) : vücut terlemek, ter akmak. [(طر - tarr) da bıyık terlemektir.]

(ان - ann ve عنون - unûn = ön) : önlemek, bir adamın önüne çıkmak. (انون - anûn) : önde giden hayvan. (عنوان - unvan) : bir kitabın önü = başlığı.

(جق - cakk = çık) : kuş çıkarmak = defî tabiide bulunmak. (زق - zakk) : aynı manada sağnamak.

4 — İki Sessizli Kelimelere Eklemeler:

İki sessiz harfi bulunan köklerimizde baş, son ve ortalarına ekleme harflerinden biri ulanmıştır.

Başa eklenenlerden Birkaç Örnek:

(رسل - resl = sal) : saç sallanmak. [Bu kökten gelen (رساله ، ارسال ، رسال ، رسول) gibi birçok kelimeler vardır ki: salmak = göndermek, sallamak, salına salına gezmek manalarını anlatmaktadır. (Sal) kökünün Arap diline saldığı dal, budak (Hakimiyeti Milliye) de çıkan bir yazımızda gösterilmiştir.]

(رزوح - ruzûh = sok) : süngü sokmak. (رسوخ - rusuh = sok) kökü de böyledir. Su, yere geçip gitmek, bir şey yere saplanıp sokulmak, yağmurun ıslaklığı yere geçmek demektir. (رسوخ) da: yerleşmek, sokulup saplanmaktır.

Arapçada sondeki (ka) çok kere düştüğünden bu kökler (رز - rezz) , (رس - res) şekillerine de girmişlerdir ki aynı manaya geldikleri görülür. (Kalkmak) kökü (كل - kall) olduğu gibi. [1]

(نصب - Nasp = sapla) : bir şeyi yere saplamak, dikmek.

(لآط - la't = at) : dayak atmak.

[1] — تاج العروس

(شق - şakk = çak) : şimşek çakmak, bu manada (yaruk) dan da gelmiş olabilir. Ara çakmak = açmak [ol ara çaktı - دیوان اللغات] (شقاق) bundandır. Yarmak manasına gelmesi (yarık) kökündendir (y = ş).

(عز - azz = az) : az olmak, nadir olmak.

(صحت - sıbhat = sağ) : sağlık [H = ga - صحیح = sağ .]

(بحوح - buhuh = boğ) : ses boğulmak.

(ظن - zann = san) : sanmak [ص = ظ] . bu kökün (زن) şekli de vardır.

(دک - dekk = dök, dek) : ölünün üzerine toprakdökmek, çukura toprak dökerek denk, düzetmek.

(قش - kaşş = koş - kaşı) : koşmak, kaşımak.

(قل - kall = kal) : kaldırmak.

(شل - sell = çöl) : çolaklık.

(سل - sell = solu, sil) : at çok koşmaktan solumak, diş, silinmek.

(جل - cüll = çul) : çul, gül.

(تل - tell = tile) : dilemek, tanrıdan yardım dilemek. (طلب) de (dilemek) tendir.

(تم - tem = tüm) : tamam olmak. (تم : تمدي - ابن مهنا) (tum) uygurca: çok, top, küme. Anadoluda (tüm) : tamam, (tümünden verdi) : hepsini verdi demektir.

(آل - ell = il) : ilmek, elbiseyi hafif dikişle iliştiirmek. [شل - sell = şula) kökü de böyledir ki aynı manada (şulalamak) demektir. Anadoluda minder gibi kaba şeyleri dikmek demek olan (köpülemek) den çıkan (كف) de aynı manadadır.

(ال - ill = il) : il = sulh ve muahede. (دیوان اللغات) [bu kelime (el, âlem) sözüümüzdeki gibi komşu ve halk manasına da gelir.]

(عط - att = at) : bir adamı kaldırıp yere atmak. (حط - hatt = at) : ta bir şeyi yukarıdan aşağıya atmaktır. (عط) : (ع - ی) değişmesiyle (yırt) kökünden de gelerek aynı manayı anlatır.

(شد - şedd = şet) : yiğitlik, cesurluk : (لسان العرب) . (şet) de aynı manadadır, 1 - 269. (دیوان اللغات) . Bu kök (çatmak) kökünden de gelir.

(قب - kabb = kop) : eli kesip koparmak, kopmak = koşmak.

boşaltan [(نبت) de böyledir: (نبت البئر: نبشها واخرج ترابها - اقرب الموارد)]

(نبتش = tuş) : vücuda giren dikenini dışarıya çıkarmak.
[bundan gelen (انتاش - intâş) : ot, başını dışarıya çıkarmak demektir. " Nebat yer altında henüz etrafa filiz sürmeksizin taşraya uç vermek manasına dir., -Kamus-]

(نبت - nebz = boz) : ahdi bozmak. Bu kökten başka başka birçok kelimeler de çıkmıştır. Onlardan bir kaçı : (فض) : Bozmak, (زو - bezv) : Bir adama bozgunluk vermek, galebe çalmak, (بدو - bezv), (افس - ebs) : ağzını bozmak, (فظ) : ağzı bozuk, (ذروب - zürup) : mide bozulmak [gök tersine çevrilerek]

(نبت - na,t = at) : yarışta ön gelen at. (سكبت - sükeyt) son gelen attır.

(نكس - neks = kes) : baş kesmek = reverans. [Ön - kes]

(نغز - nagz = kız) : ara açarak insanı kızdırmak.

(وعب - va, b = kab) : kaplamak, bir şeyi içine almak.

(وكر - vegr = gir) : kuş yuvasına girmek. [(وكنه - vukne) : kuşun bulunduğu yer.]

(وحش - vahş = kaç) : korkup kaçmak.

(نصاب - nisab = sap) : bıçak sapı ve mutlak sap.

(نطاق - nitak = tak) : bele takılan kemer.

(وقيام - vikam = kam) : kamçı [(kammak) : bir adamı aşağılatacak derecede döğmek demektir. — ديوان اللغات — Arapçada (كم - kam,) de bunun aynıdır.]

(ربل - rebl = bol) : çocuk ve mal bolluğu.

(ربك - rabk = bağ) : bağlamak. (ربكة - ribka) : bağ. (باكة - bâka) : bağ, bağlam. [ka = ga]

(ركن - rikz = giz) : gizli ses. (ركن - rezk) de gizlemek, birşeyi yere gömmek. Bu kelime (seğrimek) kökünün tersine dönmüşü olarak aynı manaya da gelir.)

(ووسعت - vüs,at = sığ) : genişlik. (سگمك) kökünün başına bir (v) eklenmekle doğan bu mastarın başındaki (v) düşerek (سعه - sia) şeklinde de bir mastar doğmuşturki çıktığı köke daha yakındır. Arapçada (ع = غ) değişmesi çoktur. Lüğatçiler her iki harfle de

(لگز - lagz = kaz): köstebek eğri büğrü yol ve yuva kazmak.

(لکس، لقص - lakas = kus): kusmak, iç bulanmak.

(مل - ma'l = al): bir şeyi alıp kapmak [kökün tersine dönmüş şekli (ل - lem,) de almaktır]

(مط - ma't = at): kadın çocuğunu atmak. [2] مط - maat) : kurt tüyünü atmak]

(مر - me'r = er, ara): yara ermek, ara açmak.

(مق - ma'k = ak): sel suyu, uğradığı yeri akıtıp götürmek.

Bu kök (yıkmak) dan da gelmiş olabilir.

(نأش - ne,ş): bir şeyi alıp aşırmaq.

(نبت - nebt = bit): ot bitmek.

(نبد - nefd = bit): bitmek, tükenmek. [Arapçada (F - B) değişmesi çoktür.]

(وبد - vebed = bit): hal bitikliği, elbise bitmek, eskimek.

(نأج - ne,c = ac): acıkmak. [eski türkçede acıkmak = acmaktır.] “ kul acarsa tanrı doyurur. ” atalar sözü. (ac) kökünün tersine dönmüş şekliyle de (مجاعت، جوع) gibi mastarlar da çıkmıştır. - ديوان اللغات - (اى جاع، اى جاع) . fiilin en basit şekli olan mazi üçüncü şahsı (جاع), (ac) kökünün aynıyle aksidir. (نجا - nec,) kökü de bu manayadır.

(نصول - nusûl = sol): renk solmak [3]

(ناس - nas = as): tavanda asılı olan âvize gibi şeyler. [bu kök sallanmaktan da gelir.]

(نقل - nakl = kal): kaldırmak, bir şeyi bir yerden başka bir yere koymak.

[(وقل - vaki): bir ayağı kaldırmak (قل - kalli): yükü sırtta kaldırmak, (K - L) harfleriyle başlayan köklerin bir çoğu bu manaya yakındır. Ortaya harf eklenerek çıkan (حمل - hamli) de böyledir.]

(مأج - me,c = acı): acı su [kökün son harfi tekrarlanarak gelen (اجوج - ecûc) de bu manayadır.]

(نخش - nahş = koş): atı koşturmak.

(نبش - nebs = boş): boşaltmak, içerideki bir şeyi dışarıya çıkarmak, kabri açıp boşaltmak. (نباش - nebbaş): kabri açıp içini

[2] — معطت المرأة بولدها: رمت (اقرب الموارد)

[3] فلا يكاد ينصل لونه - لسان العرب (فرمز)

etti, dokundu demektir. (Koygun): müessir, dokunaklı. (koy) kökünün (y) si sayısız örneklerinde olduğu gibi arapçada (ع) olmuştur.

Ortaya eklenenlerden Birkaç Örnek

(امن - emn = in): inanmak [gerek türkçedeki (inan), gerek arapçadaki (امن) kelimeleri itimat manalarıdır. Her iki dilde de sonradan iytikat manalarında alınmıştır].

(طمن - tamn = tun): müsterih, gönlü yatgın. [(طماه - tamene), (اطمئنان - itmi'nan) kelimeleri de bu köktendir. Bak (tun) ديوان اللغات]

(ذبول - zübûl = sol): Çiçek solmak, zaiflikten yüz solmak [(ص) = (ذ)]

(قلوص - kulûs = kus): kusmak, iç bulanmak.

(طلوع - Tulû = doğ): Güneş doğmak.

(safar = sarı): sarılık hastalığı [(سفرت - sufret) = sarılık, (سیراء - seyrâ,) yolyol sarı kumaş ve sarı altın]

(kerz = giz): gizlenmek, girmek. [(غمض - gamz), (كتر - kenz) (جنز - cenz) de bu köktendir. Arapçada (ge), (c, ke, he) harfleriyle değişmektedir. [Bu kökten başka başka birçok kelimeler de çıkmıştır.]

(حمل - haml = kal): kaldırmak, yüklenmek.

(حرت - hars = kaz): kazmak ve kazanmak.

(برق - barak = bak): bakakalmak. [(Bakmak kökünden başka başka kökler de çıktığı aşağıda görülecektir.)

(خلط - halt = kat): katmak, karıştırmak. [(فت - katt, قتر - katr) kelimeleri de köke yakın manalar anlatır. Bu kökten gelen (تقيت - taktit): söze yalan katmak, kokulu ve baharlı şeyleri birbirine katıp karıştırmak demektir.]

(صبر - sabr = sar): şişenin ağzını sarıp bağlamak. Bir acıya dayanmak yerinde kullanılan (صبر) kelimesi de Türkçe (sır) kökündedir. Eskiden (سیرنمک - bak : ابن مهنا) ve bugün de Anadoluda (sırışmak) şeklinde kullanılan mastarlar (sabretmek) demektir. [(صر - sarr) da (sarmak) manasına geldiği gibi (لون - levs) de başa sarık ve buna benzer şeyler sarmak demektir.]

söylenen bir çok kelime kaydederler. Bu kelimenin (sık) kökünden geldiğini şu tanıklar da gösterir. (وسع : سفندی - الادراك -) ve bir nesne bir kaba sığışmak manasınadır * - kamûs -

(لکس - lakıs = kız) : kız kişi = bahil ve aç gözlü adam. Divanda gösterildiğine göre (kız) bahil demektir. (کز، حرص، حصر، لکز.) kökleri de bahillik, aç gözlülük manalarına gelmektedir. Türkçe (sıkılık) : bahillik, (Soklamak) : hırs manalarıdır. (İbni Mühenna : 125) (D. 392-1) (ریح - res,) de sokluk ve koyu hırsdır.

Bu saydığım köklerden (کز، حصر، کزم، کز) sözlerinin (sıkı) kökünün ters çevrilmesinden doğmuş olması daha kuvvetlidir. (رحل کز الیدین) de böyledir ki eli sıkı demektir. (hırs)'ın da İbni Mühenna'nın gösterdiğine göre (soklamak), (based) in ise (kız - kıskanmak) kökünden geldiği sanılabilir.

Türkçe (sak, sık, sok) kökleri Arap diline doğru olarak girdikleri gibi tersine çevrilerek te pek çok kökler doğurmuşlardır : (sıkılık) manasına geldiği gibi, sırsaklamakta demek olan (حصر) ve (زخر) kökleri (عصم، حفظ، حرز، خزن، کبس، حرس، حص، حصن) gibi hep (saklamak) daki (sak) kökünün tersine dönmüş şeklinden çıkmıştır. (عصر، اصق، لزق، عصب، عص، حصر، قسو، همز، غمز) gibi (ضيق، زحم) سفق köklerinin de (sık) kökü ile bağılıkları vardır.

[Arap köklerinden bazılarının, mesela (لکس) kökünün yukarıda görüldüğü üzere birbirine yakın manalar anlatan (sok, sık, kıs, kız) gibi köklerin hangisinden çıktığını kestirivermek pek kolay olmuyor. Çünkü bu kelime bazı lügatlerde eli sıkı, bazılarında da haris veya Bahil manalarında gösterilmektedir. Köklerin hem doğru ve hem de tersine olarak aynı manada geçmiş olması ve harflerin Fonetik değişmesindeki genişlik te bu güçlüğü bir kat daha artırmaktadır.]

(رعث - raas = as) : Deve örkücüne asılan renkli yün.

(وقوع - vuku, = koğ) : koğuculuk, müzevirlik.

(لسد - lesd = süt) : yavru anasının memesindeki bütün südü emmek.

(ve,n = en) : enli.

(vak, = kov) : koymak, tesir etmek. [Anadolu'da pek yaygın bir şekilde kullanılan (koymak) kelimesi de Arap diline giren köklerin hangi lehcelerden alındığını göstermeğe yarayan kelimelerden birisidir. " Onun ölümü bana pek koydu " pek tesir

(اداء - eda, - öde) : ödemek. (دية، ودى) de bu köktendir.

(قصر - kasr = kas) : kasmak.

(كسار - kisar = kısa) : kısalık, kısalmak.

(باقوه - bakave - bak) : bakmak. [(بقى - baka) : baktı demektir.

Arapçada (بقر - bakr, بقو - bagv, بارق - barak, رمق - ramak, مقل - makl) manalarındaki pek az farkla (bakmak) demektir. Görüldüyorki köklerden ek harfleri kalkarsa kalan cevher, Türk kökü olan (bak)olur.]

(سجر - secr = sıcak) : birşeyi sıcak yapmak, Furunu kızdırmak

(قمر - kamr = kama) göz kamaşmak bu kelimenin eski şekli (kamamak) tır. Bak : ديوان لغات الترك -

(ذخر - zahr = sak) : saklamak.

(صلب - salb = sal) : bir adamı asarak sallandırmak.

(غضب - gazab = kız) : kızmak, hiddetlenmek [(بغض، غيظ) kelimeleri de böyledir.]

(سفر - sefr = süpür) : süpürmek. [F = P] (سباطه - subata) da süprüntü demektir.

(كف - kesf = kes) : kesmek. [(kes) kökü Arapçada az çok ses değişmeleriyle aynı manada yüzlerce kelime doğurmuştur.

(كسو - kesv = giy) : giydirmek. [لازم şekli (كسا - kesa) dır. Giymek kökünün eski şekli (كاذماك) tır - bugün dahi Şark Lehçelerinde bu söyleniş vardır.]

Arapçada giyinmek demek olan (لبس - lübs) de Türkçe (pusat) kelimesinin kökünden alınmıştır. (pusat) Türkçede silah manasına geldiği gibi giyinip kuşanacak her şey'e de denir. Anadolunun bir çok yerlerinde (pusat) doğrudan doğruya elbise yerinde de kullanılır. (لباس - libas) gibi (ثوب - sevb), (بز - bezz), (سيف - seyf) kelimelerinin de bu kökten geldiği kolaylıkla sezilebilir. (بز) Arapçada hem giyinecek (bez), hemde kuşanacak silah manasınadır; (بزة - bizze) de silah demektir. [bir ek edatı olan (t) düşmüştür. (آيات - ayat) ta olduğu gibi. (öc) ün divanda (öcüt) şekli de vardır.

(أوى - üvyy - اواء - iva, = ev) : eve dönmek ve inmek. [Mazi-si : (أوى - evâ)] (ايواء - iyvâ,) : birisini eve indirmek, konuk etmek, (مأوى - meva) : yurt, ev, konak. (أوب - evb) : yolculuktan dönmek = evine gelmek. [(أود، عود، اول) de dönmektir.]

(Ard = at) : taş atmak. [(atmak) kökünden çıkan yüze-
yakın Arap kökünü (Hakimiyeti Milliye) deki bir yazımızda gös-
terdik.]

(belet = bit) : bitmek, arkası kesilmek. [(بت بتر، بتل) kök-
leri de böyledir. (betat - بتات) : işi bitirmeye çalışmak. (ابتر) : nesli tü-
kenmiş, yoksul, bitik adam. demektir. [ابن مهنا : بت و ابتره = bitirdi.]

(Ka,b = kap) : su kabı [(قواب - kav'eb) : daha büyükçe-
sidir. (kabkab - قباب) nalın ve ayakkabıya denir.]

(yehr = yer) : geniş yer.

(kahr = karı) : ihtiyar erkek. « دیوان اللغات - ارقریدی : ای شاخ »

(arak = ak) : tulumdan su sızıp akmak, akan ter.

(samt = sus) : susmak. [(zamz - ضمز) , (nast - نست) da
susmaktır. Bunlardan birincisinde ses değişmiş, ikincisinde ek başa
gelmiştir.] [5]

(kafr - کفر) : kır, otsuz, ağaçsız yer. [(kıyy - قی) de (kır)
demektir. Bu kelime (huluvv - خلو) gibi (yok) sözünden çıkmış
sanılabilirki boşluk ve yokluk manasına da gelir.

(celb = çaba) : çalışıp çabalamak.

(herc = aç, uç) : kapıyı açık bırakmak, At, kuş gibi
nçmak. [baştaki sesli harfler çok kerre bir bogaz sesiyle değişir.]

Sona eklenenlerden bazı örnekler :

(ekr = ek) : ekmek: ziraat, yeri kazmak [(ekkar - اکار) —
çiftçi.]

(dibre = dip) : dip. [(idbar - tedbir) bu köktendir.]

(isr = iz) : iz. [Arapçada (iz) kökü başka başka bir
çok kökler doğurmuştur. Arap dilinde (Z) çok kerre (ث) olur. (iz),
(iz) olduğu gibi, eritilmiş ve yüze çıkmış yağ demek olan (üz)
de - [لسان العرب - (üsr - اثر) - دیوان لغات الترك -]

[4] (قعب، یهر) kelimelerinin ortasındaki harfler (ء) ek harfinin daha kalın
şeklidir ki ortadaki sesinin değişmişidir. (فحر) ın ortasındaki (ح) harfinin (karı)
daki (y) nin değişmesi olarak ortaya geçmiş olması ihtimali de vardır.

[5] (صمت) kelimesi aynı manada (سموت، سموت، سموت) kelimeleri gibi
(somutmak - somurtmak) dan da gelmiş olabilir.

bağlılığı görülmektedir. (صورت) kelimesinin kökü olan (صور) maddesi de (sın) kökünden gelmiş olabilir. [6] Çünkü Arapçada (R=n) değişmesi de görülmektedir. Nasıl ki (dön) kökü (دور) şekline girmiştir. (R) harfinin (n) ile değişmesi şu şekilde olur: (R=L-L=m, n). (sın) kökü (سن، صن، اثن، وثن) de (n), (رسم) de (m) olduğu gibi (R) olmuştur. Nitekim (dönmek) kökü (دور) gibi hem (دول - devl) hem de (دوم - devm) olmuştur ki her ikisi de dönme manalarına da gelirler [7] Farsçaya da (ژون - jön) şeklinde geçen (sın) kökünün arapçaya aynı manada (زون - zûn) ve (زور - zûr) kılıklarında girmesi de bu düşünceyi kuvvetlendirir sanırım.]

(any = an - عنى): anlatmak, kastetmek. (معنى): anlatan şey demektir ki bu köktendir. [bu kelime aynı zamanda inmek, hadis olmak manasına da gelir.] (عنى) kökü eski Türkçede ot bitmek manasına da gelen (ünmek): bak - ديوان لغات الترك - 148 - 1 - kökünden de gelir ki yer ot bitirmek demektir. Kökün aslına daha yakın olan (eny - انى) ve tersi (nema - نماء) da: ot bitmek, yetişmek demektir. (nev - نوء) biten ottur.

(karv = kar - قرو): karmak, kargı sokmak.

(akr = ak - عقر): ak renkte olan.

(deleh - دله): bir sıkıntı veya felâketten aklını kaybetmek, şaşkınlık. [mazisi: (delihe) şeklinde olan bu kökün ismi faili olan (dâlih - داله): deli demektir. (deliye - دلى): filinden gelen (dâli - دالى) de şaşırması, aklını kaçırmış demektir; (tâlih - تاله) te böyledir.

(hasat = us - حصاد - esat - اصاة): akıl. (hasafet = حصافت): akıllılık [(لسان العرب) de (esa - أمى): filinin mastarı gösterilmemekle beraber bunun hamakattan sonra akıllanmak suretiyle anlatılması bu kelimenin de (us) kökümüzden alındığını göstermektedir. (ravs - روص)ta bu manadır. Arapçada yüksek ve manevî mefhumları anlatan kelimelerin hemen hepsi Türk kökündendir. (عقل) da türkçe (ök - ok) kökündedir. Arapların diz bağı manasına gelip bu kelimeye esas sandıkları (ikal - عقال) de Türkçe (örk) dendir. (ok) un tersine olan (kuva - قوى) da akıl demektir.

(üsfiyye = üç - ائفيه): saç ayağı yerinde kullanılan üç taş. [Arap diline sayı adlarından, zamirlerden ve edatlardan da bir

[6] (Siymâ' سيما) kelimesinde aynı kökten çıkmış sayılabilir.

[7] (دول) kökünün (dolaşmak) kökile de bağlılığı görülür.

Kökün tersi olan (بأ - bev,) de aynı manaya geldiği gibi bu kökten gelen (باء - bâe) de: menzil, yurt demektir. (تبأ - tebev-
vü.): bir yeri kendine ev ve ikamet yeri yapmak. (ve,m - وأم): sıcak, mahfuz ev.

(غفر - gafr = kapa): kapamak. [(kap) kökünün çıkardığı Arapça köklerin elli kadarı (Hakimiyeti Milliye) de çıkan bir yazımızda gösterilmiştir.]

(أزمهم السنة اذا دقتهم و طحتهم - تهذيب الالفاظ) (ezm = ez): ezmek. (وهس، هوس، هوس، اس) gibi aynı manada başka kökler de çıkmıştır.

(طمار - tamari = dam): Yüksek yer.

(كتكته، كتع، كتف، كت) (ketv = git): yavaş yavaş gitmek. [kelimeleri de bu manayadır.]

(semen = sem): semirmek. [(desem - دسم) de bundandır.]

(emel = um): ummak. [(ümniye - امنييه) de bu kökten-
dir. (طمع) da arapça manasiyle: (umut) un tersine dönüşüdür: [1 - 148 - ديوان الالفاظ] .

(atr = at): süngü alestiki atmak. [(attar - عتار): erkekkli uzvu ve kuvvetli at.]

(hecm = güç): ev göçmek. [Yukarıda geçen: (hecc - هج) kökünde olduğu gibi (هجأ): açlığı geçmek. (hec' - هجأ): olup geçen (هجد): geceleme, uyumak. (هجف) = açlıktan karnı göçmek, (هجر) = bir adamdan veya bir şeyden vazgeçmek, (هجع) = uyumak, [canı geçmek, bağı geçmek = Anadolu'da kullanılan tabirlerdir.], (هجوم): göz içine göçmek, dam göçmek, bir şeyin faaliyeti geçmek. (هجس): gönülden geçmek, (هجرت): bir yerden göçmek. (هجو): bir adamı geçmek [Anadolu'da: (geçmek, geçinti yapmak): aleyhte bulunmak demektir.] (هجبع): geceden bir müddet. Sözlerindeki (he), (g) nin değişmişidir.]

(basv = bas): alacağını almak üzere borçluyu basıp_nesi varsa almak.

(bila' = bül): elbise eskimek. [(bül) Türkçede eski demektir. bak - ديوان الالفاظ] .

(sanem = sın): put. [Türkçede (sın): vücut, şekil, çehre, görünüş demektir. - bak: Radlaf -

Kökün başına eklenerek gelen (vesen - وثن) aynı manadadır. Suret yapmak mansına gelen (سن) ve (رسم) in de aynı köke

tura, kelimeleriyle (ikiz) manasına gelen (توأم) de (ت - ن) değişmesiyle aynı köktendir. (اتام - it'âm): ikiz doğurmak, (متائم - mutâeme): arış ve argacı iki kat okumak demektir. [bunlarda kök tersine çevrilmiştir.]

5 — Arapçada Altüst Edilen Sözlerimiz

Yabancı dillere aykırı gelen köklerimiz değişik ağızlarda ezilmiş, bozulmuş, altı üstüne getirilmiştir. Her dilde az çok örneği bulunan bu hal, arapçada sayılamıyacak kadar çoktur.

Tersine dönmüşlerden birkaçını gösterelim:

(سغب - sagb = boğaz): boğazlamak [(ذعب - zebb) de boğazın başka kılıkta tersine dönmüşüdür. [10] (سغب): (sok) kökünün doğru alınmış şekli olduğune göre de (sokmak manasınada gelmektedir.]

(سلب - selb = büz): birşeyi büzmek ve (پس) kökünden de bir şeyi pisletmek manasına da gelir. [(افس - ebs): bir adamı fena lakırdılarla bozmak kelimesi gibi (bozmak) kökünden de gelecek aynı manayı da anlatır.]

(ذرب - zereb ve ذرؤبت - zürûbet = boz): mide bozulmak. [Arapçada (bozmak) kökündende, bir çok kelimeler çıkmıştır. (فساد - fesad) (فسح - fesh) sözleri bunlardandır.]

(سغب - şagb = boğuş): halkı birbiriyle boğuşturmak. [(çık) kökü ilede birleşen bu kelime, yoldan çıkmak manasınada gelir. (شفر)de bir adamı yurttan çıkarmaktır.

(برغوز - Burgûz = buzağı): buzağı. bir çok şekilde söylenen bu kelimenin başka kökten gelen (اضب - azb) şekli de boynuzları yeni çıkan buzağı demektir.

(حصر - hasr = sık, sak): sıkmak ve sırrı saklamak.

(كشف - keşf = çek): çekmek = bir şeyin üzerindeki kaldırarak açmak, yüzünü açmak. (شك) te (çek) kökünün doğru alınmışıdır.

(قلاده - kılade - dak): Boyuna takılan süs. (قلده - kald) takmaktır. Kulağa takılan küpe manasındaki (قرط - kurt), (خلة - halede)

[10] Bu kökün (boğaz) ile bağılılığını ذبا ح ، ذبا ع ، ذبا ح kelimeleri de göstermektedir.

çoğu girmiştir. Fiillerin ve kıyasî masdar ve sıfatların üremelerinde bunların derin izleri görülür. Bu kelimenin (üç) kökünden geldiğini gösteren tanıklardan biride (isfa - اءاء , te'sif - تءبف) masdarlarıdır ki üç kadın almak demektir. [8] Arap harflerinden (ت), ki şimalî Samî dillerde yoktur. Türk harflerinden (ş , s , ص , ز) ile değişiklik gösterdiği gibi (C , Ç) ile de değişir. Şunlarda (ح - ت) değişmesiyle doğan kelimelerdir : (çat - ت) : kayalardaki çatlak, (lesi - çî - لءى) : ıslak, (ci) : ıslak ve ağaca düşen, yaşuk manasıdır. Bak : - دءون لءاءات - bu kökten gelen (less - لء) de ağaca çiy düşmek demektir. (lesa - iç - لءى) . aşağıda bir çok örnekleri görüleceği üzere (iç) kökünün tersine dönmüşüdür ki az içmek manasıdır. Yine kökün tersine çevrilmiş olan (se'r - öç - ئءر) : öç, intikam ve (se'y - aç - ئءى) : ara açmak, ara açıklığı (Bak : - لءان العرب -]

(ت) harfinin diğer Samî dillerde (ş , t) olduğu görülür : Arapça (ثلاث), Babil - asuree (شلاءى), Yahudi dilinde (شلوش), Aramice (ثلاث)dır. (ت) harfinin Arapçada bizim (ke) ile de değiştiğini görmekteyiz [9] (çök - ءءوء - جءو) : diz çökmek, (cüsüm - جءوم) : gece karanlık çökmek, (casüm - جءوم) : uykuda insanın üzerine çöken ağırlık, (cesl - dök - جءل) : rüzgâr yaprağı dökmek, (cüsale - جءاله) : yaprak döküntüsü. [Arapçada (c, d) değişmesi de çoktur. (cedd - dede - جءء) böyledir. Türkçe (D) Arapçada bir çok kelimelerde (c); ve (c) de (d) olmuştur. (داسوس), (جاسوس) aynı manayadır.] Yukarıdaki örnekler bize (iki) manasına gelen (اءنء) kelimesinin de (iki) den alındığını açık olarak göstermektedir. Bu kelime tesniye edatı olan (بن), kelimenin köküne dahil değildir. Bu, eski ana samî dilin kalıntılarından olsa gerektir.

Başka dillerden alınan kelimeler bazıkere (baki kalmak, kara sevda, kalreti yetmek, başbuğ) sözlerinde olduğu gibi anlattığı mana ile birlikte söylenir. Bunun bir çok dillerde örneği vardır. İşte (ke - ت) değişmesiyle (اءنء) şeklini alan (iki) kelime-miz de böyle olmuştur. (ءك) : söylediğini iki üç, defa tekrar ettirmek, (ءكوء) : ortasından uzunluğuna ikiye yarılıp örülen sikirden

[8] Lokmayı tutan üç parmak manasına gelen (düce - دءءه) nin de (üç) kelimesiyle bir bağılılığı görülebilir.

[9] (s) de böyledir. (جءوء , جءوس , جءء , جءءم , جءءان , جءه) kelimelerinin de (çök) kökile bağılılıkları vardır.

(زخ - zabh = kız) : kızmak ve hızlı yürütmek. (خز - hazz) : süngü sokmak.

(فرا - kara = arka) : arka. (آخر - âhar) da arka ve son demektir.

(رص - rass = sar) : sarmak bir, şeyi sağlamlaştırmak, birbirine sardırarak.

(دك - dekk = kötü) : kötülemek = hastalıktan zayıflamak (مك) de böyledir. [Bu tabir, Anadolu'da pek yaygındır. Pek kötülemişsiniz = pek zayıflamışsınız demektir.]

Kökün doğru şekli olan (كت - kett) te bir adama kötülük yapmak, yahut onu hakaretle kötülemek demektir. Bundan çıkan (كتبت - ketit) : kötü, cimri adam, (كته - kütte) : herşeyin kötüsü manasındadır.

(كت) kökü (gitmek) den de gelerek: yavaş yavaş gitmek, söz kulağına gitmek manalarına da gelir.

(سح - sa" = kus) : kusmak.

Bu kelimelerden (رطى ، فرا ، رقى ، غفش ، شغب ، نغب) kelimeleri doğrudan doğruya.

(فطيس ، نصح) kelimelerinde baş harf ortaya geçmek suretiyle;

(زخ ، رص ، دك ، نغ) kelimelerinde de son harfin tekrariyle;

(وشق ، ندص ، رتوع ، رند ، جس) kelimelerinde başa;

(ربود) ، (فلد) ، (ذرب) ، (ثلب) ، (كيس) ، (كوس) kelimelerinde ortaya;

(كشف ، حصر) kelimelerinde sona harfler eklenerek tersine çevirilmesiyle köklerimiz Arap diline geçmiştir.

Arapçada köklerimizin ters dönmesi gelişi güzel olduğu gibi, kıyasî denecek kadar birbirine benzerleri de vardır. Yukarıda da söylediğimiz üzere Türkçede bir sesli harfle başlayan köklerin başındaki bu sesliler ya doğrudan doğruya (همزه) denen Arap harfi veyahut ta daha kalın bir boğaz sesi halinde kelimenin sonuna veya ortasına geçmiş, yani baştaki sesli harfler ters çevrilmiştir.

Arapça (مهموز اللام) ve (مهموز العين) denilen kök şekillerinin bir çoğu bundan doğmuştur. Hemzenin (ى-و) ile değiştiği de görülür. Eğer üç harf taşıyan bir kökümüz böyle olmuşsa bunlara hiç bir harf eklenmemiş, yalnız kök, alt üst olmuştur.

Değerli okuyucularıma inan vermek için bu çeşit köklerden biraz fazla örnek vereceğim :

bele dakılan kemer demek olan (نطاق - nitak) boğaza dakılan toka veya halka yerinde kullanılan (طوق - tavk) ın dahi aynı kökten geldiği ap açık görünmektedir.

(رتد - resd = diz) : dizmek, bir şeyi muntazam bir şekle sokmak. Yan yana veya üst-üste koymak - لاذن العرب - (نذد - nazd) da böyledir. (سيمت - simt): dizi, (سطر - sטר): sıra ve yazı dizisi bu kökün kalınlaşmış şekli gibi görünmektedir.

(ربود - rubûd = dur) : durmak, eğlenmek. [Bu kökün doğru şekli olan (فتور) da: durmak ve durgunluluk demektir.

(ريس - rics = suç ve . . .) : suç, günah veya defî tabii. (سح - secc) kelimesinin tersi olarak pislik ve mûrdar manasına da gelir.

(كوس - kevs = sek) : bir ayak üzere sekmek. [bir adamı yere yıkıp kösmek manası, bu kökün doğru şeklindedir. (Kös) kökünün tersine çevrilmiş olan (سك - sekk) te : kapının arkasına kol demiri veya buna benzer birşey kösmek (kaz) kökünün incelmüşü olarak: kuyu kazmak manasına da gelir.

Aynı kelime, (kes) kökünün tersine dönmüşü olarak : kulağı dibinden kesmek; (sık) kökünün doğru alınmışü olarak ta: halkaları sık zırh demektir.]

(كيس - keys = . . .) : zevci münasebet. [bu kökten fanetik değişmelerle sayısız kökler çıkmıştır.]

(رتوع - rütû, = ot) : davar otlamak.

(رسف - resf = sür) : sürünmek.

(ندص - neds = sıt) : yara, sivilce sıkılarak sıtmak. [(sıtmak) Anadoluya mahsus kelimelerdendir. (نسد - nesd) de bu kökün doğru alınmışüdır.]

(نصح - nesc = sanç) : süngü sançmak = sokmak. [bu kök, defî tabii manasına da gelmektedir. (زح - zece) de sançmak demektir.]

(رقي - raky = yukarı) : yukarı çıkmak. (ترقى) kelimesi de bundandır.

(رطي - raty = yatır) : yatırmak = cinsî münasebet.

(وشق - veşk = kaşı, koş) : kaşımak ve koşmak [kökün doğru alınmışü olan (قش) da kaşımak ve kazımak manasınadır.

(فطيس - fatis = topuz) : topuz. [دبوس - debbus ta bunun doğru alınmışüdır.]

Eğer köklerimiz, bir sessizle bir sesliden ibaretse tersine çevrilerek ek harflerinden birinin ulanmasıyla kök üçlenmiştir:

(kar' - oku) : okumak. [Türkçede bir adamı misafirlige çağırarak manasınada gelen (okumak) kökü Aarapçada da aynı manada (kıra - فری) şeklinde bir kök doğurmuştur. (akire - عقبه) de okuyanın sesi manasıdır.]

(be' r - ebi) : ebimek = kapamak, gizlemek. [(veb, - وبأ) de böyledir. Bak : (دیوان لغات الترك) : (ebimek)]

(fak' - ak) : yarayı deşip akıtmak, gözü akıtmak, soldurmak.

(re'm - ör) : ipi sağlamca örmek.

(şe'n = iş) : iş.

(veş' - iş) : Mendil vesaireye oya veya nakış işlemek [(veşm' - وشم), (veşy - وشی) de bu köktendir.]

(se'd - is) : ıslatmak. (lasak - لاسق) kökü de (ıslak) kelimesindedir.

(se'b = es) : esnemek.

(şe'v - aş) : aşmak, ileri geçmek. [(sev' - شوا) de böyledir.]

(se'v - is) : istemek [(se'l - سأل) kökü de böyledir.]

(rumû' = üre) : üremek, artmak [bu kelimenin ikamet manasına da gelmesi Türkçe (örük), ve bir şeyi emare ve alametleriyle tanıyarak anlamak yerinde kullanılması da (im) kökündendir. Bak : - دیوان اللغات - : (im - örük)]

(vem' - im) : imlemek, işaret etmek. [(ima' - ايماء) da bundandır. Yukardaki (رموه) gibi (امر) kökü ve üremeleri de hep (im) kökündendir.]

(fas' - es) : elbiseyi yırtıp eskitmek. Bundan gelen (فسا) ile (اسفال) : elbise eskimek.

(lat' = at) : bir adama taş atmak, gözatmak [(met' - متأ) ve (lat, - لئأ) da dayak atmak manasıdır.]

(laza' = az) : azşey.

(rez, - رزأ) : azaltmak, eksiltmek.

(mer, = er) : er kişi.

(طأ - tan' = utan): utanmak.

(حأ - hat' = akıt) akıtmak, defî tabii. [Anadoluda bu kelime, bu mananın en yaygın anlatışıdır.]

(رءأ - red' = art): art, arka, zahir. [Bu kök (atmak) tan da gelerek: taş atmak yerinde de kullanılır.]

(نأح - ne'c = acın): acınmak, Tanrıya yalvarmak.

(دأل - de'l = alda): aldatmak, eskiden (aldamak) şeklinde kullanılırdı. (دعل - de'l) de aynı manadadır.

(كآ - kay' = okı): okımak. (ديوان الغات) ta görüldüğü üzere (okımak): kasmaktır. Arapçada bu kökün doğru alınmış bir şekli de vardır ki o da (أقي - aky) dır. Bu kelime de tiksilmek demektir.

(Okımak) fiilinin bugünkü şekli (öğümek ve öğürmek) tir ki iç bulanmak ve içerdekini çıkarmak demektir. (هوع - hev'), (هيع - hey') ve (نوح - nubû') kelimeleri bu köktendir. Sonda (ع) (ö) nün daha kalın bir boğaz sesine dönmüşü ve (he) de (ge) harfinizin çevirilmişidir. (Ac) kökünün tersi olan (جوع) da da böyle olmuştur. Aşağıda bunların bir çok eşi gelecektir.

(لبوء - lebu' = alp): arslan, bir adam ve bir kabilenin adı.

(فطأ - fat' = ufat): ufaltmak, parçalamak (رفت ، فت) kökleri de böyledir.

(كآ - key' = ürk): ürkmek, korkmak [türkçede olduğu gibi Arapçadada (R = Y) değişmesi pek çoktur.]

(سطا - sat' = üst): cinsi münasebet. (رشا - aş) da bu manadır.

(رتوء - Rutû = otur): oturmak, eğlenmek, ikamet etmek (تنوء - tunû) ve (بتأ - bet') kelimeleri de böyledir. (لتي - leti,) evinde oturup bir tarafa çıkmıyan.

(لكأ - lek' = eğle): eğlenmek, ikamet.

(لفاء - lef, = üfle): Ruzgâr bulutu gökten, tozu yer yüzünden üflemek silip süpürmek. [لسان العرب]

(سأم - se'm = usan): usanmak [m = n]

(كسء - kes' = ense): ense. [yeni yazıda (n) sesini alan ve genizden gelen (ك) Arapçada (ke) olmuştur. Bu kelime eskiden ve bugün de Anadolunun bazı yerlerinde de (ekse) şeklinde söylenir.

daha kalın bir sesle değişmesinden (haz' - had' - حاضاً) kökü çıkmıştır ki buda od yakmak, ateşi karıştırarak alevlendirmek demektir. (ned' - نَدَا) de et ve ekmek, gibi şeyleri pişmek için ateşli furuna koymaktır. Aynı kök (inmek) kökümünden de gelerek bir adam üzerine çıkagelmek, yerinde de kullanılır. Bundan çıkan (ned'e - نَدَا): güneşin inme, batma zamanıdır.]

(naş' - نَشَا) : aşmak, yükselmek, irişmek.

(zame' - ضَمَا) usmak - susamak. bak (ديوان اللمات). [susuzluktan ağız kurumak demek olan (عذب ، عصب) ve susuzluk yerinde kullanılan (hevse - هَوْسَة) kelimelerle kökün tersine çevrilmiş şekli olan: (suar - سَعَار), (sehef - سَهْف), (sada - سَدَى), kökleri ve baştan seslinin düşmesiyle doğan: (saraa - سَارَه ، سَف ، نس) bu köktendir.]

(hec' - هَجَا) : acıkmak. eski şekli (acmak).

(küf' - كَفُوْ) : eş [Arapçada (R) çok kerre düşer.]

(mer' - مَرَا) : yemek erimek, çabuk sinmek.

(mel, - ulu - il - al) : doldurmak, bir kaba alacağı kadar aldırılmak (اقرب لموارد) (mil, - مَلِي) : bir kabın alacağı miktar. (mele' - مَلَا) : ulular. (meli, - مَلِي) : ulu, zengin, nüfuz, ve kudret sahibi.

(ves' - وَصَا) : vücudun etini ezmek. [bak : لسان العرب]

(sem, - سَمَا) : ekmek ve saireyi üze atmak [(üz) kelimesi yukarıda da yazıldığı üzere (yağ) demektir. Bu kök ezmekten gelerek bir adamın başını ezmekte de kullanılır.]

(beh' - بَهَا) : öğrenmek, alışmak, bilmek. [he, ge]

(der' - دَرَا) : itmek savmak [tederru, - تَدَرُّوْ] : aldatmak için bir nesneden örtünmek - kamûs - (dirri' - دَرِي) : çok ıldırayan yıldız.]

(bes' - بَسَا) : ısınmak, alışmak. [انبيت) kelimesi de bundandır.]

(ren' - رَنَا) : ün, ses, seslenmek. (لسان العرب)

(sie = ıslaklık (تصبى) : başı su ile ıslatmak. (صَبَا)

Türk köklerinin başlarındaki sesli harfler baştan (ا ، ح ، ع ، ه) boğaz harfleriyle değiştiği gibi yukarıda gösterdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere tersine dönen bu köklerin sesli harfleri sona (ع) ve az olarakta (ح ، ه) şeklinde geçmiştir.

Bunlar için de bir kaç örnek:

((زى - ze'y - az)): azmak, azamet. [(عنت) kelimesinde azmadan azma olduğuna hükmedebiliriz. Türkçede ot azmak, hayvan azmak, geniş ağızda azmak: büyümek, demektir. (اسل - asel) de kalınlaşıp irileşmek (اسو - usüvv), (اسو - usüvv) kalın ve sert olmak demektir. (عى), (عى) kökleri de böyledir.]

((وجأ - vec' - acı)): acıtmak. [(acı) kökünün başına harf eklenerek te. (لا'ع - la'c - acı - acıtmak) kökü çıkmıştır.]

((نأ - net, - öt)): ötmek, oğlan veya kız ötmek = kendine gelmek [bu söz anadoluda pek yaygındır. (öğün : adamakıllı kendine gelen)]

((رفا - ref, - ör)): elbisenin yırtığını örmek.

((لآ - lem, — el, al)): bir şeye elvürmek, bir şeyi hep birden almak. [bu kökten gelen (اللم - ilma') de hırsız bir şeyi alıp aşırarak, yahut bir şeyi içine almak — kaplamak demektir.]

((لآ - let' = it, at)): itmek, atmak [mutlak manasında. ok atmak, taş atmak, göz atmak] cinsi muamelede bulunmak. [son manasında (وطاء , مطأ , رطأ) gibi bir çok kökler doğuran (itmek) fiili Anadoluda meşru, gayri meşru münasebette bulunmak demektir. Oguz ve Türkmen lehçesinin kitaplara geçmemiş en eski sozlerini saklayan Anadolu dilinin bu sözünü (ديوان لغات الترك) te görürüz.

“ Kaşgari; “ oğuzlar, her yapılan şeye (itti), Türkler ise (kıldı) derler. Yalnız bu kelime, cinsi münasebet manasına geldiğinden onlar da bunun yerine başka kelime kullanırlar „ diyor.

Bunun gibi öyle çok kelimelere rastlıyoruz ki bunlar ne batı, nede doğu kitaplarına geçmediği halde yalnız Arap kamûslarında yer tutmuştur.

((نأ - nes, = esri)): sarhoş edecek şarap içirmek. [(سكر - sekr) de (esrik) kelimesinden çıkmıştır.]

((نأ - nas, = as)): bir adamın perçeminden asılmak, yahut bir şeyi asıp yükseltmek

((دفوء - dufû, = od)): ısınmak, [aynı kökten gelen (فأد - fe'd) de ekmeği ateşli küle gömmek, eti ateşte kebab etmek, (فئيد - feid) : ateşli külde pişen ekmek demektir.

(Bedros keresteciyan) in etimoloji lûgatinde bu kelime ile (pide) arasında bir uygunluk görmesi yanlış bir bakıştan çıkmıştır.] (درأ - der') : ateş ışılayıp parlamak. [(od) kökündeki (d) nin

(mel' = el -ماع) : toplanmak, el birliği yapmak. [aynı manada olan (الب) in tersine dönmüşüdür.]

(nis' = es - نيس) : esinti, poyraz yeli, (مع) de böyledir. bu kökün (nusû - نوس) : şeklindeki mastarı da (uzamak) demektir.

(nahi' = oku - ناهي) : okuyan bilgili adam.

(veca' = acı - وجع) : acı, acımak.

(nuzû' = öz - نوزع) : özlemek, özden istek.

(sef' = ısı - سف) : yüzü ısı yakmak (نفع) ısınmak.

(ع) gibi (ح , ه) harfleri de baştaki seslilerin değişmiş olarak sona geçmiştir:

(tarh = at - طرح) atmak. (ribh = üremek - رخ) okumak. (fikh - فقه) okumak. (sath = üst - سطح) her şeyin üst tarafı, yüksek yeri, bir adamı altına almak suretile üstelemek. [(sath - سطح) (satv - سطو) (sata - سطا) kelimeleri bu köke bağlı manalar anlattığı gibi yükselmek, bir şeyin üstüne çıkmak yerinde kullanılan (suûd - صعود) da (üst) kökündendir. Arapçada (ناقص) adı verilen ve sonu (و - ي) ile biten kelimelerin bir çoğu da bunlar gibi tersine çevrilmiş köklerimizdir.]

6 - Sesli bir Harfle Başlıyan Köklerimiz

A — eğer (ه , ح , ع , و) gibi bir boğaz sesi almışsa [üç sesli harf taşımadığına göre] sonuna bir ek harfi getirilmiştir:

(habl=ip - حبل) : ip.

(acv = aç - احو) : ağız açmak.

(hüzin = üz - حزن) : üzölmek, üzüntü= tasa. (eza - اذى) da böyledir.

(havaye = av - حوابة) : toplamak, bir araya biriktirmek. (avmak, evmek) : üşüşmek, toplaşmak - Arapçada (haff, حافل - ديوان اللغات) (hafll - حافل) kelimeleri de aynıyle - avmak } ve (evmek) kökünün anlattığı manaya gelir ki toplanmak, üşüşmek demektir. (havz = حوض) : su birikmek, toplanmak demektir.

(hadr = at - حدر) : bir şeyi yukarıdan aşağıya atmak, yuvarlamak [(hatt - حط) ta böyledir.]

(hin = öyün - حين) : öyün, vakit (öyün anadoluda vakit ma-

((شمع - şa" = ışık) : ışık, (اشعاع - iş, a,) : ışık vermek.

[Bu kökten gelen (شمع - şem,) : mum ve ışık demektir; (شمله - şu'le), (شوف - şevf), (شف - şeff), (شبو - şebv) kökleri de böyledir.]

((شرع - şer, = : iç, aç, iş) : içmek, yol açmak, hakikati ortaya çıkarmak, yola kapı açmak. [Bu kökten gelen (اشراع) işrâ,) : aşır-mak, yükseltmek, (شارع - şâri') : işlek yol, (شرع - şera,) : eş = aynı demektir.]

((وضع - meş, veş,) : birincisi bir şeyi alıp aşırarak, ikincisi dağı aşmak.

((دفع - def' = it) : itmek. [(دا" - da") kelimesi de şiddetle itmek demektir.]

((ريع - rey' = art, üre) : artmak üremek. [aynı kelime (ارى) kökünden de gelerek : buğday, arı = halis olmak manasına da gelir. (رائح) : buğday ve at gibi kelimelere eklenen sıfat halinde - arı buğday, soy at. (اراء - ara') da arıkız dır ki eski Türkçede bâkir demektir.]

[Bu kök diğer bir takım köklerimizde de birleşik bir sesidir. İncelemeğe değer.]

((خزع - haz' = uzak) : arkadaşlarından uzakta, arkada kalmak.]

((جرع - cer' = iç) : yudum yudum içmek. [(İç) kökünden gelen yukarıdaki (شرع) gibi (نصح) çocuğa ilaç içirmek. (انشاع) susuza su içirmek. (نصح) deveye bulamaç içirmek.]

((رمع - rem' = im, ir) : eliyle imlemek — işaret etmek ve ırgalamak.

((فرع - fer' = ar, ur, ara) : dağın tepesine ermek, halk içinde yüksek dereceye ermek, halkı aralamak, başına değnek urmak.

((فصع - fas' = os) : (فسا - fes,) de böyledir.

((فقع - fak' = ak) : çok akılık, ak mantar - [لسان العرب]

((قراع - kara' = ak) : başta saç kalmamak, tazlaklık ve ak sivilce. bu kökün de diğer bir takım köklerimizle bağlantısı vardır.]

((كراع - kera' = irk, erkek) : irkilmiş su, erkeğe düşgünlük.

((كع - kâ" = ürk) : ürkeklik [bir çok örneklerinde olduğu gibi (R) düşmüştür. yukarıda geçen (كيا) dede böyle olduğunu yazmıştık.]

manasına gelir. - ديوان لغات - 190-3 - (عرض - ırz): azıyan, terleyen
uzuvlar.] (نضح) da (azımak) kökünün tersine dönmüşüdür. (نث -
ness - 0z): üz - yağ yedirmek.

Ç — Yahutta başa ve sona birer harf eklenmiştir:

(فكر - fikr - ök - akıl), (لسم - lesm = ez), (ميز - mizr = öz
- asıl), (مزي - mezy - azmak, azamet), (لثم - lesm - ez): taş bir
uzvz ezmek, (وشم - vesm - ezmek) [(ونا - ves,) de (ez) kökünün
tersine dönme suretiyle alınmış bir şeklidirki: eti ezmek manasınadır.]
(نسم - nesm - esmek), [(وشم - veşm - işlemek) vücudun muhte-
lif yerlerinde iğne ile işlenen nakş .. kökün tersi olan (ونا - veş)de
mendil ve saire işlemek olduğunu yukarıda yazmıştık.]

Arap kökleri üzerinde hurdebini bir arayışla görülen bu gibi kök-
lerin Türk kökü ile yalnız bir harf üzerinde birleşikliği bir takım
okuyucularca uzak, belki de garip görülebilir. Biz gerek bu gibi
bir sesli harfle başlayan tek samitli köklerimiz, gerekse Türk-
çedede olduğu gibi bir harfi sıfıra düşen tek heceli köklerimiz
iki ek harfiyle üçlendiğini, [3] bir hakikat olarak görüyoruz.

Bu görüşlerimiz sanırızki Samidiller ve Samî kavimler bak-
kında (Teodor Nöldeke) nin Rusça tarcümesini tatkikle neşreden
profesör (A. Krimski) nin (ن ب), (فل) harfleriyle başlayan
köklerin birbirine benzer manalar anlattığına dair getirdiği bir sıra
örnekler [4] gibi değildir. Onlardan pek çoğu gösterdiğimiz esaslar
dahilinde kolaylıkla Türk köklerine götürülebilir.

Türkçe köklerin Arap diline girerken aldığı şekillerin başlıca-
ları bunlar olmakla beraber, burada anlatılması uzun sürecektir
başka bir takım belirtilerde vardır. Biz burada bu yazdıklarımı-
zın da devamına az çok tanık olabileceğini sanıyoruz.

Türkçe İle Arapça Arasındaki Birlik Menşei değildir

Yukarıda gösterdiğimiz örnekler, Türk dili ile Arap dili ara-

[3] — (وچ - gir), (وسم - sür), (وچ - gir), [C=g] (مص - sor): sormak,
(لث - döğ), (لوت - sar), (لسم - sür), (لوذ - sığ): sığınmak, (لز - sık),
(نصل - salla), (وص - sağ - sağlamak) (فص - su - yara sulanmak.) köklerinde
olduğu gibi.

[4] Corci Zaydan da bunların başka örneklerini de göstermişti.

nasında da kullanılır. (ان بها) vakti (öy) diye gösterir. (اوان - evan) (ان - an) da böyledir. Kökün ters çevrilmiş olan (انى - eny) : bir şeyin vakti gelmek demektir.

(اى - haya, — uya - ayav) : utanmak. (uyatmak) : utandırmak. (دىون بافت) Kâşgari aslının (اوىاذمق) olduğunu yazar. eski Türkçede (دى) (y) nin başka bir şeklidir ki Arapçada da kelimenin sonunda (y) olmuştur. mazisi (هاىى - hayiye) dir.

Hüseyin Kâzım B. in kazanca (ayav) ı (اى) bozuntusu sayması doğru değildir.

(اىفد - hafd — ev) : evmek — acele etmek. [bu kelime Arapçada (اوىد - evd) şeklinde de aslını muhafaza etmektedir. Anadolu acele yerinde (evedi) derler.]

(اىف - asf — es) : ruzgâr şiddetle esmek. [Arapçada kalın köklerimiz bazen incelmiş gibi bazı da ince köklerimiz kalınlaşır. (اىف - kass = kes) : te olduğu gibi. (اىفم - nesm) de esmek manasıdır.]

(اىزم - azm — ısıر) : at ısırarak (اىض - azz) gibi (اىزم - ezm) de ısırarak manasına gelir.

(اىزىج - hezec) : ezgi nağme.

B — Sona aynı cinsten de harfler getirilmiştir:

(اىس - üss = öz), (اىب - abb - obmak), (اىن - enn = inlemek), (اىح - hacc = yarayı açmak), (اىد - hadd = itmek), (اىث - ass = yılan ısırarak), [1] (اىز - azz = az olmak), (اىس - ass = misafire az ikramda bulunmak), (اىش - aşş = üşdürmek, toplamak), (اىط - att = bir adamı kaldırıp yere atmak), (اىدت - hiddet = itilik, kokuda keskinlik), (اىس - hess = ezmek, inceltmek), (اىس - ess) de böyledir.

C — Eğer sesli harf düşmüşse başa bir harf eklenerek son harf tekrar edilmiştir.

(اىفر - ferr = ara) : aramak, araştırmak (اىرف - ress = eskimek) (اىفز - fezz = azmak), (اىفص - nass = asmak, kaldırmak, üstüste koymak,), (اىفز - razz = ezmek, incelemek.), (اىفم - remm) = onarmak, (اىفب - sibb = ip), (اىفل - less - ıslak, ve bir adama asılmak = ısrar etmek), (اىفص - ness = usmak susmak), (اىفلط - latt = örtmek.) (اىفم - mell = ilmek), (اىفز - nezz = uzaklaşmak, uz adam), (اىفص - nazz) ve (اىفز - nezz — azımak) [2] [azımak: eski Türkçede sızmak

[1] (kus) kökünün tersine alınmış olan (اىث) gibi bu da (sok) un tersine dönmüşü de olabilir. (اىث , اىث) de aynı manadır.

[2] Bu kökler (sızmak) tan da gelmiş olabilir. (اىث - mess) de bu manadır.

sonra aynı manaya bağlı (فرح) ve (كبح) kelimeleri doğmuştur. [(عاشق - gasık) ta aynı manadır.]

Yukarıda (kazık) kelimesinden alındığını söylediğimiz bu kelimeler mecazi manalarda kullanıldığı halde aynı kelimenin başka bir şekli olan (حرق - hâzık) aslı manaya daha yakındır. Bundan gelen (مہزاکا - mihzaka) isimi aleti: sivri demirli kazık demektir.

Son asırlarda aslına daha yakın bir şekilde giren ve bazı lûgat kitaplarında ne jense öz Arapça gibi gösterilen: (الحازوق): o kazıktır ki suçluları onunla cezalandırırlar. (خوزقه - havzaka) bundandır. sözlerini de okuyoruz. (المعجد : 112)

Türkçe (dayak) kelimesi de (تايح - tayh) şeklinde bir fiil doğurmuştur ki: dayak atmak manasınadır. bundan gelen (متيخه - mityaha) isim âleti de dayak manasınadır. (موزقه - mî'zaka) da (kazma) nın tersine dönmüşüdür.

Araplar bundan (kazmak) manasına: (عزق - azk) şeklinde de mastar çıkarmışlardır. [6] (مبرد - Mibred) te: (törpü) nün tersine dönmüşü olan (برد - berd) te kelimesinden çıkmıştır.

(كتب - ketb) in (bitik) den çıktığı gibi Arapçada (دبر - debr) de yazmak demektir ki (bitimek) köküne bir ek harfinin ilâvesiyle doğmuştur. [7]

Arapçada (مدح ، مدح ، مدح) kökleri de Türkçe (büyük) kelimesinden çıkmadır. (büyümek) eski Türkçede (bedümek) ve (büyük) de (bedük) tür. [bak : ديوان اللغات الترك :] Arapçada (بادخ ، بدع ، بادخ) büyük, alî demektir.

(وصال - vasah) Türkçe (pasak) kelimesinin olduğu gibi alınmıştır. Bunun gibi (ثلب ، نمس ، بنس ، عبس ، وسب ، رفت ، نمس ، لوث ، فرث) kökleri de (pis) kökü ile bağılık gösterir.

[6] Arapçada basit sanılan köklerden bir çoğunun türkçe ekli kelimelerden çıkması Arap gramerini alt üst edecek kadar mühim bir hâdise sayılabilir.

[7] — Etiket manasında kullanılan (بطاقه) da bu kelimedenden olmalıdır.

Mühürlemek manasına gelen (حتم - hatm) kelimesi de türkçe (tamga) dan alınmış olduğunu gösterecek tanıklar vardır. (tamga) arapça bir takım kılıklara girmiştir ki (ختام - hîtam) ve (حاتم - hâtâm) bunlardandır.

Biz (Hakimiyeti Milliye) de Arap etimolojisine ait yazdığımız yazıların birinde bu kelimenin başka bir kökten gelmesi ihtimalini göstermiştik. Şimdi bu ihtimalin varit olmadığını görüyoruz. Bak (لسان العرب) (53 - 15) , (شرح ادب الكتاب) (96)

sındaki derin benzerlik hakkında az çok fikir verebilir. Eşleri Arap kamûsunu baştan başa kaplıyan bu kökler, bizim düşüncemize göre o dilin öz malı değildir. Bunlar ona sonradan geçmiştir.

Bu iki dil arasındaki uygunluğun menşei olmadığı yolundaki görüşlerimizi de bir kaç noktada toplıyalım :

1 — Arap dilinin en eski devirlerine ait kelimelerden, hatta en basit sayılan köklerinden bir kısmı Türkçemizin ana köklerinden değil üremiş ve ekli kelimelerinden doğmuştur.

Yukarıda bunlardan bazı örnekler geçmiştede şunlarada bir göz gezdirelim :

(حجر - cubr = çukur) hayvanların inleri, içinde barındıkları çukur. [(جوخه - cuba) da çukur demektir. Bu kökte yazılı olan (تجوخ - tecevvuh) hem (çök) kökünden gelerek çökmek, hem de (çıkmak)dan gelerek yaradan kan kaynayıp çıkmak manalarında kullanılır. Yine bu kökte gösterilen (جوخ - cevâh) (yıkmak) kökümüzden olup: sel, derenin yarılarını yıkmak manasınadır. [5]

(جمح cummah = çomak) başı toplu değnek. [Arapçada, 'bu şekilde olan her şeye bu ad verilmektedir. Bunun ismi tasgiri şeklinde olan (جميح - cumeyh) in erkeklik uzvuna denildiğini de görmekteyiz. Bu kelimedden çıkan basit kök : (جموح - cumûh) : serkeşlik manasını anlattığı gibi ayrıca çıkmak kökünden gelerek : kadın kocasının izini olmadan evinden çıkmak manasında da kullanılmaktadır.

(اكس - aksak = ağsak) : ağsak. Arap diline ekli bir Türk kelimesi halinde giren bu kelimedden (كسح - kesh) şeklinde mastar da yapılmıştır.

Arapça sıfat vezinlerinde görülen kelimelerin bir çoğu Türkçe kelimelerin aynıdır. Kökün tersine çevirilmiş olan (خزعه - hazaa) da aksaklıktır. Sonundan (Ka) düşerek gelen (اقزل - akzel) de böyledir. bundan da (قزل) şeklinde fiil doğmuştur.

(كازح - kâzih), (كاسح - kasih) kelimeleri de böyledir ki türkçe (kazık) kelimesinin olduğu gibi alınmıştır. [erkeklik uzuvu demek olan bu kelimeler için kamusa bakınız] bu kelimeler Arap diline girdikten

[5] (c - y) değişmesi Arapçada çoktur. Kazan Türkleri baştaki (y) yi (c) olarak söylerler.

Nasıl ki yukarıda da gösterdiğimiz üzere Türkçede eskiden yazmak yerinde hem (bitiklemek) hem de (bitimek) şeklinde kullanılan [bak: ابن مهنا] kelimeler Arapçada hem (كتب) hem de (دبر) olmuştur.

(Uzak) kelimesi de uzaklaştırmak manasında (ازاحه ، ازاحه) (ازاحه ، ازاحه) [قرب الموارد (1 - 48)] (روح ، زح ، زح ، روح ، خزع) şeklinde kelimeler doğurduğu gibi (uza) kökü de aynı manada (عزب ، عزل ، نزه) gibi bir takım kelimeler de çıkarmıştır.

Arapçada basit sayılan üçlü köklerin (mutavaat, müşareket) manalarını anlatması çok kerre ekli köklerimizden çıkmasındandır; bununla beraber köklerimizde son harfini tekrarlamak [bir vurgu halinde (مضاعف) kılığına koymak] yoluyla üçleşmiş fiillerden pek çoğu mütaaddidir. Mazlisinin ortasındaki harflerin esreli veya ötreli olması, masdarlardada aynı harfin harekeli bulunması file çok kerre lâzımlık ve mutavaat manasını vermektedir. Bir iki örnek :

(bakv - بقو) : bakmak, (berak - برق) : baka kalmak, (حزن - hüzn) : üzmek, (hazen - حزن) : üzölmek. (celv - جلو) : açmak, (celâ - جلی) ve (cela' - جلع) : açılmak.[9] (recf - رجف) : çarpınmak, (ضربان - ضربان) : çarpınmak, (darb - ضرب) : surata çarpınmak, (قصر - قصر) : kısaltmak, [ç = ض] (قصر - قصر) : kısaltmak, (قصر - قصر) : kısaltmak.

Arapçada aynı kökün üzerinde ek harflerinin başkalığı veya kök harflerinin fonetik değışmesi, harekelerin tahavvüle uğraması; bazı kerre manaların da az çok değışmesine sebep olur. Türkçede (çekmek) filinin (çekilmek, çekinmek) gibi iki çeşit mutavaat şekli vardır. bunlardan birincisi vücudun, ikincisi de ruhun çekilmesini gösterir. Türkçede örneği pek çok olmyan bu gibi değışmeler Arapçanın belli başlı üreme yollarından biridir.

(Taşahuz - تاخز) : kızışmak. (شفر) : da halkı birbirine düşürüp kızıştırmaktır.

(igrab - اغراب) : hastanın her tarafı ağrımak, göz ağrısınada : (âir - عائر) denir.

(tereddüs - تردس) : düşmek. [Arapçada da (ش=س) değışmesi çoktur : (leds - لدس) ve (lats - لاطس) : taşlamak demektir.]

[9] Kökler tersine çevrilmiştir. Sonlarındaki (ع ، و ، ی) (aç) kökünün başındaki (a) nin değışmişidir.

(غفش - Gafes): Gözdeki çapaktır. [kelime doğrudan doğruya tersine dönmüştür. (غفش ، غفيس ، غفيس ، غفيس) -kelimeleride böyledir]

(مرعاد - Murgad): Bu kelime Arapçada basit bir köke dayanmadığı halde (dargın) ve aynı zamanda (durgun) manalarına gelmektedir .Arap kamûsunda Türk kelime ve köklerinin alt üst olmuş sayısız eşleri görülmese bu kelimenin (dargın - durgun) kelimelelerinin bozuntusu olduğunu söylemek biraz gülünç sayılabilirdi. [(منصر - muktairr) de dargın demektir.]

(عربى - arabiy): eyi cins arpa.

(احوال - i'val): ağlamak. (عويل - avil) ve (عويل - avil) de ağlamaktır. [تاح العروس] - ölüye ağlıyan kadın - (عيلى - ayla).

(تصوق - Tasavvuk = sıvık): bulaşmak, sıvık olmak.

(دغوشه - dagveşe = dögüş): dögüşmek, gavgı. [(دغوش) da böyledir.]

(تكريش - takriş): ortalığı karıştırmak, fitne ve fesat çıkarmak.

(تكارش - takaruş): Halk toplanıp karışmak, süngüler şakırdamak, halkı kışkırtmak. bu masdarların basit şekli olan (فرش - karş): oradan buradan toplayıp biriktirmek, birbirine karıştırmak manalarına gelir.

Bu (فرش) kelimesinin tersine dönmüşü olan (شرق - şarak): karıştırmak manasına geldiği gibi (karıştırmak) da (درشفه) olmuştur ki aynı manadadır. (ارتقاش): askerler cenkte bir birine karış muruş olmak. (غشش - gaşes): ahar nesne karışmakla kedernak olan şeye denir. - kamûs - (مفشوش) bundandır. (قرمش - karmeş): karışık halk demektir [لسان العرب - bak] - [8]

(تهفوش - tehavvüş): vücut hastalıktan sonra gevşemek kavşamak. Türkçede (gevşemek, kavşamak, kağşamak) şeklinde ince ve kalın olarak söylenen bu kelimeler, Arapçaya birçok şekillerde girmiştir. Bunun gibi (كفوشه - ka'veşe): kağşatmak, (كفوش - teka, vüş): bir yapı veya adam kağşamaktır. (لسان العرب)

Kamuslarda üçlü bir köke dayanmadığı görülen bu ekli kelimelerimizin kökleri olan (kav, gev) den de aynı manaya bağlı ayrıca (خف ، رخو ، خور ، خوى) gibi birçok kökler de çıkmıştır.

[8] Manalarındanda anlaşıldığına göre bu kelimeler, Türkçe birbirine karılmak manasındaki karışmak ile ihtilaf ve dargınlık demek olan karışmak (divan 79 - 2), şakırdamak, kışkırtmak köklerinden çıkmıştır.

Arapçada, yukarıdada söylediğimiz üzere, (H, HI) çok kerre (ka - ga)nın da değişmiş olarak görüldüğü gibi Arapça kelime-lerin pek çoğu hem (Z), hem (S)li söylenir; bunun için bu keli-menin (kaska) dan çıkmış olduğunda şüphe edilemez.

(اضرار - izarar) : zorlamak, bir işi zorla yaptırmak, bu kökün de sülasisi yoktur. Yalnız başka başka kök olarak (ظر - za'r) ve (زور - zevr) köklerini görürüz. [gerek Farsça, gerek Arapçaya giren (زور - zûr) kelimesinin Türkçe olmadığı iddia edilemez.]

(تسيير - tesyir) : atın çulunu sıyırmak, yahut (soymak).

(تصير - tasayyur) : soya = babaya çekmek.

(اكاسه - ikase) : bir malın değerini eksik vermek. [(eksilmek) kelimesinin eski şekli: (eksümek) dir. Bak : ديوان لغات اترك (eksümek) kökünden çıkmış Arapçada (نقص ، مكس ، وكس) gibi bir takım kökler bulunduğu halde (اكاسه) nin kökü olmak üzere ne (كوس), nede (كيس) maddelerinde buna yakın bir mana görülemez. Arapçada (اكاسه) gibi (ايكاس - ikâs) de eksiltmek ve (eksik vermek demektir.]

(تمصر - temassur) : araştırıp sormak (تصوير - tesvir) : de aynı manayadır. (Sor) kökünün tersi olan (رس - ress) de böyledir.

(اقماد - ikmad) : akıtmak.

(تقوب - takavvub) : bir şey yerinden kopmak, yerin bazı mahal-leri ottan ve ağaçtan tecrit olunmak - [لسان العرب]

(تقور - takuvvur) : yılan kıvrılmak.

(اقرار - ikvırar) : arıklamak, ot kurumak. [(arık) kökünün ter-sine dönmüşü olan (خريع - harı') kelimesinin sonundaki (ع), (وجع - veca') kelimesinin sonunda olduğu gibi kalın bir boğaz sesine çevrilen (a) dır.]

(تسويس), bir şeyi iyi göstermek için süsleyip püslemek. Kadının takınacağı ziynetleri, değerli taşlarla süslemesi demek olan (تسليس - teslis) de böyledir. Bu mastarların da basit bir köküne rastlanamaz. Yalnız bu kelimeye manaca yakın bir (سلس - sels) sözü vardır ki çocukların boyunlarına taktıkları boncuktan süs veya küpe demektir.

(Süs) kelimesinin Arapçaya girdiğini daha açık olarak gösteren bir de (زت - zett) kelimesi vardır ki bu da aynıyle süslemek mana-sınadır. Arapçada (T = S), (S = Z) değişmeleri pek çoktur. (توز - tûz)

Arap kamusunu kaplıyan bu gibi kelimeler, bu günkü Arapların (= الشاكوش) (قزرنى القوزى = bana kuzu kızarttı), (= لانتارش = karışma), (= الفايش = kayış), (= الدغرى = doğru), (= البرنوتى -burun otu), (= بردو - berdû = bir daha), (= الينكشربه - yeniçeri) gibi herkesçe kökü belli kelimelerden değildir. Bunlar islam devrinden önce de kullanıldığı gibi hiç bir arap lûgatçisi tarafından başka dilden alınma olduğu akla bile getirilmeyen sözlerdir. Bu sözlerin ve daha yukarıda geçen bazı örneklerde, görüldüğü üzere, (müştak) kelimelerimizden çıkmış olması iki dil arasındaki birliğin, menşei olmadığını gösterir sanırım.

2 - *Arapçaya giren kelimelerden bir takımı da (مزيد) halindedir. Bunların basit sayılan üçlü veya dörtlü bir ana köke dayandıkları görülemez.*

Bunlardan da bir kaç örnek :

(تاطر، تاطر - taattur) : oturmak, evde oturup kalmak, kız kocaya varmayıp anasının evinde oturmak. Arap kamuslarında bunların aslı olmak üzere üçlü bir köke rastgelinemez. Yalnız (اطرى - utriyy), (طوى - toiyy), (طورى - toriyy) şekillerinde kelimeler görülür ki bunların da oturmak kökü ile bağılıkları vardır : (مبالدار اطرى) = evde kimse yok = (oturan). Bu kelimelerin menfi cümlelerde (kimse) manasında kullanıldığı gösterilmektedir. Yukarıda da yazdığımız üzere sesli bir harfle başlıyan (otur) kökünün ters çevrilerek (رتو - rutû') şeklinde doğmuş bir kökü de vardır ki bir yerde eğlenmek = oturmak manasına gelir. (oturmak) kökünün Divanda görüldüğü üzere eski şeklinin (oturmak) olması bizim için bir tereddüt noktası olamaz. Kelimelerin hayatını ve eski şekillerini belirtmek çok kolay bir şey değildir.

Biz bugün yalnız Anadoluda kullanılıpta ne eski nede yeni lugat kitaplarına girmiyen ; Radloff, Zenker, Redhouse gibi Müsteşriklerin lugatlerinde de görülemiyen öyle kelimelere rastlıyoruz ki Arap diline binlerce yıl önce olduğu gibi geçmiştir. Buna bir örnek olmak üzere (قزح - kızh) kelimesini getirelim, Bu kelime bugün Anadoluda kullanıldığı halde ne eski kaynaklarda, nede bugün elde mevcut lugat kitaplarında tesadüf edilemiyen (Kıska) sözünün aynidir ki soğan tohumu demektir. [(لسان العرب) in, bunu şam lugatı olarak göstermesi de incelemeğe yaraşır.]

(نَجْوَر - tecevvür): yatakta yan üzerine çevrilmek.

Yukarda bir kaçını yazdığımız bu kelimelerin Arap kamûsunda dayandıkları basit bir kök yoktur. Doğrudan doğruya bu günkü Arapların da yaptığı gibi, Türk kök ve kelimelerinin tasrifileçmesinden başka olmıyan bu dil belirtisi, Arap dilinin nasıl doğmuş olduğunu gösterebilir sanırız.

3 - Arapça basit bir kökün fonetikçe birbirine yakın bir kaç Türk kökünden gelmiş olması da bu dilin Türkçeden alındığını pek açık olarak gösterdiği gibi arada bir menşe, birliği olmadığını da pek güzel anlatabilir.

Bunun için de bir kaç örnek getirelim:

Türkçede sesçe birbirine yakın (öz, iz, ez), (eski - uza) daki es) gibi birbirinden ayrı kökler vardırki Arapçada bir (اس) maddesi bunları birleştirmektedir. Bu köklerden Arapçada ayrı ayrı ve her birinden bir çok kökler de çıkmış olmakla beraber bir(اس) kökünün bütün bu manaları anlatması Arapçanın ağızdan kapma bir dil olduğunu gösterebilir.

Sami dillerde sesli harfler, kelimenin kökünden sayılmadığı için Arap lugatçileri gibi garp dilcileri de başka başka köklerimiz birleştiren bu gibi maddeleri ana kök sayarlar.

Arapçada en basit bir kök olduğunda şüphe edilmiyen (اس) kökü (اس - üs) şeklinde Türkçe (öz) ve (iz); (اس - ess) şeklinde (ezmek) ve (eski) manalarında kullanılır. [(على اس الدهر) = eski-denberi] bunun gibi (مل - mell - ملال - melâl) kökü de: (ilmek), (yilmek=koşmak) [“ yiler onmaz ” sözü, Anadolu da çok yaygındır.] (ulunmak) = usanmak. (ديوان اللغات : bak) köklerinin anlattığı manalarda ortak görülür. (ال - ell) kökü de böyle olmuştur.

Arapça köklerin pek çoğu böyledir. Bunların birbirine benzemez bir çok manaya gelmesi bir kök sanılan maddelerin başka başka köklerden çıkmasındandır. Bakınız, bir (صر) maddesinin kaç Türk kökü ile bağılılığı vardır:

(صر - sarr): yukarıda da geçtiği üzere (sarmak) kökünden gelir: köşegi, emmemek için devenin memesini sarmak, (صرار - sırar): sargı, (صره - surra): ağzı sarılan para çıkını, (مرور - el-)

kelimesi bunun bir örneğidir ki Türkçe (töz) kelimesinin olduğu gibi alınmıştır.

Arap kamusunda: asıl, menşe ve kök manalarına geldiği yazılan bu kelime, دېوان لغات الترك te de aynı manada öz bir Türkçe kelime olarak gösterilmektedir. (10) Araplar bu kelimeyi dillerine aynıyle aldıkları gibi (توس - tûs), (سوس - sûs) şeklinde de kullanmışlardır. (رت - rebt = bes): beslemek, (قسب - kasb = katı) katı, (قس - kasv = katı) : katı olmak kelimeleri de böyledir. [1]

(تربيع - teryig), (ترويح) gibi ekmeği yağa bulamak.

(تابس - tebbûs): bozulmak. (kamus), bunun (تابس) bozuntusu olmak ihtimalini de yazıyorsa da (لسان العرب) doğrudan doğruya bu fiilin bozulmak manasına geldiğini söylüyor. Bu mastarın aynı manaya bağlı bir kökü olmadığı böyle bir düşünce uyandırmıştır. Halbuki bunun (ايس - ebs) şeklinde bir sülâsisi vardır ki: bir adamı tahkir ve tevbib manasındadır. [2] (تابس): böyledir. Türkçede de (bozmak): bir adamı tahkir ve tezyif etmek demektir.

İşte (ايس - تابس) kelimeleri bu mecâzi manada kullanıldığı halde (تابس) ü yalnız hakiki manasında (bozulmak=tagayyür) kullanılması bu kelimenin aslı hakkında bazı luğatçileri tereddüde düşürmüştür.

Yukarıda da yazdığımız üzere (bozmak) kelimesi arapçaya doğru manasında bir çok köklerle girdiği gibi (ağız bozmak, ağız bozukluğu) manasında yine bir çok kelimeler doğurmuştur. Yukarıda geçen (ايس) gibi (سب، فظ، زيف، تزيف، ثب، لسب، ذم، ذيم،) (بذل، بدأ، ذاب، سبع،) kelimeleri de arap dilinin tasrifleşmesi yolundaki bütün yazdıklarımıza örnek verecek bir şekilde doğuvermiştir.

Burada incelediğimiz (تابس) gibi (تابس) inde hem (az) hem de (iz) köklerinden gelerek: (azınsımak, iz bırakmak) yerinde kullanıldığını kamus yazmaktadır. Bu kelimenin de sülâsisinde bu manalardan hiç birine geldiği görülüyor.

(تجوير - tecvir): çevirmek. Bir nesnenin altını üstüne, yani tersine çevirmek. [Kamûs tercümesi]

[10] — Kulak tözü - tozu belki de bundandır.

[1] Bu kelime Çağataycada (توس - tos) şeklindedir.

[2] (توبيع) kelimesi de sülâsi kökü olmayan bir mastardır. Nereden geldiğini söylemeğe hacet yoktur. (لبخ - lebh) de aynı manadır. Bir adama ağza alınmaz bir kelimeyi söylemektir. (بع - ba'r) bu kökün doğru (وقب) da tersine alınmıştır.

rilen (-رر) maddesi bir çok Türk kökünün birleşik bir sesinden başka bir şey değildir.

(عفر) kökü de gösterdiğimiz esaslarla bulunacağı üzere (ak, oku, yok, yoklamak, yukarı, yagır, yarık, kor, korkmak) köklerimize bağlı manalar anlatmaktadır.

4 — Her devirde ve her lehçede aynı ses ve aynı cevheri taşıyan en basit köklerimiz bile Arap dilinde türlü kılıklara girmiş ve çok kerre alt üst olarak tersine çevrilmiştir. Bu halde dilin aslî olmadığını gösteren bir belirtidir.

(ass, - عص, uss, - اص, üss, - اس, fizr, - فزر, mizr, - مزر, izr, - ازr)
(nesis, - نيس, irz, - عرض, esl, - ائل, asl, - اصل, irs, - ارس, izz, - ائض, nels, - نئس, 'sı'sı' - صئصئ)

Arap kamûsunda ayrı ayrı birer kök olarak gösterilen bu kelimelerin hepsi de bir şeyin aslı, kökü, özü manasınadır. Bu köklerden (m, n, f, r, l) ek harfleri kalkarsa kalan ses (öz) kökümüzün çıkardığı sestir. bunlardan (صئصئ) kelimesi şekilce (öz) e en uzak görünenidir. Bu kelime (öz) ün tersine çevrilerek tekrar edilmiş bir şeklidir. Yumurta (ak) ۱ (آح - ah) olduğu gibi, bunun mükerrer ve tersine dönmüş bir şekilde (کئکئ - kı'kı) dir.

(Öz) kökü gibi (kusmak) kelimesi de bir çok şekillerde Arapçaya girmiştir: [3]

(laks, - لئص, husûr, - حئور, kazz, - كز, kulûs, - كئوص, naks, - نئص, kales, - كئلس, kans, - كئص, maks, - مئص, gans, - گئص, gaseyan, - غئيان, nahz, - نئز, ba'sere, - بئسره, zer', - ذرع, des', - دئص, sa'', - سئ, sasa'a, - سئسئه) hep kusmak ve iç dönüp bulanmak manasına gelir. Birde (doğmak) kökünden doğan kelimelere göz gezdirelim:

(mutû' - متوع), (tülû' - تلوع), (tulû' - طلوع) : bir şey birden doğmak. (tufuh - طفوح) : kadın doğurmak. [(dahk - دئق) da böyledir.]
(fath - فئطح) : kadın birden doğurmak veya çocuğunu düşürmek.
(büdüvv - بئدو) : açığa çıkmak ve güneş doğmak; kökün tersine dönmesiyle (ma't - مئط) : kadın birden doğurmak. [4]

[3] Bu kelimenin, kamûs'a göre (dog), diğer bazı luğatlara göre de (at) kökünden doğmuş olması ihtimalleri vardır.

[4] Bunlardan bir kaç yukarıda da geçmişti.

leri boynuna sarılan esir. [(esir) kelimesinin kökü olan (اسر) de sarmaktan gelir. " ve (اسر - esr) bir şeyi sırım vesair sargı makulesi ile sarmak manasınadır. - Kamûs tercümesi - Türk köklerinin başına (e) eklenerek köklerin sülasiyleştirildiğinin bir örneği de Arap kamûsunda bu kökten önce yazılan (عزز - ezr) kelimesidir ki Arapçada (kuvvet, güç) manasına gelen (زور) kökünün başına bir (e) eki gelmiştir. Bu kök arapçada kuvvet ve kuvvetlendirmek manalarında gelir.]

(سار - sârr): dalları her tarafı sarıp gölge veren ağaç. [sair ağaçlara sarmaşık olmakla pek koyu gölgesi olan ağaçlara denir. - Kamûs tercümesi -]

(سار - sarar): kamış bağlamış ekinin hali. [sapı kamışlanıp pekişmiş olan, yahut henüz dane bağlamamış olan başak] - Kamûs tercümesi - (ابن شميل) diğer bir yerde şöyle demiştir: " ekinin yaprakları dürülüp başak tarafı kurursa ekin (سار - sarar) olur; dane çıkarmasa bile, " امان العرب - görülüyor ki bu, sararmadan başka bir şey değildir.

(سر) kökünün (sarı) kökü ile bağılılığını gösteren tanıklardan biri de (سر - sîrr) kelimesidir. [(سر): serçeye benzer sarı bir kuş adıdır. - Kamûs tercümesi -]

(سر - sîrr), (سره - sîrra): soğuk, bu kelimelerde Türkçe (soğuk) tandır. Gerçi (ديوان لغات الترك) te (soğumak) şeklinde tesadüf edilirse de (200 - 3) (İbni Mühenna) bunun kökünü (soy) (10 - S); (elidrâk) sahibi ise (sav) (61 - S) şekillerinde gösterirler.

(سره - sarra): yazın şiddetli sıcağına da denir. Eski türkçede (isi, ıssı) şekillerinde kullanılan bu kök te (sıtma, sıcak) kelimelerinde olduğu gibi baştaki (i) sesi düştükten sonra yine bir (R) eklenmesiyle (sı) kökünden çıkmıştır. Kökün makûs şekli olan (صلاع، صلاء - sîla') da güneş ıssısına denir.

(اسرار - sarr, اسرار - isrâr): kulak asmak manasına da gelir. Türkçe (asmak) filindeki (as) kökü (isrâr) mastarının en basit şekli olan (اسرار - asarra) mazisinde kendini daha iyi göstermektedir. Basit bir köke dayanmayan (مصارره - musârra) kelimesi ki mazisi (سار - sarra) dır. Bir adamı bir işe zorlamak, bir şeyi zorla yaptırmak manasınada gelir.

Görülüyor ki Arap kamûsunda bir tek ana kök olarak göste-

kitap bile yazılmıştır. Arap dil bilgisine ait yazılmış eserlerde bu bahse dair uzun yazılar vardır.

Dil bilginleri, en çok iptidal kavmlerin dillerinde görülen bu halin sebeplerini uzun boylu araştırırken bunun en çok Meksika ve cenubi Amerika dillerinde olduğu gibi dilin yoksulluğundan, ağızdan kapma olmasından ileri geldiğini söylerler.

Arapçada (منحوث) adı verilen böyle kelimelerin üçlü köklerde de bulunabileceği Arap dilcilerince bilinemediği halde bunu ilk önce sezen (Corci Zaydan) olmuştur. Bu zat getirdiği bir kaç örnekle [bak (الغلفة للنويه)] üçlü köklerden de (naht) olabileceğini ileri sürmüştü de bunu ispat edememiştir.

Biz araştırmalarımızda Arap köklerinin en basit sayılan üçlülerinde de bu yolda doğmuş pek çok kelimelerle karşılaştık.

Bunu, ilk önce, yaşayıpta en çok kullanıldığı halde söylenişte en basit olan (Su) kelimesi üzerinde araştırdık. Arapça da bu kelime yüzlerce köke girdiği gibi bunlardan bir çoğunda ayrı ayrı başka bir Türkçe kökle de birleşerek basit sanılan bir takım Arap köklerini de doğurmuş olduğunu gördük.

Bunu izah için, önce, (Su) kelimesiyle kaynaşan bir iki kök üzerinde duralım :

Türkçede eskiden (Sup, suv) şekillerinde de söylenen (su) kelimesinin basit halinde Arap diline girmiş örnekleri de vardır: (سیر - sıyr) : başına varılan su, (سوس - mesus) : suyu çok çeşme, (سر - surr) : suya çok çeşme, (صاء - sa') : doğan çocuğun eşinden çıkan su, (نصويل) : bir şeyin su ile tozunu, toprağını çıkarmak, sulamak, (صوله - sûle) : su ile temizlenmiş buğday, (مصل - masl), ve (صلالة - sulâle) de böyledir. (مصول - musûl) : yara sulanmak ve bir şeyin suyunu aldirmek, süzmek. (نص - Nas) : de yara sulanmaktır.

Türkçe (içmek) kelimesi de tersine dönerek (شرع) olmuştur. (عجي - acy) : kadın çocuğuna su içirmek. Tersine dönmüş şekliyle (جرح - cer') : suyu yudum yudum içmek, (اجتراع - ictira') : bir so-lukta içmek, (اجتلاذ - ictilad) : ve (اجتلات - ictilat) : suyu tema-

Görülüyor ki bütün bu köklerden çıkan ses (doğ) kökümüzün sesidir. Bu kökün ya başına, ya sonuna yabut da ortasına saydığımız harflerin eklenmesi veya kökün tersine dönmesi Arap kamûsuna aynı manada başka, başka kökler kazandırmıştır.

Türkçe (at, kap, sık, sok, sak, sal) kökleri Arap diline o kadar kök salmıştır ki bunlardan bir tanesinin bile Arap kamûsunun bir çok yapraklarını kapladığı görülür. Bir kökün az çok mana farkıyla bu kadar çoğalıp üremesi dilin zenginliğinden ziyade köksüzlüğünü gösterir. Bir ağacın değişmiyen sağlam sakından, gövdesinden bir çok dallar doğabilir, fakat sayısız dalların hiç bir zaman birleşik bir gövde çıkarması düşünülemez.

5 — *Arapçanın sonradan doğma ve ağızdan kopma bir dil olduğunu gösteren sağlam tanıklardan biri de en basit sanılan üçlü (نحت) köklerden ve kelimelerden bir çoğunun birden fazla Türk kökünden çıkmış olmasıdır.*

Arapçada bir kaç kelimenin birbiriyle kaynaşıp karışması çoktur. Bu, Arap dilcilerince de belli ve dilin belli başlı üreme yollarından biridir. (ياقوت الحموي) sahibinin (المزهر) den nakline göre (نحت - naht = yontma) [5] adı verilen bu dil belirtisi için ayrıca

[5] (نحت) kelimesi de (yont) kökünün tersine dönmüş şeklidir. Yazımızın bir kaç yerinde de söylediğimiz üzere (y) harfiyle başlayan köklerimiz bu harfi (ع) ile olduğu gibi, (ح) ile de değişerek ortaya veya sona geçtiği görülür. birkaç örnek:

(حلى - yol) : ağacın kabuğunu yolmak, (محو ، محو ، محق) yok etmek [son iki kökten, birçok eşlerinde olduğu gibi (k) düşmüştür.]

(نحو - nahv = yön, yan) : yön, yönelmek, bir yana dönmek, (نحر - nahr = yön) : yönünü dönmek, (لخب - lahḥ = yol) : yola gitmek, (رشح - reṣḥ = yaş) : yaşarmak, terlemek, ot yeşermek, (سحل - sahl = say, soy, sıyır) : para saymak, ağacın kabuğunu soymak, bir şeyi sıyırmak, (حول - havl = yıl) : yıl, (لفتح - lefḥ = yal) : yalınlamak. [eski şekli: (يالمك) bak: (ديوان اللغات) , (لمع) de (yalabı-maktadır.)]

(سبح - sebh = yüz) : yüzmek, (لخب - lahḥ = yala) : yalamak, (صفح - safh = yüz, yası) : dağın yasıtım tepesi, yüzün yasıtım yeri, bir şeyin yassı yüzü, bir şeyi yassılamak. (احصا ، حسب) : saymak.

(فشا - fūsha = yazı) : yazı = geniş saha, [(عرصه) : da yazıdan alınmıştır. son kelimedede (y) kökün sonuna geçmiştir. Ötekilerin bir çoğundada kök tersine dönmüştür.]

miyle içmek. (وجر - vejr): çocuğa su veya akar bir şey içirmek.
(ايجار - icâr): ilaç içirmek. [bu kelime Anadolu'da süngü, bıçak, içirmek, değnek içirmek şeklinde kullanılan manayada gelmektedir.]
(وشوع، شوع، وشوع) (وشوع - vecûr): içilen ilaç. [bu kelimenin (وشوع) şekillerinde manaca ortaklığı kökün ters çevrilerek yapıldığına işkil bırakılmıyacak kadar açık bir tanıktır.] (مع - mec'): hurma üzerine su içmek (نشف): elbise veya yer suyu çekip içmek.
(سي'سي - ci'ci): deveyi su başında içmeye çağırarak için kullanılan bir sözdür. Eski Türkçede (Obmak): ta su içmek manasına gelir. bu kelimedede Arapça: (عب - abb), (ائف - alf) şekline girmiştir ki aynı manada kullanılır. (ارسوف [6] او بدى: اى عب الرجل الماء - ديوان اللغات)

Arap diline basit şekillerde giren (Su, iç, ob) kökleri birleşerek (su-iç), (su-ob) şekillerinde kaynaşık kökler de doğurmuştur.

Arap dilcilerince tüyüne dokunulmıyacak kadar düz ve öz sayılan üçlü köklerin bir çoğu işte böyle çift köklerin birleşik şeklidir. Bunlar için de bir kaç örnek getirelim:

(جأس - zecc), (ذج - zevc), (ذاج - ze'c), (ساج - se'ç), (جأس ca's), (عذج - azc), (جاز - ce'z): hep su içmek manalarına gelir. Bu kelimelerden bazılarının mutlak olarak içmek manasında da kullanıldığı varsada bunların (su, iç) kökünden doğma oldukları pek açık olarak görülmektedir.

Bu kelimeler biraz incelenirse basit bir ses olan (su) kökünün az çok fonetik değişmelerle bu kelimelerin ya başına, ya sonuna, yahut da ortasına geçmiş olduğu görülür. Köklerden bu ses çıkarıldıktan sonra kalan kökün (iç) hecesinin ya doğrudan doğruya

[6] (Sof) daki (f) üç noktalıdır. Bunun gibi (ديوان اللغات) da bazı kelimelerin üç noktalı (f) ile yazıldığı görülmektedir. (Kâşgarî) öz türklere mahsus olup oğuzlarca (v) sesile söylenen bu harf, arap (f) si ile düz (b) arasında ayrı bir ses olduğunu gösterir. (1 - 33)

Büyük türk bilgini (İbnisina), (اسباب حدوث الحروف) adlı risalesinde arap ve farisi dillerinde bulunmıyan harfler arasında bu harfin mahrecini de göstermektedir. (16)

İbnisinanın, savtî hadiseleri ve fonetik koralları, kendi görüşüne göre anlatan bu risalesi, arapçada fonetike ait yazılmış ilk eser sayılabilir.

İbnisina, bu eserinde dokuz asır önce (voyelle) karşılığı olarak: (musavvit) ve (konsonne) için de (samit) kelimelerini kullanmıştır.

başındaki (ح - c) harflerinin anlattığı mananın aynıdır. (ca,s) ta bunun tersine dönüştürülmüştür.

Başka Köklerde Kaynaşmış Birkaç Örnek

(El, dil, göz) gibi basit sözlerimiz arapçaya düz olarak girdikleri gibi başka köklerle kaynaşmış şekillerde de görünürler:

(ell - ell): istemek - تاح العروس - (avl - avl): ihtiyaç = el açmak, [(âlet - âlet): ellik. [Anadolu da aygıt, engeç gibi ellik te alet demektir.] (nevl - nevl): ihsan etmek, (nâl - nâl): ihsan, vergi, (münavele - münavele): elini uzatarak bir şey vermek, (neyl - neyl): bir şey elde etmek, (elv - elv): elden gelmek = güç yetmek, lutuf, ihsan. [el ve avuç demek olan (يد، كف) kelimeleri de bunun gibi vergi, ihsan demektir. (elâ - elâ) da böyledir.]

Şunlar da başka köklerin kopuntusuyla birleşenlerden birkaçıdır:

(elb - elb, va, l - va, l, mel - mel): el birliği = birleşik toplanma. [Kamusta (ملع) kelimesinde şu sözleri görürüz: « bir husus zımında tecemmu ve ittifak üzere olan cemaata itlâk olunur, yedi vahide gibi. »]

(lem - lem): el vurmak, (lakf - lakf): el ile kapmak, (ilva - ilva): eletmek, el ile imlemek. [Mazisi: (elva - elva). İmdat ve istimdat manalarına gelen (ve'l - ve'l) de: elini vermek, elini vermesini istemek manalarıyla (el-ver) kökünden çıkmış sanılabilir. (istevale - istevale): iltica etti = el istedi demektir. [8]

(els - els): hıyanet = el sürmek, (elt - elt): hakkını eksiltmek el değmek, el dokunmak.

(lems - lems): el sürmek. [(ms): mutlak sürmek.] (dekk - dekk) de (لتغ، لدح، لتج، لكذ، لهد، لخط، لاٲ) el ile döğmek. [(1) kaldırılırsa bu köklerden (1) kaldırılsa kalan hecelerin (döğ) kökünün doğru veya ters şeklinin fonetik değişmesinden başka bir şey olmadığı pek açık görülür.

[8] Arapça (استعمال) mastarının başındaki (ist) harflerinin çoğu türkçe (iste - üst) kelimelerinin eklentisidir.

hark) : akıtmak, (ريق - rik) : ağızdan akan salya, (اراقه - iraka) : suyu dökmek, akıtmak, (اراق - i'arak) : şaraba biraz su akıtmak, (اراق - arak) : vücuttan sızıp akan ter, (عرق - akık) : akıntı, ırmak. [bü kökün (yarmak) manasına da gelmesi bunun (yarık) kökünden de geldiğini gösterir.] (دق - da'k) : akıtmak. [المخصص : 9 - 153] (اقماد - ikmad) : akıtmak, (اكو - akv) : kuyu kazıp bir tarafından su akıtmak.

(Su) ile birleşen şu kökler de incelemeye değer; (سوط - savt), (سد - sudd) : su duran yer, (سقى - saky) : tarlaya su koymak, suvarmak, (قصى - kabs) : suyu kapamak veya kapmak. [bir adam veya hayvanı suya kanmaksızın içmekten alıkoymak - kamûs - . (قصى - kalis) : kalkan, kabaran su, (زجوع - zacû,) : suyu çok alan kap (زعب - za'b) dereyi, çayı su kaplayıp doldurmak. (وعب - va'b) : ta doğrudan doğruya kaplamak demektir.]

(ذلع - zel,) : kuyudan su almak, (سجع - secc), (سجر - secr) : su çır çır akmak, (غوص - gavs) : suya girmek, (صوع - sũ') : su kabı, (نوص - nusũ) : suya kanmak. (سعن - su'n) : su konulan kap, (سلق - selk) : suda kaynatmak, (سجه - secce) : suyu çok süt, (سار - se'r) : su artırmak, artık, (ساط - saht) : şaraba su katmak, (سنبورده - sunbûra) : su borusu, [kamşı veya demirden suyu akıtan ülük, (فرسه - fursa) : nöbetle suya varmak.] [Suya varmanın her kes için ayrı zamanı bulunduğundan suya varmak nöbeti yerinde kullanılan bu kelimenin, bizde söylenişi gibi manası da değişerek (fırsat - firsant) olmuştur.]

(بفس - becs) : su yarılıp akmak. [(بفع - becc) : biçilip yarılmak, davarın derisi semirmeden biçik biçik olmak.]

(قرس - kars) : suyu soğutmak, [(قر - karr) : soğuk, daha çok kış soğuğu demektir.] (سروب - sürub), (نضوب - nuzûb) : su opmak, yere geçmek, (صوغ - savğ) : su ağmak, yere geçmek, (دلوص - dülûs) : sel suyu önünce geleni silip süpürecek kadar çok olmak, [dol - su] (داظ - delz) : da suyun dolup taşarak ırmakları akıtmasıdır. (المخصص) [(دلاخ - delah) : kelimesi de (تلح - tela') : gibi kabın dolup taşmasıdır.]

(سفس - secs) : hayvanların içine terslediği pis su [7] (سجع - secc), (نفس - necs) (منسجه - minseece) kelimelerindeki mana da bu kökün

(alak - علق): alkan, [9] (عتج): az az içmek. (kurût - فروت) kan oturmak. (basg - بسغ): kan basmak. (her' - هرت , her - هرا): et erimek, dağılacak kadar, pişmek, (atk - عتق): at koşmak ve kurtulmak (celd, celt - جلت , جلد) dayak çalmak, (celh - جليح): kılıç çalıp etini koparmak [(cel' - جلا'): yere çalmaktır.] (ere - ارج), (te'riç - تاريح): ara açmak. [Yukarıda örnekleri geçen (ara) gibi (aç) kökünden de ayrıca kelimeler çıkmıştır. (acv - عجو): mazisi (aca - عجا): ağız açmak. (cela' - جلع): ağız açık olmak, (fecc - فج): ayakların arasını açmak ve açık yol. (celv - جلو): (celâ - جلاء): açılmak (ecleh - اجله): başının ortası açık = dazlak. (echa - اجهي) da böyledir. (cala' - جلع): açık, saçık olmak.]

[(anbat) : önde kıl bitmek, (naaz - ناعظ): ön azmak demektir. (bit) kökünden: (nit - نبت), (ön) den: (en - عن), (azmak) tan (ezm - عظم) köklerinin çıktığını yukarıda yazmıştık.]

(ba'sere - بعثره): bakıp sormak, (iktirar - اقطيرار); ot kurumak. (istivar - استيوار): üstüne varmak. [Adamcıl deve bir kimsenin üstüne yapınıp davranmak. - Kamûs -] (isbad - اسبات) bugdaycık otunun eskileri köklerinde tazesini bitmek. - Kamus -

Arapçada bir kökümüzün çift olarak bir araya gelmesinden doğan dörtlü (Rubaiy) kökler de çoktur:

(ketit - كتيت) [(git = كتكته): yavaş yavaş yahut çabuk çabuk gitmek] te böyledir.]

(sal = زلله): sürekli sallamak.

(sık = زكزكه): sık, sık adım atmak.

(sok = زقزقه): kuş yavrusunun ağızına yeyecek sokup durmak (zak = زق - زق) de bu manadadır.

(sok = سفسه): başa sürülen kokulu yağları saçların altına parmaklarla sokuşturup durmak.

(kal = حلله): kaldırmak.

Çift köklerin tersine olarak bu şekilde kökler doğruduğu da görülür.

(salla = لصله): bir ağacı veya kazığı çıkarmak için sürekli olarak sallamak.

(gıdık = دغدغه): gıdıklamak.

[9] (علق): Husumet manasına da gelir. [المخصر] Türkçede (alakmak) ta isyan, yağma, eşkıyalık demektir.

Şunlarda (dil) kelimesiyle kaynaşan bazı köklerdir:

(salit - سلیط): dili uzun, (del, - دلع): dil uğramak, uzamak, (تلعام) de boyledir. (alt - عايط): bir adamı dile almak, atup tutmak, (lehs - لهث): dilini çıkarmak [چ = ث], (lat' - لاطع): dilile yalamak. [ع = ی], (la'k - لعق): kap yalamak, (leds - لیس): dilile silip süpürmek, sıyırmak, (lehs - لهس): dil gezdirerek yalamak. [هوس - hevs) de gezmek demektir.]

Şuda basit olarak girmiştir: (ledd - لدد): çocuğun dilini tutup avurdu ile dili arasına ilaç dökmek. (لسان العرب)

Bunlar gibi Arap diline (جس ، جوس ، عوس ، قس): gözlemek, gözetlemek (غمز): göz,etmek (غمز): göz boncuğu veya nazarlık takmak (جزع - cez'): göz boncuğu, (غض): göz yummak, (حزر, جزف, خرف): birşeyi tartmayıp gözkararıyla satmak, kökün tersine dönmesile de (زوغان - zevegan): göz dönmek, afallamak (sef'a - سفه): göz = göz değmesi.

Kelimelerinde olduğu gibi Arap diline düz olarak giren (göz) kökü, başka köklerlede karışarak birtakım kelimelerde çıkarmıştır:

(bahz - بحز, بحس, بخص): göz çıkarmak. [بحس parmak veya başka bir şeyle göz çıkarmaktır. - لسان العرب - (şakz - شقذ): göz açık durmak = uykusuzluk, çakır göz ki değmesi çok çabuk olur. (شخز - şahz): göz çıkarmak. (cahz - جحظ): göz, çıkmak, fırlak olmak (جحظ): çıkık gözlü. (gask - غسق): gözden yaş akmak.

Şunlarda iki kökle birleşmiş örneklerdendir:

(şak, - شقا): ot çıkmak, (küdü, - كدوء): ot kütü olmak [كدیت - kötü, (katt - كت): bir adamı kötületmek], (kaf' - قفا): ot kapatmak = toprak ve çamurun altında kalmak, (kem'e - كماء): kömülü ot [Anadoluda domalan denen yer altı mantarı. (kemm - كم) de: örtmek, kapatmak = gömmek ve halk kümelenmek manasınadır.]

(sa'f - سف): (is'af - اسعاف): [ع = ی, s = ş] iş yapmak, (sebh - سبج): işine bakmak,

(hatf - حطف): tırnakla kapmak yukarıdada yazdığımız üzere, (lakf - لاف): el ile kapmak ve (nehb - نهب): mutlak kapmaktır.

(hızy - خزی), (hazaye - خزایه): yüz kızarma, utanmak [(kaz - کاز) da utanmadır ki kızarmaktan gelmiştir, [

Türk dilinin Arapçada nasıl tasrifileştiğini buraya kadar yazdıklarım az çok anlatmıştır sanırım.

Çok eski ve yüksek medeniyetle dünya medeniyetlerine varlık veren büyük soyumuz gibi köklü ve çok zengin dilimiz de dünya dillerinin bir çoğunun anası ve mayası olmuştur. ne yazık ki bu tarihî hakikat şimdiye kadar gözlerden ve gönüllerden gizli kalmıştı.

Ta sekizinci asırda bile duygulu bir Türk şairine:

*Türk diline kimsene bakmaz idi
Türlere hergiz gönül akmaz idi*

Ağıtını yükselttirecek kadar eski olan bu göz ve gönül kapalılığı, artık, Büyük klavuzun dehâ ışıklarıyla açılmıya başlamıştır.

Düne kadar yüz üstü bırakılan ve sayısız kelimeleri daha hiç bir sözlüğe bile girmiyen bu bakımsız dile ne mutlu ki bugün, ona, Ulu ögemizin o, iliştiği her hakikate yeni bir hayat veren güneşli gözleri bakıyor.

Naim HAZİM

Konya Mebusu

(ككك = çek): kuyunu suyunu çeke çeke bitirmek.

(زغزغه = giz): gizlemek.

(ززبه = boz): Kavgada bozulmak.

Görülüyorki Arap kelimelerinden birçokları da böyle çift Türk köklerinin karışıp kaynaşmasından yahudda yan yana gelmesinden doğuvermiştir.

Üçten fazla harfi olan ana köklerin bir çoğu da ekli kelimelerimizden oğan sözlerdir. (فعلله - fa,lele) veznindeki şu mastarlar da böyledir:

(درقسه): karıştırmak.

(دعسره سرطعه): seğırtmek [Anadoluda koşmak yerinde kullanılır. Bu kökten arapçada pek çok kökler doğmuştur.]

(غطرسه): kızdırmak, öfkelenmek [s = z]

(غذمه): kızmak ve sözü gizlemek.

(طرسه طرفه): karanlık bastırmak.

(جعدره): yere çökertmek.

(دعلجه): çoğaltmak

(زمخره): ses hırlamak.

(حشرجه): hışırdamak [c = d] değişmesinin örneklerini gösteriştik. Türkçede (ğıdıklamak - ğıciklamak) da böyledir. Arapça (çocuk) kelimesi de دردق - derdak olmuştur; (شادخ - şadıh) da çocuk demektir.

(زأبره): elbise pürüzlenmek, havlanmak.

(برشمه): çehreyi buruşturmak ve öfkelenmek

(طرثه): somurtmak (صموت - سموط) kelimelerinin de bu manaya geldiğini yazmıştık.

(غذومه): birşeyi tartıp ölçmeksizin göz kararile satmak = gözlemek.

Dörtten fazla harfi olan köklerde Türk kelimelerinin altüst olmuş şekilleri görülür: (قنفرش - kanferiş) buruşuk yüzlü karı dektirki üzerinden uzun asırlar geçmiş bu yaşlı kelime bile buruşuk) kelimeimizin karışmış ve gölgelenmiş izlerini ve çizgilerini görbiliyoruz.

Arap kamusunda sayısız eşleri bulunan bu türlü türlü betimler, onun Türk dilinden üreyip türediğini kolaylıkla gösterebilir.